

**ПРОГРАМ РАЗВОЈА ТУРИЗМА
ГРАДА СОМБОРА 2017-2025**

Аутори:

Доцент. др Бранко Красојевић, директор Агенције „Саветник у туризму“
Данијела Вићентијевић, докторанд

Стручни тим:

Иван Шимунов, дипл. инг. шумарства, помоћник градоначелника
Милан Стојков, дипл. инг. арх. главни урбаниста
Михаел Плац, мр пољопривредних наука, шеф Одсека за ЛЕР
Ангелина Нађ, дипл. географ туризмолог, самостални стручни сарадник ТО Града
Сомбора
Мирјана Ивковић, дипл. правник, самостални стручни сарадник за правне послове ТО
Града Сомбора
Игор Петровић, дипл. менаџер у ловном туризму, предлагач пројеката за потребе ТО
Града Сомбора
Николина Ковачић, дипл. правник, млађи саветник за ЛЕР

САДРЖАЈ

СКРАЋЕНИЦЕ.....	4
УВОД	6
1.МЕТОДОЛОГИЈА	8
2.СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА ЉУДСКИХ, ПРИРОДНИХ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИХ РЕСУРСА ОД ЗНАЧАЈА ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА СОМБОРА	10
2.1. Географски и саобраћајни положај	10
2.2. Становништво и привреда	13
2.3. Историја Града Сомбора у функцији туристичке понуде.....	16
2.4. Природни ресурси од значаја за туризам.....	29
2.5. Културни ресурси и занимљивости од значаја за развој туризма	34
2.6. Материјална база туризма Града Сомбора	54
2.7. Смештајни и угоститељски објекти у Сомбору и околини.....	58
3.SWOT АНАЛИЗА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ГРАДА СОМБОРА.....	62
4.ВИЗИЈА, МИСИЈА И ЦИЉЕВИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ГРАДА СОМБОРА.....	78
5.ПОСТОЈЕЋИ И ПОТЕНЦИЈАЛНИ ТУРИСТИЧКИ ПРОИЗВОДИ И ИСПИТИВАЊЕ ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ И ТРАЖЊЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА СОМБОРА.....	83
6.ИДЕНТИФИКАЦИЈА И ПОТЕНЦИЈАЛ КЉУЧНИХ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА	91
6.1. Манифестације	91
6.2. Етно и еко туризам.....	96
6.3. Специјална интересовања	102
6.4. Рурални туризам.....	108
6.5. Културно-тематске руте и културни туризам	111
6.6. Наутички туризам	117
6.7. М.І.С.Е (пословни и конгресни туризам).....	118
7.ФОРМУЛИСАЊЕ МАРКЕТИНШКИХ СТРАТЕГИЈА	120
ЗАКЉУЧАК	123
АКЦИОНИ ПЛАН РАЗВОЈА ТУРИЗМА ГРАДА СОМБОРА 2017-2025	129
РЕФЕРЕНЦЕ	144
ЛИСТА УЧЕСНИКА РАДИОНИЦА ЗА ИЗРАДУ ПРОГРАМА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ГРАДА СОМБОРА 2017-2025, 21-22. НОВЕМБАР 2017. ГОДИНЕ	146

СКРАЋЕНИЦЕ

А.Д. – Акционарско друштво
АП – Аутономна покрајина
ВИФО - Војвођански омладински форум
ГУ – Градска управа
Д.О.О. – Друштво са ограниченом одговорношћу
ДМО – Дестинацијска менаџмент организација
ДП – Друштвени производ
ЕАР – Европска агенција за реконструкцију
ЕУ – Европска унија
ЈКП – Јавно комунално предузеће
ЈП – Јавно предузеће
КЦ – Културни центар
КУД – Културно уметничко друштво
ЛЕР – Локални економски развој
МСП – Мала и средња предузећа
НВО – Невладине организације
НД – Национални доходак
НСЗ – Национална служба за запошљавање
ОЕБС – Организација за европску безбедност и сарадњу
ППРС – Просторни план Републике Србије
РТО – Регионална туристичка организација
РС – Република Србија
СЗР – Самостална занатска радња
СКГО – Стална конференција градова и општина
СЛО – Службени лист општине
СЛОП – Стратегија локалног одрживог развоја
СО – Скупштина општине
СРП – Специјални резерват природе
ССС – Стратегија за смањење сиромаштва
СТР – Самостална трговинска радња
СУР – Самостална услужна радња
ТО – Туристичка организација

ХсДТД – Хидро систем Дунав-Тиса-Дунав

ЦСВ – Црпна станица водовода

IPA (instrument for pre-accession) Инструмент претприступне помоћи ЕУ

TIES (The International Ecotourism Society) - Међународно друштво за екотуризам

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) -

Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу

UNWTO (United Nations World Tourism Organization) - Светска туристичка

организација при Уједињеним нацијама

УВОД

Према препоруци Министарства за трговину, туризам и телекомуникације Републике Србије јединице локалне самоуправе, у оквиру својих надлежности утврђених законом, требало би да припреме и усвоје Програм развоја туризма који ће одредити правце даљег развоја овог сектора. У складу са овом препоруком, Град Сомбор је донео одлуку о изради Програма развоја туризма 2017-2025 сходно Закону о туризму Републике Србије („Службени гласник РС”, бр. 36/09, 88/10,99/11- др. закон, 93/12 и 84/15) и Стратегији развоја туризма Републике Србије 2016-2025. године.

По прикупљеним понудама за израду Програма развоја туризма од стране локалне самоуправе, израда овог стратешког документа поверена је Агенцији за консалтинг и менаџмент „Саветник у туризму“ из Београда. Ова Агенција је у сарадњи са специјализованим стручњацима креирала методологију израде програма развоја туризма усаглашену са постојећим методологијама за израду стратешких докумената развоја секторских политика у туризму на националном и европском нивоу.

Програму развоја туризма Града Сомбора приступило се у новембру 2017. године када су одржане две радионице са заинтересованим странама на локалном нивоу, након чега су уследила истраживања у оквиру методологије израде овог документа.

Програм развоја туризма Града Сомбора 2017-2025, припремљен је у складу са смерницама и циљевима из: Програма развоја АП Војводине 2014–2020; Стратегије одрживог развоја Града Сомбора 2014-2020; Акционог плана за област туризма 2014-2016; Генералног плана Града Сомбора 2007-2027; Мастер плана туристичке дестинације „Горње Подунавље“ из 2007; Просторног плана подручја посебне намене специјалног резервата природе „Горње Подунавље“ до 2021. године, Плана капиталних улагања Града Сомбора 2017-2020; Стратегије развоја културног и руралног туризма у општини Апатин и Граду Сомбору из 2014. године и другим релевантним документима. Мада је у свим наведеним документима туризам истакнут као значајна привредна грана и покретач економског развоја, дате препоруке углавном нису спроведене, те је туризам на подручју Града Сомбора недовољно развијен и у нескладу са бројем и квалитетом људских, природних и културних ресурса.

При изради овог Програма, по увиду у стратешке документе од значаја за туризам Града Сомбора, спроведеним теренским и кабинетским истраживањима и радионицама са заинтересованим странама, приступило се изради ситуационе (status quo) анализе. Захваљујући добијеним сазнањима и подацима из SWOT анализе, одређени су општи,

посебни и појединачни циљеви за развој туризма и активности које у складу са њима треба спровести. У поглављима овог документа, приказани су кључни туристички производи и временска динамика њиховог развоја. Сагласно приоритетним туристичким производима одређена су циљна тржишта, тржишни сегменти и њима одговарајући видови промоције и дистрибуције. Посебно су приказане прилагођене маркетиншке стратегије уз помоћ којих би се остварили предвиђени циљеви развоја туризма Града Сомбора.

Програм одређује прихватљива оптимална решења, посебно са одрживог економског аспекта, док се у Акционом плану, на крају овог документа, наводе конкретни циљеви, активности и задужења особа/институција за њихово остваривање, као и могући извори финансирања.

Системски посматрано, структура овог Програма развоја креирана је према методу моделовања, те се практични предлози, активности и инструменти за побољшање туризма на територији Града Сомбора, могу ефикасно спровести у пракси.

По завршетку истраживања и изради финалног нацрта овог програма развоја туризма, у Сомбору ће се у складу са потписаним Уговором, организовати његова презентација. Аутори изражавају посебну захвалност Градској управи Града Сомбора и стручном тиму који су значајно допринели квалитетној и правовременој изради овог документа.

1. МЕТОДОЛОГИЈА

При изради Програма развоја туризма Града Сомбора 2017-2025 коришћен је метод партиципативног приступа свих заинтересованих страна на нивоу локалне заједнице. То је подразумевало тесну сарадњу консултантског тима, као даваоца услуга, са изабраним седмочланим стручним тимом, градским институцијама, невладиним сектором, секторима туризма, угоститељства, културе, образовања, предузетништва, научном и стручном јавношћу. Сви наведени актери допринели су креирању овог документа, што указује на њихову спремност да учествују и у његовој реализацији.

Основни кораци при изради овог стратешког документа били су:

- избор консултантске агенције за израду овог документа
- формирање стручног тима на локалном нивоу
- одржавање интерактивних радионица са заинтересованим странама ради израде SWOT анализе, креирања визије, мисије, стратешких циљева и приоритета развоја туризма Града Сомбора и ближег окружења-
- теренски обиласци туристичких потенцијала и атракција
- анализа потенцијала и креирање будућих праваца развоја на бази истраживања туристичке понуде и тражње
- идентификовање примарних туристичких производа по коме ће Град Сомбор са околином бити препознатљив на туристичком тржишту
- израда Акционог плана активности и предлога за њихову реализацију (имплементација и мониторинг).

Приликом истраживања коришћен је метод посматрања са учествовањем. При спровођењу методологије примењено је више метода и техника истраживања заснованих првенствено на статистичким методама обраде података, као што су:

- анкете (затворени упитници за мерење ставова уз помоћ Ликертове скале код оцењивања тренутног стања и будућег развоја туристичких производа и канала дистрибуције, према одређеним групама испитаника)
- полуструктурирани интервјуи са заинтересованим странама на локалном нивоу
- кабинетско истраживање („desk research“) стратешких и других докумената Града Сомбора, као и научних и стручних радова доступних јавности
- теренска истраживања („field research“), која су подразумевала упознавање са природним и културним ресурсима и смештајно - угоститељском понудом у

циљу процене тренутног стања и потенцијала за развој туризма и предузетништва

- обрада истраживачких упитника у циљу испитивања туристичке понуде и тражње, диференцирања примарних и секундарних туристичких производа и комплементарних садржаја ради унапређења квалитета туристичке понуде.

Методологија израде Програма развоја туризма Града Сомбора 2017-2025, усклађена је са локалним, националним и европским стратешким документима и као таква представља базични документ на који се обавезно позива приликом конкурисања за националне, ЕУ и остале међународне фондове и донације намењене одрживом економском развоју, а посебно развоју туризма.

У циљу ефикасније реализације овог документа предвиђена је институционализација надлежности, која подразумева да се одлуке са нивоа Града подрже од стране грађана и пословних актера, у складу са принципима одрживог развоја и јачања предузетништва. Коришћена методологија усмерена је ка јачању сарадње између свих заинтересованих страна и предвиђа механизме за остваривање дефинисаних циљева, праћење (мониторинг) и евалуацију предвиђених активности на бази транспарентности и демократичности. Резултати евалуационих упитника, попуњених од стране учесника радионица, показују да су рад аутора и методолошки приступ при изради Програма развоја туризма Града Сомбора 2017-2025, веома високо оцењени.

2. СИТУАЦИОНА АНАЛИЗА ЉУДСКИХ, ПРИРОДНИХ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИХ РЕСУРСА ОД ЗНАЧАЈА ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА СОМБОРА

2.1. Географски и саобраћајни положај

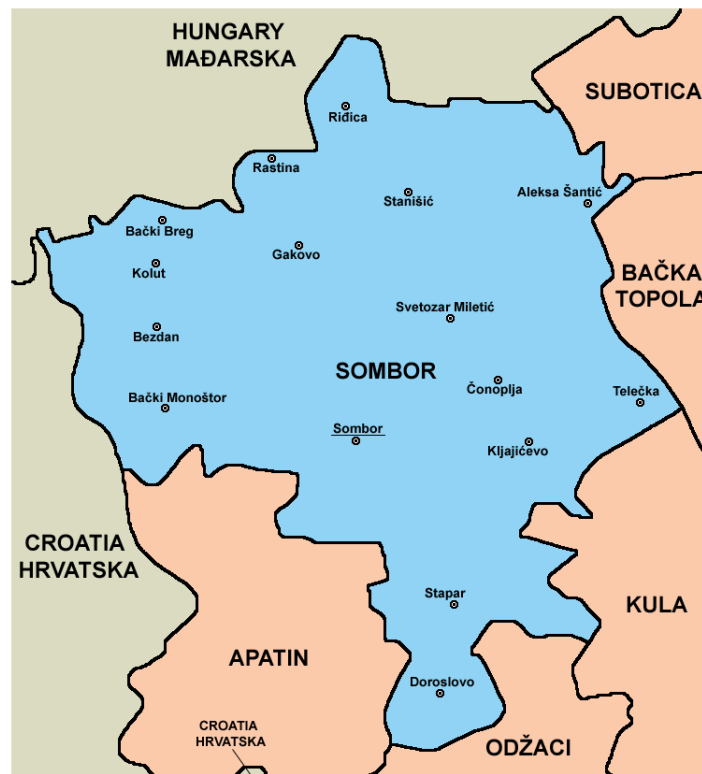
Западнобачки округ чине Град Сомбор и општине Апатин, Озаци и Кула са укупно 188.087 становника, према попису из 2011. године. Град Сомбор је центар Округа од 1992. године и други по површини у АП Војводини, са укупно 1.216 km², што чини 13,5% територије Бачке, 5,63% АП Војводине и 1,37% Републике Србије. У Сомбору и 15 сеоских насеља живи 85.903 становника. То су: Алекса Шантић, Бачки Брег, Бачки Моноштор, Бездан, Гаково, Дорослово, Кљајићево, Колут, Растина, Риђица, Светозар Милетић, Станишић, Стапар, Телечка и Чонопља. Ту су и за туризам важна приградска салашка насеља Билић, Буковац, Градина, Жарковац, Ленија, Лугово, Милчић, Ненадић, Обзир, Радојевићи, Ранчево, Чичови, Шапоње и Крушевље. На западу општине је река Дунав, која чини границу са Хрватском, на северу је граница са Мађарском, на истоку Телечка лесна зараван, а на југу, отворена равница ка унутрашњости Србије.

Сомбор се неформално назива „Раванград”, због равнице у којој лежи, „Зеленград”, због око 120 km дрвореда, „Град фијакера”, због некадашњег специфичног превозног средства града и „Мала Фиренца” због низа културно уметничких вредности у граду. Својевремено је познати сомборац сликар Милан Коњовић, написао да “улице Сомбора не избијају једна на другу, већ је свака за неколико корачаја померена, тако се, док човек хода једним правцем, увек отвара нови видик”. Стога се човек не може кретати праволинијски, већ мора увек обилазити, прелазити, залазити... Оваква перцепција града подстиче радозналост и позива на његово истраживање, те би је требало користити као специфичност и при промоцији у туризму.

Од свих видова саобраћаја на подручју Града Сомбора најзаступљенији је друмски. Добра саобраћајна повезаност постоји са Централном Србијом и суседним државама из правца Бачког Брега, Суботице, Новог Сада и Озака. Релативно развијену мрежу путева чине: државни путеви I Б реда: 12 - Суботица – Сомбор – Озаци - Бачка Паланка – Нови Сад – Зрењанин – Житиште - Нова Црња - граница са Румунијом (Српска Црња); 15 - граница са Мађарском - Бачки Брег – Бездан – Сомбор – Кула – Врбас – Србобран – Бечеј - Нови Бечеј – Кикинда - граница са Румунијом (Наково); 16 - граница са Хрватском (Батина) - Бездан; 19 - веза са државним путем 12 – Нештин –

Ердевик – Кузмин - граница БиХ (Сремска Рача); државни пут II А реда: 106 – Кљајићево - Бачки Соколац; 107 – Сомбор – Апатин – Богојево и државни пут II Б реда: 304 – Кљајићево - Светозар Милетић – Риђица. Удаљеност од већих емитивних центара - Београда износи 181 km, Новог Сада 100 km и Будимпеште 250 km. За туризам су најзначајнији путеви: Дунав – Бездан – Сомбор – Суботица, српско – мађарска граница – Бачки Брег – Сомбор – Бачка Паланка – Ердевик – Кузмин, Сомбор – Апатин и Сомбор – Кљајићево – Сивац – Црвенка – Кула. Локални аутобуски превозник „Севертранс“ А.Д. и други повезују Сомбор са градовима у Војводини, преосталим делом РС и већим градовима у Хрватској, БиХ и Црној Гори.

Слика број 1. Мапа Града Сомбора

City of Sombor / Grad Sombor

Извор: https://sh.wikipedia.org/wiki/Op%C5%A1tina_Sombor

Железнички правци са једноколосечним пругама, Суботица – Сомбор – Богојево – Осијек - Винковци и Сомбор – Врбас - Нови Сад, представљају везу са Средњом Европом, Балканским полуострвом и Малом Азијом. Постоји и железнички чвор за путнички и теретни саобраћај ка Богојеву и Апатину, док возови из Новог Сада за Сомбор и обратно, саобраћају свакодневно.

Мада речни саобраћај за Град Сомбор нажалост тренутно, нема већи значај, велики потенцијал има Дунав, као најзначајнија европска река за путнички саобраћај. Мрежом

канала вештачког Хс ДТД подручје Сомбора је углавном добро повезано са највећим делом АП Војводине. Велики бачки канал, канал Стапар–Нови Сад и напајајући канал Бездан – Баја саставни су део Канала ДТД дужине 929 km, чија је главна улога одводњавање и наводњавање. Мада је Велики бачки канал од велике важности за саобраћај и наводњавање, затворена преводница Бездан је наутичка црна тачка Европе и сметња развоју туризма и саобраћаја на овом каналу и његовом приобаљу. Стога ће програмом европског пројектног финансирања са мађарским партнерима кроз прекогранични ИПА пројекат, преводница у Бездану, као део индустријске и техничке баштине Европе, бити обновљена а канал очишћен од муља како би био проходан за путнички и теретни саобраћај, а ризик од поплава смањено. Пре 160 година овде је извршено прво подводно бетонирање у свету, а сада се отварају бројне нове могућности, првенствено у области наутичког туризма.

Дунав, са својим меандрима, рукавцима, барама, адама и ритовима утиче на развој привреде овог краја, водног саобраћаја, мелиорације, лова, риболова, туризма итд. Поред Дунава, најважнији за путнички водни туристички саобраћај су канал Бездан – Врбас, као регионални центар, где је планиран зелени појас са спортским, рекреативним и туристичким садржајима, канал Сомбор-Озаци и ДТД деоница Бездан – Српски Милетић. Водна инфраструктура на рекама Дунав, Плазовић, Мостонга, каналима, барама и мочварама, фреатским водама и артешким хоризонтима је различите старости и квалитета. За туристичка кретања по обали недостају мини електро аутобуси и аутомобили, „аква бусеви“, такси на води, услуге изнајмљивања разних пловила и сл.

У ППРС, Северна зона „Горње Подунавље“ која обухвата територију са Дунавом, каналима, ритовима, Сомбором, Апатином, Безданом, Јунаковић Бањом, ловиштима, рибњацима и друго, предодређена је за туризам. Другу категорију представља дефинисање Града Сомбора као транзитно - туристичког правца уз ауто-пут А1, тј. веза са 11,12 и 16, Суботица – Сомбор – Осијек. При промоцији би требало истаћи да је Сомбор сврстан у ранг националних градских туристичких центара и да има статус туристичког места.

Водоснабдевање града Сомбора се врши са локације ЦСВ „Јарош“ где се каптира сирова вода из бушених бунара са дубине од 50 до 80 m. Недавно је изграђена друга фабрика воде, те је капацитет градског изворишта 400 l/sec, што омогућује прикључење приградских насеља, нових већих потрошача и насељених места.

Електроенергетска инфраструктура подмирује потребе домаћинстава за електричном енергијом, те је сада испорука електричне енергије квалитетна и поуздана.

Започет је развод гасне мреже у градском насељу Сомбор и сеоским насељима. Подземна гасоводна мрежа се планира испод зеленог уличног појаса, тј. у коридору путних појасева ка насељеним местима.

Гранични прелази на територији Града Сомбора су: друмски прелази Бачки Брег за сада само за путнички саобраћај (у току је пројекат адаптације и реконструкције за теретни саобраћај), Бездан за путнички и теретни саобраћај и речни прелаз Бездан.

Ових дана је отворен дневни гранични прелаз Растина.

За потребе страних туриста користи се аеродром у Београду који је удаљен око 170 km а могао би се користити и аеродром у Осијеку који је око 60 km удаљен од Сомбора.

2.2. Становништво и привреда

Број становника у некадашњој општини, а данас Граду Сомбору, постепено се повећавао до 1981. године, када је износио скоро 100.000, док су остала насеља, са изузетком Алексе Шантића, имала депопулацију становништва. Од 2002. године долази до смањења броја становника због пада наталитета и емиграције становништва у остале градове Србије и друге државе, те је садашња демографска слика забрињавајућа. По попису из 2011. године, у градском насељу Сомбор живело је 47.623, а Граду Сомбору 85.903 становника, што је за 11.360, односно, 11,68% становника мање, него 2002. године. Овај неповољан тренд се не зауставља, јер је по процени Републичког статистичког завода од последњег пописа град изгубио више од 5.000 становника. У Просторном плану Града Сомбора се наводи да је поред мера економске и социјалне политике, неопходна економска, социјална и еколошка обнова села, како би се створили квалитетнији услови живота у руралном подручју и повећала заинтересованост младих за рад и останак. Потребно је изградити пројекте и програме запошљавања младих и социјалног становања којима би се стимулисала демографска обнова, доступније становање и већа могућност рада, уз подршку средствима Републике, Покрајине и Града.

Смернице за демографски опоравак се односе на: опремање комуналном инфраструктуром, унапређење квалитета становања и јавних служби; отварање нових радних места и ангажовање незапослених; промоцију савремене пољопривредне производње и делатности и са њом комплементарних делатности у туризму и

услугном сектору; обуке становништва за рад у пољопривреди, туризму и угоститељству; формулисање градске политике при планирању породице, социјалне и развојне политике и бриге о старима; унапређење рада здравствених служби и подизање свести о здрављу.

Да је подручје Града Сомбора вишенационална и мултикултурална средина потврђује присуство 21 националности на овом простору. Према попису становништва, домаћинства и станова из 2011. године у Граду Сомбору је живело 63,29% Срба, 11,49% Мађара, 8,23% Хрвата, 2,40% Буњеваца, 0,99% Југословена, 0,58% Немаца, 0,20% Македонаца и 0,14% Албанаца. Мађарско становништво у већем броју живи у Бездану, Светозар Милетићу, Дорослову, Телечкој, Станишићу, Чонопљи, Риђици и Сомбору. Хрватско становништво преовлађује у Бачком Брегу и Бачком Моноштору, а у мањем броју у Сомбору, Станишићу, Светозар Милетићу и Бездану. Мултиетничке и мултиконфесионалне заједнице су важни фактори привлачности тражње који се морају укључити у туристичку понуду и истаћи при промоцији Града Сомбора.

Образовну структуру радно активног становништва од укупно 58.785 лица у Граду Сомбору, чини 12,52% са високом и вишом школом, 50,89% са средњом и 36,59% са основном школом и мање. Према подацима из јануара 2018. године, број незапослених износи 5.973 лица. Од високошколских установа у Сомбору се налази Факултет за пословне студије и право, Факултет за стратешки и оперативни менаџмент и Педагошки факултет Универзитета у Новом Саду. Средње школе покривају област пољопривреде и прехранбене индустрије, техничког образовања, медицине, економије и текстила.

Највећи број запослених у Западнобачком округу је у прерађивачкој индустрији, трговини, у области здравствене и социјалне заштите, у сектору образовања, пољопривреде, шумарства и рибарства. Привредне активности су углавном усмерене ка пољопривредној производњи уз следећу структуру: ратарство 80%, повртарство 10%, сточарство 6%, воћарство 2%, виноградарство и рибарство по 1%. Сем мањих комплекса шума и подводних површина, цела територија (2.074 km² тј. 85,7%) је пољопривредно земљиште релативно доброг квалитета и размештаја. Обрадиве површине у Граду Сомбору се простиру на 97.761 ha. С обзиром да се ради о подручју са незагађеним земљиштем, водом и ваздухом, инвестиције треба усмерити у производњу здраве хране са познатим географским пореклом и изградњу система за наводњавање, што би утицало и на побољшање квалитета туристичке понуде. Шумске

површине на подручју Региона као станишта дивљачи, гљива и шумских плодова захватају 11.621,15 ha или 4,83% и значајне су за лов, одмор и рекреацију. О узгоју, заштити и експлоатацији шума брине ЈП „Војводинашуме”. Постоји квалитетна основа за расадничку производњу и пошумљавање. С обзиром на добру сировинску базу развијена је прехранбена индустрија, док се највећи број привредних субјеката у трговини бави малопродајом.

Град Сомбор спада у ред средње развијених у Републици Србији. Привреда локалне заједнице је основно економско упориште на коме се базира укупан друштвени развој. Доминирају мала и средња предузећа и предузетници, најчешће у пољопривредно - прерађивачком сектору, текстилној и машинској индустрији. Од почетка XXI века привреда бележи негативне тенденције, као последицу немогућности извоза и смањених могућности пласмана на домаћем тржишту, уз успорен процес транзиције и приватизације.

Према подацима Републичког завода за статистику највећи број грађана у Граду Сомбору је запослено код правних лица (69,08%), следе регистровани индивидуални пољопривредници (17,39%), а најмање је лица која самостално обављају делатности и запослених код њих (13,53%). Највеће домаће компаније су: Делта аграр (Пионир семе), „Сомболед“ д.о.о., „Сомборелектро“ д.о.о, „Метеор комерц“ (фабрика сточне хране), „Синагога“ д.о.о. „Мара“ Сомбор (прехранбена индустрија), „Агриком Компани груп“ д.о.о. Сомбор, „Сунце“ а.д., „Панонија фарм“ д.о.о., „Вожд“ д.о.о., „Бошковић Аграр“ а.д. Алекса Шантић, „Бездан“ а.д., „Сомбормлин“ а.д. (прехранбена индустрија), „Агро Раванград“ д.о.о., З.З. „Задругарка“ Сомбор (производња сточне хране) и други.

Најважнији страни инвеститори су: „Fiorano“ (текстилна индустрија, Италија), „Progetti“ (производња делова обуће, Италија), ПП Сомбор (пољопривреда, Ирска), „Сомболед“ (прехранбена индустрија, Француска), Бродоградилиште „Дунав Бездан” (Хрватска), „Hollo Company“ Дорослово (производња биогорива, у оквиру „Bridge Power Investment“, Чешка) и други.

У Сомбору су секције занатских радњи за обраду метала („Рустик“), коже и текстила („Ђуран“, „Stil 2“, „Rustikanna“, „Уникат“, „Linija D“, „Art Design“, „Јовајна...), сувенира („Плетисанка“), хране и слаткиша (Сомборски сир, „Црвено срце“ медоколачар Јановић-ручна производња лицидерских срца, бомбона, свећа, пчеларство

„Перишкић“, сликање на стаклу, фото услуге „Агалма“, витражи Станишић од 1908. године, Миљеновић и син, „Ганић“ итд.).

На подручју Округа налазе се чак три бродоградилшта: „Апатин“ у Апатину, „VIP Brodoremont“ у Бачком Моноштору и Бродоградилште „Дунав“ д.о.о. у Бездану.

Најзначајнији прехранбени капацитети у региону су: „Сомболед“ д.о.о. Сомбор, „Апатинска пивара Апатин“ д.о.о., Фабрика шећера „Црвенка“ а.д., Фабрика алкохола „Панон“ Црвенка са седиштем у Келебији, Фабрика бисквита „Jaffa“ д.о.о. у Црвенки, млинови, пекаре, мешаоне сточне хране, сушаре и силоси за жито.

Туризам Града Сомбора има највећи утицај на развој угоститељства, у коме се остварује око 60% укупне туристичке потрошње, те се његов квалитет мора чешће контролисати и унапређивати. То указује да недостају други атрактивнији садржаји али и да је гастрономска понуда веома тражен сегмент туристичке понуде.

2.3. Историја Града Сомбора у функцији туристичке понуде

Средином I века пре нове ере готово целом Панонском низијом су се кретала разна варварска племена. У време Велике сеобе народа, од V до IX века, овде долазе Хуни, Гепиди, Авари и Бугари, а од VI века и Словени. Крајем IX века у Панонску низију продиру Мађари, те је данашње подручје Сомбора насељавано углавном мађарским велепоседницима. Насеље Сомбор се први пут помиње 1366. године у потпису бодрошке фамилије Собога, као насеље Sobog Sent Mihalj. Мађарски краљ Матија Корвин 1469. године одобрава племићкој породици Собога да код града Sent Mihalj подигне тврђаву, која је завршена 1478. године, након чега ово насеље постаје центар читавог региона. Настанак самог имена града није доказан, али се верује да је име племићке породице Собога у основи данашњег назива града Сомбора. Наиме, претпоставља се да су Словени назив Sobog – Sent Mihalj, скратили и изменили у Сомбор, што су прихватили и Угари у изговору као Зомбор. Српско становништво овог дела Бачке је овде досељено са Косова и из Поморавља у XV веку, првом масовном колонизацијом, пред налетом Турака. По освајању насеља 1541. године Турци овде подижу утврђење, око кога се развио спољни град са око 2000 кућа и 200 занатских радњи. У турским дефтерима се две године касније, први пут појављује назив Сомбор као седиште паше и нахије у сегединском санцаку. После повлачења Турака 1687. године Сомбор је припао Аустријској царевини, када је насељено око 5000 Буњеваца и више хиљада Срба предвођених Арсенијем III Чарнојевић.

По одласку Турака знатан део Бачке је опустошио, те 1699. године почиње насељавање Шокаца из Херцеговине у села попут Бачког Брега и Сонте. У другој половини XVII века под вођством Фрањеваца у Чонопљу долазе Буњевци из Босне и Шокци из Славоније. По оснивању Војне крајине 1702. Сомбор постаје војни шанац, под управом капетана, под називом „Oppidum militare Zomboriensis“ када је вршено интензивно насељавање српских, мађарских и немачких породица, те град до 1717. године прераста у војну варош. По уплати 150,000 рајнских форинти у царску благајну, 1749. године, Сомбор је Повељом царице Марије Терезије, добио статус слободног краљевског града Угарске, што је потврђено на сабору у Пожуну 1752. године. Током прве планске колонизације насеља 1763. године досељено је око 200 немачких и мађарских породица. Од 1786. године када је Сомбор постао стално седиште велике Бачко – бодрошке жупаније, почиње период просперитета. Током друге колонизације 1795/6, доселило се највише Немаца, а касније и Словака, Русина и Румуна (укључујући Роме на подручју Бачког Моноштора). Завршетком Првог светског рата и укидањем жупанија, Сомбор улази у састав Дунавске бановине са центром у Новом Саду. Крајем 1918. године у Војводину улазе српске трупе, а представници Баната, Бачке и Барање доносе резолуцију о прикључењу Краљевини Србији. По успостављању нове власти један део Мађара, Словака и Румуна одлази у новоформиране матичне државе, док се словенско становништво из Мађарске и Румуније пресељава у Краљевину Србију. Број Немаца био је у сталном порасту све до Другог светског рата, када су у Сомбор 1941. године ушли Мађари хортијевци. Град је ослобођен 21. октобра 1944. године.

По окончању рата, ово подручје насељавају досељеници из Лике, Горског Котара, Жумберка, Кордуна и Црне Горе. Већину колониста чиниле су српске породице из брдских крајева, а мањи број хрватски досељеници из околине Задра, Шибеника и са далматинских острва. Упоредо долази до деколонизације немачког становништва са ових простора у Немачку и Аустрију, а до колонизације из бивших југословенских република, када се у Бачку доселио велики број људи, што се 90-тих година XX века одразило на насељавање многобројних избеглица родбински повезаним са раније колонизованим становништвом. Од 60-тих година XX века долази до напретка града и досељавања из Босне и Херцеговине, градића Котор Варош, Мркоњић Град и Јајце.

Управо објављена Монографија (зборник) „Историја Сомбора“ – Град кроз векове је резултат вишедеценијског пројекта и капитално дело сомборске културе која је од интереса и за ТО Града Сомбора, туристичке водиче и све запослене у туризму.

Осим градског насеља Сомбор, потребно је поменути и сеоска насеља од којих нека имају дугу историју и ресурсе од важности за обогаћивање туристичке понуде.

Алекса Шантић је најмлађе село у Сомбору у коме се око 1770 становника претежно бави земљорадњом и воћарством. Најстарији део насеља изграђен је између 1923. и 1926. године. У запуштеном парку поред села се налази леп али занемарен дворца, познат као "Баба Пуста" који је изградио Карољ Фернбах 1906/7. године мада је дворца регистрован као културно добро, у лошем је стању и није отворен за посете. Ревитализацијом дворца и уређењем парка привукао би се већи број туриста који посећују Сомбор и околину а дворца би се могао наћи на културном путу „Дворца Војводине“. У насељу се налази православни храм посвећен „Силаску Светог Духа на Апостоле“ и споменик песнику Алекси Шантићу.

Слика број 2. Насеље Алекса Шантић

Извор: ТО Града Сомбора

Бачки Брег је сеоско насеље на тремеђи Хрватске, Мађарске и Србије, на крају међународног пута кроз Србију. У атару села уз реку Плазовић, нижу се барски терени од којих су најзначајнији Змијиште и Горња Пашарина. Први писани податак из историје Бачког Брега датира из 1319. године, када је племић Имре Бечеи купио земљу под именом Берек, највероватније у словенском значењу „обала“. Насеље има изглед равнокраког троугла, што је изражено и код кућа шокачког типа које се разликују од уобичајених панонских, по облику, фасади, ентеријеру и распореду просторија. Према попису из 2011. године у Бачком Брегу живи 1.140 становника. У насељу се организују Михољдански сусрети и Микини дани. Ове локалне манифестације би добиле на

значају уколико би се повезале са другим догађањима у ближем окружењу које се одвијају у исто време, што би омогућило њихову самоодрживост. У плану је адаптација етно куће са поставком традиционалних предмета и народних ношњи које су у поседу ХКПД „С.С. Крањчевић“. Европска бицикличка стаза „Еуровело 6“ овде улази у Републику Србију, пролазећи кроз Горње Подунавље.

Слика број. 3 Насеље Бачки Брег

Извор: ТО Града Сомбора

Бачки Моноштор је изграђен током XVIII века на локалитету средњовековног града Бодрога који је мистериозно нестао у Дунаву. Његова историја се везује за просторе некада славне тврђаве и историјског краљевског града Бодрога, као седишта Бодрошке жупаније. Записи говоре о старом српском Бодрићу, од ког име Бодрог потиче, а из којег су се Срби, доласком Мађара, у X веку иселјавали. Насеље Моноштор је настало уз самостан Св. Петра, које је 1522. године бројало 10 пореских обвезника. Место је кроз историју мењало називе: Бодрог Моноштор, Бат Моноштор, Доњи Моноштор, Моношторсег, Бач Моноштор, односно Бачки Моноштор. У насељу је сачувано аутентично културно наслеђе, а посебно је занимљива колекција лутака у шокачким народним ношњама. Кроз село пролази бицикличка стаза "Панонски пут мира", у дужини од 80 km која спаја Осијек и Сомбор. Најпознатија и најпосећенија манифестација у Моноштору је Бодрог фест. Околина Бачког Моноштора позната је по викенд-насељима, чардама, лову и риболову.

Слика број 4. Насеље Бачки Моноштор

Извор: ТО Града Сомбора

Бездан је равничарско насеље на левој обали Дунава, у близини границе са Мађарском и Хрватском, удаљено око 18 km од Сомбора. Одликује га изузетан географски положај и природне лепоте. У селу се више од једног века налази ткачница свиленог дамаста „Новитет-Дунав“. У великој радионици од дрвета са дрвеним подом, налази се 18 оригиналних дрвених разбоја, од којих неки датирају из 1871. године. Бројне групе и појединци долазе да виде како се дамаст тка од свиле и најфинијег египатског памука по оригиналној технологији са краја XIX века. Ручно ткање дамаста је одавно напуштено, па је ово највероватније једина радионица овог типа у Европи у којој је сваки произведени комад уникат. У Бездан су ткање дамаста донели мајстори који су крајем XIX и почетком XX века по Чешкој и Мађарској у уметничким школама учили ручно, тзв. „жакард“ ткање. Од неколико стотина разбоја већи део је уништен током Другог светског рата. Ова радионица би могла постати права туристичка атракција овог дела Војводине и огледни је пример коришћења нематеријалне културне баштине у туризму, те се мора не само сачувати, већ и боље презентовати јавности, како би се о њој много више знало. Стицајем чудних околности али и небригом позориште у Бездану припало је приватном власнику који га је купио заједно са пољопривредним предузећем „Бездан“, те зграда позоришта пропада, а у њој нема представа. Успостављањем пристана за путничке бродове и уређењем паркинг простора за туристичке аутобусе на значају би добио и обновљени Музеј Батинске битке са околином. У месту је и музеј са око 2.300 парфемских бочица. Бицикличка стаза „Панонски пут мира“ код Батине улази у Републику Србију, пролазећи кроз Горње Подунавље и наставља ка Сомбору.

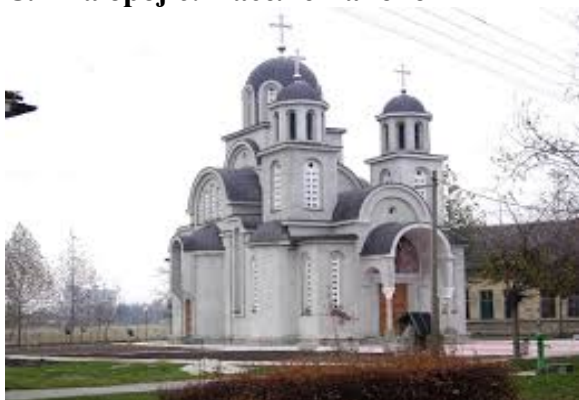
Слика број 5. Насеље Бездан

Извор: ТО Града Сомбора

Гаково је смештено у близини границе са Мађарском и Хрватском. Развој села условиле су историјско - економске прилике и плодност земљишта. До насељавања је дошло од друге половине XVIII века одлуком Бечког двора. Од прве половине XIX века па до почетка другог светског рата већина од 1500 становника били су подунавски Немци, да би се након рата структура становништва изменила у корист колонизованог становништва из Босне. У селу се налази старо немачко гробље на коме се сваке године одржава миса којој присуствује велик број потомака подунавских Немаца. Насеље данас има 1.810 становника. Сеоска слава „Свети Илија“ једна је од најпосећенијих у овом крају. У току је изградња новог граничног прелаза који ће повезати Гаково са Гаром у Републици Мађарској.

Слика број 6. Насеље Гаково

Извор: ТО Града Сомбора

Дорослово у северозападном делу Бачке је најјужније насеље Града Сомбора. Први писани податак о овом месту потиче из 1313. године, међутим, археолошка истраживања из 1974. године доказују постојање насеља из каменог доба, што се

једним мањим делом може видети у Градском музеју у Сомбору. Према попису из 2011. године у Дорослову живи 1.497, претежно мађарских становника. Мађарско КУД „Moricz Zsigmond” основано 1938. године, има више секција и традиционалну народну фолклорну групу „Gyongyosbokreta“ од најмлађих до старијих омладинаца који гостују у земљи и иностранству. Активни су и Дорословачки трубашаи који наступају самостално и прате фолклорну групу. ДИС основан 2012. године има драмску и културну секцију. У месту је етно кућа са оригиналном тзв. „tisza szoba“ - кухињом и дневном собом и друге породичне куће отворене за посету, где су једно време живели чувени писци Фехер Ференц и Херцег Јанош. Прослава Мале Госпојине код Водица на Маријанском светишту које је повезано са историјом овдашњих народа сваке године окупља више хиљада ходочасника. Традиција ходочашћа се одржала кроз векове уз нове садржаје у духу времена и суживота са другим народима и верским заједницама.

Слика број 7. Насеље Дорослово

Извор: ТО Града Сомбора

Кљајићево се налази на 13 km од Сомбора, између лесног платоа и лесне терасе. Археолошки налази доказују да се овде одвијао живот још у неолиту. Насеље је 1949. године добило име по народном хероју Милошу Кљајићу, коме је овде подигнут споменик. У католичкој цркви посвећеној Богородици од 1896. године, па до краја Другог светског рата, одржавана је редовна служба. Од 1994. године црква је постала православна али без значајних измена у изгледу. У селу постоји куглана и базен који ради сезонски. Најпознатије манифестације су Велико Госпојински дани и Ђурђевдански фестивал. Активна су културна и спортска удружења, као што су КУД „Ђурђевак“ и „Петрова Гора“, ФК „Кордун“ и Куглашки клуб „Кордун“ чији су чланови били прваци света у куглању. Активношћу се истиче и удружење виноградача „Висови“. Према попису из 2011. године у насељу живи 5.045 становника.

Слика број 8. Насеље Кљајићево

Извор: ТО Града Сомбора

Колут је старо сеоско насеље са повољним географским положајем. Први запис датира из 1261. године под називом Кулод, по власничкој племићкој породици Килод. У време Турака ово насеље је било међу већим у овом крају. Колут је 1570. године имао 38, а 1590. године 81 дом, када је био највеће насеље у Бачкој. Културни центар „Колут“ основан 1996. године није у функцији. Месна заједница организује „Илинданске свечаности“ - културно-забавну манифестацију посвећену Св. Илији, слави села. У месту је мали али занимљив Зоолошки врт. Према попису из 2011. године у Колуту живи 1.327 становника.

Слика број 9. Насеље Колут

Извор: ТО Града Сомбора

Растина се налази на самој државној граници са Мађарском, на 22 km од Сомбора. Растина је са Сомбором повезана путем преко Гакова. Село се први пут помиње у XIV веку под називом Хараста. Досељавањем добровољаца после Првог светског рата из Лике и Херцеговине формирано је насеље. Од историјских знаменитости истиче се

дворац барона Лајоша Редла у коме су данас вртић и школа. У центру села је „Споменик оснивачима села, солунским добровољцима“ и споменик „Жртвама Шарварског логора“, као подсећање на велики број Растинаца који су током Другог светског рата депортовани и страдали у истоименом логору у Мађарској. У селу се налази православни Храм Успења пресвете Богородице. Недалеко од села, се подиже истоимени гранични прелаз између Републике Србије и Републике Мађарске, који ће Растину повезати са мађарским селом Гара, што је и најкраћи пут за Бају. У Растини живи 411 становника.

Слика број 10. Насеље Растина

Извор: ТО Града Сомбора

Риђица је најсеверније насеље Града Сомбора удаљено два километра од границе са Мађарском. Археолошки налази потврђују да је овај крај био насељен у праисторијско време. Најстарији писани траг је из 1346. године на мађарском језику, када се спомиње насеље Рег, које је дато на управљање једном мађарском племићу. У селу је дворац грофа Имреа Ковача, који има статус културног добра. Према попису из 2011. године у Риђици живи 2.011 становника. У области воћарства, издваја се „Apple World“ са плантажом јабука на око 200 ha у Риђици. Село је познато по производњи вина са географским пореклом. Риђичко виногорје поседује аутохтоне сорте грожђа и винограде старе и до 150 година. Удружење виноградара и винара „Риђички виногради“ у циљу унапређења туристичке инфраструктуре планира изградњу „Винског подрума“, „Винске собе“ и „Смештаја у оквиру домаће радиности“ у типично војвођанском стилу.

Слика број 11. Насеље Риђица

Извор: ТО Града Сомбора

Станишић се убраја у већа села и лежи на падинама бачке лесне заравни. У насељу се сваког 19. августа обележава сеоска слава „Преображење“ коју прати велики број посетилаца. Том приликом се излажу иконе локалних сликара аматера и народне рукотворине народности које овде живе, изводе се представе драмске групе "Прометеј". У месту су православни храм Св. Николаја, католичка црква „Име Маријино“, Водице и старо јеврејско гробље. Активни су КУД „Извор“, ХКД „Владимир Назор“ и МКУД „Ади Ендре“. Према попису из 2011. године у Станишићу живи 3.987 становника.

Слика број 12. Насеље Станишић

Извор: ТО Града Сомбора

Стапар се налази 13 km јужно од Сомбора, на лесној тераси између Малог Бачког канала на истоку и Канала Сомбор – Оаци (некадашњег тока Мостонге) на западу. Насеље је основано 1752. године. Стапар од 1878. године има признату расу голубова (тзв. стапарски летач) у Србији. Раритет представља стапарски печат из времена

аустројске царевине, који је у доба када је немачки језик био једини званичан, ударао отисак исписан Вуковом ћирилицом. Стапарски сир из качице се још у XIX веку продавао на пијацама већих градова Аустро – Угарске, а служио се и на Бечком двору. Правио се на стапарским салашима и тајни рецепт прављења сира није смео да се пренесе чак ни ћеркама, јер би га удајом пренеле у другу кућу. Стапарски сир је један од ретких сирева у овом делу Европе који је признат као аутохтони од стране Светске млекарске организације, симбол је традиције и квалитета и најпознатији производ млекарне „Гулмлек“. Стапарски ћилим је најзначајнија рукотворина ових простора која се налази на листи нематеријалног културног наслеђа Србије. Његова израда је недавно ревитализована, сарадњом градова Сомбора и Пирота уз подршку националног струковног удружења „Етно мрежа“ и Амбасаде Аустралије.

Слика број 13. Насеље Стапар

Извор: ТО Града Сомбора

Светозар Милетић се налази у северозападном делу Бачке у подножју Телечке заравни. Кроз насеље пролази железничка пруга и државни пут, правцем североисток-југозапад, који повезују Сомбор са Суботицом. Назив села проистиче из мешовитог састава становништва. „Немеш“ на мађарском значи племић а „Militics“ највероватније од латинске речи „miles, militis“ - војник, војнички. Буњевци су то скратили у Лемеш. После Првог светског рата Лемеш – Nemesmilitics улази у састав државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Са доласком нове власти, 1925. године назив насеља се мења у Светозар Милетић. Овде мајстори генерацијама преносе кулинарско умеће прављења чувеног Лемешког кулена и љутог лемешког паприкаша. У селу се налази најатрактивнија природна писта за трке двоточкаша – мотодром, тзв. „Лемеш ринг“, на којој се током мотокроса окупи више стотина такмичара из земље и иностранства, уз присуство великог броја посетилаца. Насељем доминира католичка црква посвећена

Рађању Блажене Девике Марије тзв. „Мала Госпа“, а ту је и Калварија, капела посвећена „Госпи од Милосрђа“. Место је познато и по лековитој „Лемешкој Бањи“ која дуго времена није у функцији. Према попису из 2011. године овде живи 2.746 становника, претежно Мађара.

Слика број 14. Насеље Светозар Милетић

Извор: ТО Града Сомбора

Телечка се налази у источном делу Града Сомбора на југозападном делу Бачке лесне заравни. По површини и броју становника једно је од најмањих насеља на овом простору са 1.720 становника, према попису из 2011. године. Удаљено је 22 km од Сомбора. У селу су за посету отворена чак три врло занимљива мала музеја: Музеј дувана, ковачког заната и сатова и антиквитета. Посетиоци Телечке обилазе и Етно кућу „Варга“. У месту послује фирма „Ecoland Farms“ д.о.о. која између осталог производи органску млевену паприку, по којој је овај крај познат.

Слика број 15. Насеље Телечка

Извор: ТО Града Сомбора

Чонопља се налази 10 km североисточно од Сомбора. У овом селу из XIV века живи 3.426 становника. Чонопљанско језеро површине од око 50 ha и пет километара канала имају пошумљено и уређено приобаље али не и пратећи мобилијар. Језеро је богато капиталним примерцима шарана, амура, сома, толстолобика, штуче и смуђа што привлачи многе риболовце. Од 1990. године Удружење спортских риболоваца „Шаран“ из Чонопље води бригу о заштити рибљег фонда и еколошкој заштити језера и припрема и изводи такмичења у пецању шарана „Карп куп“, сомовијаду и штукијаду. Стрелјачка секција „Фазан“ сваке године организује такмичење у гађању глинених голубова. У селу су: етно кутак „Нашем роду и потомству“ поставка рукотворина и алата, православни храм „Св. Тројице“, католичка црква „Сви Свети“ из 1761. године, у којој су оргуље старе 170 година, капела Св. Антуна из Падове, заветна капела српске Госпе где се током верских празника одржавају мисе и кирбаји.

Активна су културна и спортска удружења КУД „Вук Караџић“, КУД „Арањ Јанош“, КУД „Буњевачка грана“ као и ФК „Слога“. У месту постоји и мања куглана. Најпосећенији угоститељски објекат је етно парк „Стари рибњак“. Најпознатије манифестације су Сеоска слава „Духови-Тројице“, „Кордунашко прело“ и турнир у малом фудбалу.

Слика број 16. Насеље Чонопља

Извор: ТО Града Сомбора

Занимљива историја свих описаних места се мора у туризму врло пажљиво користити уз асертиван приступ и прилагођавање циљним групама (излетницима и туристима) у зависности од њихове националне, верске, квалификационе и професионалне припадности, а посебно од њихових афинитета и преференција, како би се осетили повезаним, видели „себе у нама“ и сматрали добродошлим.

2.4. Природни ресурси од значаја за туризам

Азорским у летњем и Сибирским (Евроазијским), антициклоном у зимском периоду Простор Града Сомбора има умерено-континенталну климу условљену центрима ваздушног притиска, активним, под утицајем Исландског и Средоземног циклона у оба периода. Почетак пролећа је углавном сув и ветровит, а затим кишовит. Почетком лета се бележи већа количина падавина, док је друга половина сувља и топлија. Јесен има нешто већу количину падавина од пролећа, а зиме су хладне са мањим количинама снежних падавина. Просечан број дана са падавинама износи 130 дана годишње, са просечно 590 mm атмосферског талоба. Највише падавина је у јуну (73 mm), а најмање у марту (33 mm). Снежни покривач се просечно задржава 28 дана. Магловитих дана у просеку годишње је 29, а дана са непогодама 22. Просечна годишња температура ваздуха износи 10,9°C. Најтоплији је јул са средњом месечном температуром од 21,2°C, а најхладнији јануар са -0,9°C. Најчешће дувају северни ветрови са просечном годишњом честином од 159‰ и највећом просечном брзином од 3,4m/s, и северозападни са честином од 146‰. Сомбор има у просеку 2.031 сат осунчаности годишње. Најсунчанији је јул са 288 сати, а најмање осунчан децембар, са 55 сати.

Велико водено богатство овог краја чине река Дунав, са својим меандрима, ујезереним рукавцима, адама и ритовима, подземне (фреатске и артешке) и површинске воде, баре, мочваре, канали и природни водотоци река Мостонге и Плазовић (Киђош), који су претворени у канале. Дунав код Бездана и Тису код Бечеја, спаја Велики бачки канал као главна артерија хидросистема у Бачкој. Градња канала од 1793. до 1801., била је међу најскупљим привредним објектима аустријске царевине и међу највећим градитељским пројектима у Европи. Канал је дугачак 118 km, дубок око два метра у просеку, са 17 m широким коритом, које се шири ка површини до 25 m. Количина ископаног материјала сразмерна је количини земље ископане приликом изградње Суецког канала. Канал скраћује пут од Бездана до Бечеја за око 200 km, а користи се за водоснабдевање Бачке у време суше. Због интензивног вишегодишњег загађивања, посебно у Врбасу, Кули и Црвенки, Канал у свом току низводно од Сомбора, спада у најзагађеније водотокове у Европи. На ушћу Великог бачког канала у Дунав, код викенд-насеља Барачка, налази се тзв. Ајфелова преводница, прва бетонска брана у Европи из 1856. године, конструисана у бироу Густава Ајфела. Заштићена је као споменик културе 1975. године и није у употреби али би уз њу требало поставити инфо таблу са основним подацима. Подручје Града Сомбора пресецају и канали Бајски и

Бездан – Пригревица, као напајајући крак система ДТД, од користи за наводњавање и водни саобраћај.

Резерват биосфере „Бачко Подунавље“ је недавно припојен светској мрежи коју чини око 670 резервата биосфере признатих од стране UNESCO-а, у циљу очувања природног богатства од изузетног значаја и промоције одрживог развоја локалних заједница на тим подручјима. У овом резервату површине 176.635 ha, на територији Сомбора, Апатина, Оцака, Бача и Бачке Паланке, налазе се четири заштићене области, међу којима и Специјални резерват природе (СРП) „Горње Подунавље“. Град Сомбор у целисти лежи на тзв. Бачкој лесној тераси, док се његови примарни природни туристички потенцијали огледају у плавној равници у приобаљу Дунава, а посебно у заштићеном СРП „Горње Подунавље“ на левој обали Дунава, који обухвата Апатински и Моношторски рит и „Карапанцу“ са меандрима, мртвајама и каналима, односно, водне, мочварне, ливадске и шумске екосистеме, настале под дуготрајним утицајем реке. Организују се тематске едукативно-еколошке руте о природи и њеној заштити. Кружна едукативна стаза „Карапанца“ дуга три километра, опремљена је едукативним таблама и местима за одмор, а едукативна стаза Штрбац дуга два километра, са инфо таблама и осматрачницом на бари Шаркањ, потврђује екосистемску мозаичност. У туристичкој понуди су и ловачке куће, односно, ловишта Козара и Апатински рит.

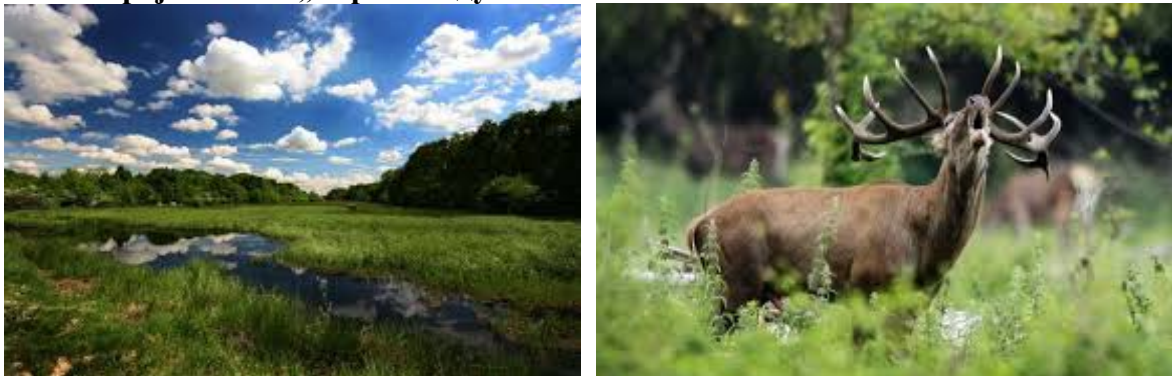
Екосистем Горњег Подунавља представља један од ретко сачуваних природних предела у претежно аграрном окружењу Западне Бачке. Просечна надморска висина износи око 90 m, док је алувијална раван за 3-4 m нижа. У геолошкој грађи преовлађују сувоземни, барски и преталожени лес, алувијални шљунак, песак, глина и муљ. Микрорељеф је изразито динамичан са остацима старих речних токова, обалским брежуљцима и депресијама као значајним геонаслеђем од интереса за развој све популарнијег геотуризма, у оквиру ширег туристичког производа еко туризма.

Висок степен биолошког диверзитета вегетацијских типова, представљен је са 156 различитих синтаксономских јединица у оквиру 14 класа, 18 редова, 32 свезе и 51 биљне заједнице, које изграђује преко 1.000 биљних врста. Регистровано је и 55 врста риба, 11 врста водоземаца, 9 врста гмизаваца, 280 врста птица и 51 врста сисара, бројних бескичмењака и преко 60 врста дневних лептира.

Хидролошке вредности СРП „Горње Подунавље“ се првенствено везују за Дунав чије воде су приликом изливања значајне за екосистеме Апатинског и Моношторског рита. Од речних меандара најзначајнији су: Бајски канал, Барачка, Моношторски Дунавац.

Обиље воде и бујна вегетација привлаче излетнике, риболовце, ловце, рекреативце и спортисте, док су екотуристи све заинтересованији за ово подручје. Ка Бачком Моноштору и Купусини, насипом крај Дунава, долази се до Моношторског рита, посебно заштићеног дела резервата "Горње Подунавље" који важи за један од „најдивљијих“ у Подунављу Србије. Крда јелена и кошута овде прелазе насип на путу ка појилу, а често се срећу дивље свиње, орлови, чапље и роде. У риту су остаци старих, самониклих шума црне и беле тополе, врбе, бреста, јасена и храста. Дунав је у делу око Бачког Моноштора и Бездана, некада текао источније него данас, па су ова два села била на обали. На месту његовог старог тока остали су канал тзв. „Мирни Дунав“ и бара Хермина, дубока око 30 m. Стари ток Дунава био је граница између Римског царства на западу и Сарматског краљевства на истоку. На узвишењу изнад баре је неуређени археолошки локалитет с остацима античких фигурина и траговима римског шанца који је водио до Новог Сада.

Слика број 17. СРП „Горње Подунавље“

Извор: ТО Града Сомбора

Мрежа водених, барско-мочварних, ливадских и шумских екосистема, утиче на развој разних вегетацијских облика. Најзначајнији утицај има дендрофлора, јер је половина површине Резервата под ритским аутохтоним шумским заједницама, од којих су најзначајније: хрст лужњак (*Quercus robur*), бела топола (*Populus alba*), црна топола (*Populus nigra*), бела врба (*Salix alba*), пољски јасен (*Fraxinus angustifolia*) и вез (*Ulmus laevis*). Појединачно се срећу флористичке врсте као што су: ребратица (*Hottonia palustris*), борак (*Hippuris vulgaris*), кукурјак (*Eranthis hyemalis*), закржљала перуника (*Iris spuria*), језичасти љутић (*Ranunculus lingua*) итд.

Разноврсна флора условила је присуство великог броја животињских врста, као што су: јелен (*Cervus elaphus*), дивља свиња (*Sus scrofa*), орао белорепан (*Haliaeetus albicila*),

црна рода (*Ciconia nigra*), црна луња (*Milvus migrans*) и степски соко (*Falco cherrug*) итд. Цео овај акваториј поседује богату ихтиофауну.

Мада је СРП „Горње Подунавље“ дат велики значај у просторним плановима и плановима развоја туризма и поред високо квалитетних природних ресурса и резервисаних термина од стране иностраних ловаца две године унапред, хидролошка мрежа је углавном неискоришћена. Наутичара, рекреативаца, спортиста и риболоваца, је мало, а развој екотуризма је на самом почетку. Посете се углавном свде на краће обиласке и излете и то само у сезони. Од недавно се организују едукативне радионице за децу и омладину, што је одличан вид промоције и упознавања са потенцијалима СРП у циљу привлачења већег броја гостију и подстицања њихове потрошње.

СРП „Горње Подунавље“ спада у значајна међународна ИРА (ботаничка подручја), ИВА (подручја за птице) и РВА (подручја за дневне лептире). Резерват припада и европској еколошкој мрежи „Емералд“ за очување дивље флоре и фауне и њихових природних станишта у земљама које нису чланице ЕУ, саставни је део потенцијалног резервата биосфере Мура – Драва - Дунав и на списку потенцијалних влажних подручја за упис на листу Рамсарске конвенције. СРП „Горње Подунавље“ се граничи са Парком природе „Копачки рит“ у Хрватској и НП „Дунав-Драва“ у Мађарској, чиме је формирано једно континуирано заштићено подручје у три државе, што отвара могућности за регионалну прекограничну сарадњу са заштићеним природним вредностима. Чланство у свим међународним удружењима и организацијама би требало искористити за истицање и других вредности у туристичкој понуди овог краја. Биодиверзитет представља разноврсност комплетног живог света планете. То је мрежа живота свих организама на Земљи у којој су све врсте међусобно повезане и имају своју улогу. Стога је неопходно много више промовисати флору и фауну која свакодневно нестаје. Заштићено природно добро је очувани део природе посебних природних вредности и одлика, која има трајни еколошки, научни, културни, образовни, здравствено-рекреативни, туристички и други значај и због чега ужива посебну заштиту. Заштита биодиверзитета један је од најважнијих задатака у очувању биолошке разноврсности, те захтева подршку нарочито оних који одлучују о стратешким развојним плановима и утицајима на животну средину.

Укупан број туриста у СРП „Горње Подунавље“ према подацима Шумског газдинства Сомбор у 2016. години износио је 1708. На бази оствареног промета, ова туристичка дестинација се налази у почетној фази развоја. Од тог броја на подручју резервата

преноћи свега око 200 туриста ловаца, док остали углавном одседају у Сомбору. Најзаступљенији су домаћи туристи. Један од разлога слабе посећености је и тај што Град Сомбор и Општина Апатин у развоју туризма углавном наступају одвојено. С тога је неопходно интегрисати туристичку понуду кроз заједничко управљање, пропаганду, мониторинг и јавно - приватно партнерство при чему је у управљачком и маркетиншком смислу важно користити назив „Горње Подунавље“.

Туризам у СРП „Горње Подунавље“ и непосредном окружењу требало би примарно развијати на природним, а комплементарно на антропогеним ресурсима и њиховом комбиновању кроз: Еко туризам, Наутички туризам (на 66 km обале Дунава са Великим Бачким каналом Хс ДТД и рукавцима Дунава), Културно-манifestациони туризам (са акцентом на етничко наслеђе, мултикултуралност, амбијенталне целине Сомбора и сеоских насеља), Бањски туризам (у бањи Бездан) и Рурални туризам (на доминантно руралном простору). Боравак гостију на овом простору се може организовати преко целе године у складу са различитим активностима у природи у зависности од годишњег доба и сезоне појављивања појединих животињских и биљних врста и шумских плодова, али и занимљивостима у вези са саставом и карактеристикама земљишта, посебно лесних површина. У складу са овим предлогом на најинтересантнијим местима могла би се изградити и обележити еко стаза у више праваца у зависности од интересовања (орнитологија, ихтиологија, сисари, ентомологија, лепидоптерологија, ендемичне и реликтне врсте, фото сафари...).

Поред богатства водом, брига надлежних допринела је да је у Сомбору 249.000 m² под зеленилом. Уз четири уређена парка за опуштање и рекреацију, постоји преко 100 km алеја дрвореда са око 18.000 стабла, углавном бођоша, тисе и платана. Бођоши из породице брестова (*Celtis Occidentalis*), допремани су из долине Мисисипија и овде сађени од 1898. године. Бођоши имају изразите естетске атрибуте и подижу амбијентални квалитет града. Вегетација Сомбора се мора очувати првенствено због локалног становништва, а временом ће због опште урбанизације, све више привлачити и туристичку тражњу. Због бројних специфичности у вези са зеленилом, у Сомбору би требало покренути прву тематску „зелену“ (ботаничку), градску туру у Србији, тј. специјализовано разгледање града пешице, где би се на популаран али едукативан начин, објасниле занимљиве карактеристике и порекло појединих стабала, биљака, цвећа и градске хортикултуре. Тако би Сомбор додатно скренуо пажњу јавности, потврдио епитет „зеленог града“ и градио имиџ уређене и организоване дестинације.

2.5. Културни ресурси и занимљивости од значаја за развој туризма

Културна баштина подразумева добра која су наслеђена од претходних генерација или која настају у садашњости, те би њихову специфичну вредност требало сачувати за будуће генерације. Најчешће су стављена под режим заштите и имају велик значај у свести људи, док са економског аспекта представљају значајан туристички потенцијал. Археолошка налазишта су делови земљишта на којима се налазе откривени и потпуно или делимично ископани, конзервирани и уређени остаци непокретних објеката, као и покретни предмети из разних историјских периода. Остаци насеља из каменог, старијег и млађег гвозденог доба, сарматских насеља античког периода, као и некрополе из времена Сеобе народа (IV–VIII век) на подручју Града Сомбора откривани су почев од краја XIX века и смештани у Градски музеј у Сомбору.

Најстарији трагови људске активности на овом простору потичу из старијег неолита и припадају старчевачкој културној групи, земљорадницима, сточарима, ловцима и риболовцима. Старчевачка насеља крај река и бара, на уздигнутим лесним терасама и гредама била су уз реку Мостонгу у близини Дунава. Пронађени су судови од печене земље, алати од кресаног и глачаног камена, кости, рожине, фигурине и амулети. Млађи неолит у овом делу Бачке репрезентује винчанска култура (око 4500. године пре нове ере) са налазима (пехарима, деловима керамике, амајлијама, стубастим статуетама...), код Богојева и Каравукова. На локалитету Ђепфелд код Дорослова откривено је око 180 гробних целина са кремираним остацима покојника. Келти су овде боравили у IV веку п.н.е. о чему сведочи мач у Градском музеју на коме је утиснут жиг радионице, лик келтског ратника. Остаци материјалне културе из времена Сеобе народа углавном потичу из некропола, а откривена је и средњовековна некропола Атица, код салашарских насеља Билића и Ранчева, са 28 гробова.

У Сомбору је уочљиво наслеђе грађанског друштва, те је морфологија центра града специфична у поређењу са оближњим насељима. Стари град се до XVIII века налазио унутар четвороугаоне тврђаве опасан шанцем, који је затрпан да би на његовом месту биле трасиране четири авеније – тзв. венац који опасује старо градско језгро. Већина културно историјских знаменитости Сомбора налази се унутар градских венаца Степе Степановића, Петра Бојовића, Живојина Мишића и Радомира Путника. Од познатијих здања, изван венаца су тзв. Жупанија и Кармелићанска црква. Следи преглед историјско-културне димензије града од највећег значаја за туристичку понуду.

Некадашња зграда **Жупаније**, на углу Венца Степе Степановића и Стапарског пута, са парком у коме су стабла тисе, бођоша и платана, седиште је Градске управе Града Сомбора, Западнобачког округа и више државних служби. Ова двоспратна зграда грађена је од 1805. до 1808. године, за потребе повећане жупанијске администрације. Каснија доградња и обнова зграде Жупаније започети су 1880. године, према пројекту архитекте Ђуле Партоша, када је неокласицистичка фасада замењена декоративнијом у стилу еклектицизма. Подигнута су и два квадратна торња и постављена купола слична оној на венецијанској цркви „Santa Maria della Salute“. Дограђивањем задњег дела, зграда је добила правоугаони облик. У великој, свечаној сали одржаване су седнице жупанијске скупштине. На зид ове сале 1898. године постављена је највећа слика у Србији, насликана уљаном техником на једноделном платну, величине 7x4 m, у позлаћеном раму, аутора Ференца Ајзенхута из 1896. године. Сliku „Битка код Сенте“, насталу у Минхену, поручила је две године раније Бачко-бодрошка жупанија, за миленијумску прославу доласка Мађара у Панонску низију. Слика приказује крај битке у којој је 11. септембра 1697. године аустријска војска под Еугеном Савојским, победила многобројније Турке. На страни аустријске војске, у јединицама под командом српског подвојводе Јована Монастерлије, учествовало је и неколико стотина сомборских граничара. Слика је допремљена Дунавом до Апатина, а воловском запрегом до Сомбора. Како је била виша од улаза, срушен је део зида изнад средишњих врата свечане сале, да би се слика поставила. Унутар овог здања налазе се и Сала грбова породица из сомборског окружења и цртеж „Сомбор виђен очима птице“, дело архитектке Бранислава Јовина, као синтеза урбанизма, инжењерства и уметности.

Слика број 18. Жупанија и слика „Битка код Сенте“

Извор: ТО Града Сомбора

Кармелићанска црква Св. Стјепана је дуго и уз многе потешкоће грађена од 1860. до 1902. године. Освећена је на празник светог краља Стјепана 1904. године, коме је и посвећена. Краљ Стјепан (Стефан, Иштван), је први крунисани хришћански владар Мађара и утемељивач средњовековне мађарске државе, који је владао од 997. до 1038. године. Црква је складна тробродна базилика у стилу неоромантизма, са две високе куполе и звоником, без много украса са наглашеном вертикалном линијом. Унутрашњост је украшена скулптурама, витражима и оргуљама из 1926. године.

Уз јужну страну цркве Св. Стјепана, а у оквиру исте архитектонске целине, налази се и **Кармелићански самостан** из 1905. године, училиште младих верника, са основом у облику неправилног слова L. Током Првог светског рата на кратко се овде налазила војска и војна болница, а након Другог светског рата, школа. Здање је 1962. године враћено кармелићанском реду.

Капела Светог Ивана Непомука у рококо стилу, подигнута је 1751. године на основу царске наредбе да се у свим земљама аустријске круне рашири култ новоканонизованог светитеља Ивана Непомука, заштитника од поплава и свете тајне исповеди. Капела је сачувала свој првобитан изглед и после детаљних обнова 1999. и 2006. године у њој се сада налази Галерија Вишинка. Капела има статус непокретног културног добра од великог значаја и споменика нулте категорије.

Градска (варошка) кућа - Магистрат у центру града, окружена Трговима Св. Тројства и Св. Ђорђа је културно добро од великог значаја. Ово неокласицистичко репрезентативно здање обогаћује урбанистичку физиономију места. Администратор Хабзбуршке монархије у Бачкој, Франц Јозеф де Ред, положио је камен темељац градске куће на месту некадашње палате (каштела), првог капетана војничке вароши Сомбора, грофа Јована Јанка Бранковића, (синовца и наследника несуђеног српског деспота Ђорђа Бранковића), порушене 1749. године. Данашњи изглед потиче из 1842. године. Свечану салу Градске куће уредио је архитекта Карл Гфелер 1851. године за седнице градског Магистрата, изабраног Обштества, балове и приредбе. У свечаној сали овог здања у ноћи између 13. и 14. новембра 1918. Сомбор је присаједињен Краљевини Србији, а по ослобођењу града 21. октобра 1944. у њој је извршена примопредаја власти. Испред улаза у свечану салу налази се витраж са грбом Сомбора. Седиште локалне самоуправе налазило се у Градској кући све до 1962. године. У средишту Градске куће налази се атријум, у коме су се до 2003. године одржавали програми манифестације „Сомборско лето“, а донедавно је ту била Градска кафана.

Српска читаоница се налази у згради подигнутој 1882. године у стилу еклектизма. Читаоница је основана 1845. године на иницијативу 72 најученија и најугледнија Србина. Унутрашњост читаонице је 2000. године обogaћена сликама доживотног почасног председника сликара Саве Стојкова, са 20 уљаних портрета „славних мужева“ и иконом Св. Андреја Првозваног.

Црква Пресветог Тројства (Стара католичка црква), у барокном стилу, грађена је од стране фрањеваца од 1752. до 1763. године као архитектонска и духовна целина посвећена „вечном, великом, мудро, милостивом и праведном божанском Тројству“, како је записано на камену темељцу. Цркви су 1768. године додати торањ и крст, а од 1771. године и оргуље.

Плебанија (Жупни двор, некадашњи Фрањевачки самостан), на Тргу Св. Тројства, грађен је од 1743. до 1749. године уз помоћ команде Потиско-поморишке војне границе из Сегедина. У овом здању на основу елибертационе повеље царице Марије Терезије, 24. априла 1749. године Сомбор је свечано проглашен за слободан и краљевски град. На јужној фасади зграде је сунчани сат из 1852. године, постављен на иницијативу професора и управника Учитељске школе (тзв. Препарандије), Јована Чокора. Испод сата је исписано: „Један ти је од ових последњи“. У ходник самостана узидан је камени умиваоник који је у XVIII веку пренесен из некадашњег турског купатила. Од краја XVIII века, са јужне и источне стране зграда је окружена градском пијацом. О трошку римокатоличке црквене општине и сенатора Иштвана Естергомија пијаца крај жупног двора је од 1820. године ограђена ланцима, разапетим између стубова од црвенкастог мермера, те је Сомборци називају „Пијаца у ланцима“.

Црква Св. великомученика Георгија доминира Тргом Светог Ђорђа. Ова велика православна црква изграђена 1761. године на темељима Светођурђевске црквице из турског времена, представља мешавину барока и рококоа, са неокласицистичким елементима на прочељу западне фасаде. Освећена је 1778. године, а фасада и торањ су придодати 1791. године. Црква има статус културног добра од великог значаја, чему су допринели и познати српски зографи Теодор Крачун, Јован Исајловић и Лазар Сердановић који су осликали првобитни иконостас, позлатили и украсили унутрашњост храма. Павле Симић је од 1867. године, пуних шест година, осликавао нови иконостас 77 икона различите величине. Овај храм красе леви витражи, предмети од племенитог метала и барјаци занатских цехова.

Црква Св. Јована Претече (Мала православна црква) у барокном стилу са елементима рококоа, изграђена је и освећена 1790. године, на остацима сакралне грађевине из предтурског периода. Унутрашњост цркве украшава вредан иконостас Павла Ђурковића из 1809. године. Од 1716. до 1718. године овде су биле похрањене мошти последњег српског владара из лозе Немањића, цара Стефана Уроша V, сина цара Стефана Душана, које су донели калуђери манастира Јазак бежећи од Османлија у време аустријско-турског, тзв. варадинског рата. Одлазећи, оставили су на црквеном олтару икону Пресвете Богородице, донету са Косова и Метохије 1690. године за време сеобе Срба, у знак сећања.

Манастир Св. Архиђакона Стефана као најсевернији манастир у Србији, један је од ретких у Војводини грађених у српско – византијском стилу, карактеристичном за јужније крајеве. Манастир је задужбина сомборског земљопоседника и богаташа Стевана Коњовића из 1933. године. Познат по великој штедљивости, он је 1910. године тестаментом наменски завештао своју имовину Српској православној цркви уз услов подизања овог манастира.

Препарандија има занимљиву историју. Иза цркве, у порти, првобитно је 1759. године сазирана приземна тршчара као школско здање. На месту старе зграде Српске учитељске школе Сомборска црквена општина подигла је 1863. године ново школско здање са фасадом у стилу рустичног класицизма у коме је сада седиште Српске православне црквене општине сомборске (са црквеним архивом и библиотеком). У порти се налази крст од ружичастог мохачког мермера и мањи мермерни крст. Сомборац Аврам Мразовић (1756-1826), син и унук овдашњих угледних православних свештеника, указом царице Марије Терезије 1777. године постављен је за управитеља свих православних основних школа у Бачкој, Бодрошкој, Барањској и Торонталској жупанији. За своје седиште одабрао је родни Сомбор, где је 1778. године покренуо Норму, прво, дворазредну, па троразредну народну градску школу са тромесечним течајевима, за образовање и стручно оспособљавање српских учитеља. У 33 године постојања ове школе учитељско образовање стекло је више стотина учитеља из свих српских крајева. Након њеног гашења 1811. године, захваљујући Урошу Несторовићу, основана је српска Препарандија 1812. године у Сентандреји, која је четири године касније пресељена у Сомбор, где је и сада. Настава у здању Препарандије одвијала се до 1948. године, када је сомборска Учитељска школа премештена у зграду Апације. Након што је сомборска Педагошка академија, наследница Учитељске школе, прерасла

1993. године у Учитељски факултет, задужбина патријарха Бранковића враћена је овој високошколској установи 1995. године. Након обнове екстеријера Препарандије предвиђено је да у њој буде музеј сомборске Учитељске школе, највреднији део библиотеке основане 1817. године и канцеларије деканата Педагошког факултета у Сомбору. Крајем 2016. године Препарандија је одлуком Агенције за реституцију припала Црквеној Општини Сомбор.

Грашалковићева палата је барокна једносратница у облику обрнутог латиничног слова L, изграђена средином XVIII века. У њој је коморски администратор, односно, управник коморских добара (највиши државни чиновник у Сомбору), Франц Редл примио новоименованог жупана Бачке жупаније, надбискупа Јожефа Баћанија. Убрзо је на место управника именован гроф Антон Грашалковић (1693-1771), високи царски чиновник и властелин суседне Баје, који је довршио зграду. Импозантна Грашалковићева палата служила је као административна и стамбена зграда коморске управе. Задатак коморске администрације у другој половини XVIII века био је спровођење колонизационе политике бечког двора, па се у овој палати налазио имиграциони центар за планирање и досељавање немачког становништва у Бачку. Почетком шездесетих година XIX века, управа коморских добара у Бачкој после века постојања је укинута, те се од 1863. године у палати налазила сомборска поштанска телеграфска станица. Између два светска рата овде је радила пореска управа, а при крају Другог светског рата, зграда је на кратко била седиште Команде подручја народноослободилачке војске.

Слика број 19. „Старо здање“ - Сава Стојков

Извор: ТО Града Сомбора

После рата у њу се уселила полицијска служба и служба локалних цивилних власти и установа, а затим и управа сомборских трговинских предузећа. Од 1891. године палата није мењала изглед. Зграда се сада користи као пословни простор, а у њој је и канцеларија ТО Града Сомбора. У плану је отварање галерије и сталне поставке слика Саве Стојкова, депаданс Музеја подунавских Шваба, депаданс Гетеовог института и немачка библиотека, а све под патронатом сомборског Културног центра.

Просторно културно - историјске целине као група културних добара су најпогодније за туристичку валоризацију и презентацију јер укључују просторе, веће целине, комплексе зграда са околним амбијентом и садржајима унутар њих. Стара градска језгра су места окупљања туриста, пословних, културних, забавних и других активности и „шопинга“, те би требало што боље уредити овај простор у циљу његове афирмације. Амбијенталну целину града Сомбора првенствено представљају здања из разних временских и стилских епоха која чине складну целину. Историјско језгро Сомбора, тзв. „Венци“, се састоје из јединствених објеката привлачних за туристе и локално становништво. Тргови Цара Уроша, Видовдански, Светог Тројства, Светог Ђорђа, Републике, Косте Трифковића и Цара Лазара су од 1968. године заштићени као складна архитектонско урбанистичка целина, са барокним објектима из XVIII и XIX века, да би овај део града деведесетих година био проглашен за културно добро од великог значаја. Каснијом Студијом заштите просторне културно - историјске целине „Историјско језгро Сомбора - Венац“, проширене су границе венцима Радомира Путника, Степе Степановића, Живојина Мишића и Петра Бојовића.

Слика број 20. Реконструисани Трг Косте Трифковића

Извор: ТО Града Сомбора

Кућа Лазе Костића (Кућа Паланачких), у неоренесансном стилу има основу у облику латиничног слова L и балкон на средини зграде. Након смрти Стевана Попића, кућу су наследиле његова сестра Ана Паланачки и њена кћер Јулијана, која је скоро четврт века упорно чекала српског песника Лазу Костића. Од 1895. Лаза Костић је у овој кући живео 15 година, до своје смрти, 1910. године. Овде су писана његова дела, преводи Пандеката, Шекспира (Ричард III и Ромео и Јулија), књига О Змају, као и једна од најлепших песама српске љубавне поезије „Santa Maria della Salute“, настала поетском алхемијом из расутих записа о сновима у којима је песник имао виђења умрле драге Ленке Дунђерски. Лаза Костић би при писању стихова облачио најсвечаније бело одело и готово ритуално приступао раду.

Установе културе Сомбора, Градски музеј „Сомбор“, Галерија „Милан Коњовић“, Народно позориште „Сомбор“, Културни центар „Лаза Костић“, Градска библиотека „Карло Бијелицки“, Историјски архив и друге, својим радом стварају културна добра која имају посебно место у презентацији овог краја.

Градски музеј „Сомбор“, у лепом здању у стилу еклектизма, на углу улице Јована Јовановића Змаја и Венца Петра Бојовића, подигао је богати трговац Антон Фернбах 1870. године. Овај регионални музеј комплексног типа, надлежан за простор Сомбора, Апатина, Куле и Оцака, поседује богато опремљена тематска одељења завичајне историје, археологије, нумизматике, етнологије, историје, те збирку савремене југословенске уметности и стручну библиотеку. Овде се чува једна од најимпресивнијих збирки старог новца и нумизматичке литературе, коју је свом граду завештао светски познат нумизматичар др Имре Фрај. Зграда музеја делимично је обновљена између 1988. и 1992. године, када и двоспратни житни магацин који је након преуређења, постао крило музејске зграде у којем је смештена збирка савремене ликовне уметности и део сталне музејске поставке. Део зграде Музеја датира из 1870. године, а зграда у којој се налази Галерија савремене уметности из 1945. године. Оба здања су проглашена културним добрима.

Музејски фонд броји 33.792 предмета смештених у збиркама по одељењима - археолошко (22,3%), нумизматичко (33,4%), етнолошко (9,4%), историјско одељење са депадансом спомен Музеја Батинске битке код Бездана (29,4%), природњачко и ликовно одељење са завичајном збирком и збирком примењене уметности, Галеријом савремене југословенске уметности и збирком са колоније Ликовна јесен. Ревизија целокупног фонда Музеја урађена је 2007. године, од када је и стална поставка.

Слика број 21. Градски музеј „Сомбор“

Извор: ТО Града Сомбора

Галерија „Милан Коњовић“, (Тунерова кућа, Галеова кућа), отворена 1966. године, поседује поклоњену збирку од око 500 одабраних радова овог великог уметника родном граду Сомбору. Зграда има занимљиву историју. Прву сомборску апотеку “Код златног лава“, отворио је Фердинанд Планк, апотекар из Осијека, 1766. године. На њеном темељу је сомборски апотекар Франц Тунер 1838. године подигао своју, да би Емил Гале закупио а затим и откупио. Каснији власници апотеке у овом здању били су Стеван Михајловић, Смиљка Коњовић и Јозеф Валтер, коме је апотека конфискована 1944. године и припојена војној апотеци. У обновљеној Тунеровој или Галеовој кући налази се галерија слика које је Милан Коњовић (1898-1993) даровао родном граду. Збирка Галерије броји 1.083 дела знаменитог сомборског сликара (уља, темпере, акварели, пастели и цртежи), настала између 1913. и 1990. године. Овде се налази и богата хемеротека са 43 албума у којима се чувају исечци из дневне штампе и часописа, каталози изложби, позивнице и слично, од 1914. године до данас. Из својих фондова и уз позајмљена дела, Галерија представља тематске изложбе Милана Коњовића, објављује монографије, зборнике, изложбене каталоге, репродукције, плакате и друга издања везана за његов живот и дело. Поред Галерије је биста Милана Коњовића а на здању Галерије плоча са његовим речима „Слике ове, миљенице моје, са љубављу, дарујем родном граду, оне једино њему и припадају“.

Народно позориште Сомбор, односно, тзв. први професионални градски позоришни ансамбл, основан је 1946. године. За седам деценија постојања одиграно је око 500 премијера и на хиљаде позоришних представа у Сомбору и широм некадашње Југославије. Ово позориште спада међу најугледнија и најуспешнија позоришта у Србији. Постоје Велика сцена са 320 места и Студио 99. Омогућен је приступ особама

са инвалидитетом, што ретко које позориште у Србији има. Позориште сарађује са градским установама културе, нарочито током Позоришног маратона, фестивала који се организује од 1993. године, када се врше промоције књига, концерти, трибине, изложбе, у којима гостују уметници из земље и иностранства. На Позоришном маратону се додељује бијенална награда Никола Пеца Петровић, за најуспешнијег позоришног менаџера.

Културни центар „Лаза Костић“ основан је 1995. године као наследник славне "Ликовне јесени" и носи име најзначајнијег књижевника Сомбора. Културни центар се бави изложбеним, музичким, сценским активностима, књижевним програмима, издаваштвом, подршком младима и културно уметничким аматеризмом, у једној од најбољих малих галерија у Србији.

Градска библиотека „Карло Бијелицки“ се везује за оснивање Мађарске читаонице из 1844. године, када је за њене потребе 1883. године саграђена зграда у класицистичком стилу са примесама еклектизма. Данас је у просторијама ове зграде седиште управе Градске библиотеке и дечије одељење библиотеке, док се бисте сомборских великана Лазе Костића, Вељка Петровића и Херцег Јаноша налазе испред зграде. Зграда Градске библиотеке (позајмно одељење) саграђена је 1877. године у стилу неоренесансе за потребе прве Сомборске штедионице основане 1868. године, чији је главни књиговођа Карло Бијелицки поставио темеље за библиотеку града. У библиотеци се чува преко 300.000 примерака. Истиче се Збирка раритета од 309 књига, међу којима је најстарија Зборник Божидара Вуковића, штампана у Венецији 1538. године. Збирке Завичајног одељења имају преко 4000 свезака и примерке бројних листова и часописа који су излазили у Сомбору. Библиотека је од 1994. године матична библиотека Западно-бачког округа. Постоје одељење за одрасле, научно одељење са читаоницом, реферални Интернет центар, Интернет кафе са читаоницом за штампу, дечије одељење са читаоницом, књиговезница, књижара, дигиталне галерије и друго.

Историјски архив „Сомбор“ се налази у Пашиној (Турској) кули и Крушперовој кући. Пашина кула квадратне основе са приземљем и два спрата, као најстарије градско здање и једини сачувани део некадашње тврђаве из предтурског периода је материјални доказ турског боравка у Сомбору. Унутрашњост овог здања с краја XVI и почетка XVII века, има трагове готике, што указује да су Турци, по освајању Сомбора 1541. године, кулу вероватно само преправили и доградили. Кула је сачувала свој некадашњи изглед и са тзв. Крушперовом кућом представља јединствену целину. Паул

Крушпер де Вербо је 1771. године подигао једносратну правоугаону палату у каснобарокном стилу, данашње седиште Историјског архива Сомбора надлежног за град Сомбор и општине Кула, Апатин, Озаци и Бач. Архив поседује 558 фондова и збирки од 1612. године до данас. Чак 29 фондова и збирки је категорисано као културно добро од изузетног значаја, а 74 фонда и збирке, као културно добро од великог значаја. Највреднији документ у Архиву је Повеља слободног и краљевског града Сомбора из 1749. године, са потписом и печатом царице Марије Терезије.

Повезивање туристичког са културним, урбанистичким, еколошким и другим ресорима нужан је услов за остваривање стратешких циљева. Све културне установе би морале своје планове и програме да ускладе са туристичком понудом како би се привукао већи број туриста, а Сомбор позиционирао као важна дестинација културног туризма. У том смислу запослени у култури са запосленима у туризму би требало да се усагласе који културни објекти садржаји могу прерасти у туристичке атракције.

Нажалост у сомборском архиву нема најстарије познате дописнице у свету која је из уредништва српског сатиричног часописа „Змај“ са седиштем у Бечу, послата у Сомбор. Наиме, редакција часописа је желела да комуницира са читаоцима дописницама са препознатљивим ликовним мотивима, те је на њима одштампан лик змаја, испод кога су биле ведуте Цариграда и Москве, а између њих море са паробродом под српском заставом.

Слика број 22. Најстарија позната дописница у свету

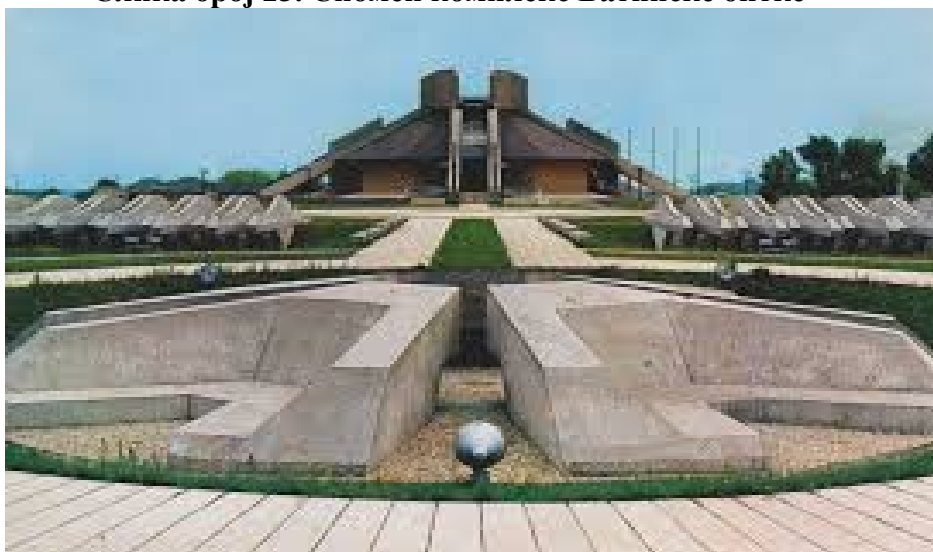

Извор: Милан Степановић, Сомбор

Ову дописницу писану ћирилицом на српском језику издавач „Змај-а“, Јован Јоца Манојловић, послао је 6/18. маја 1871. године из Беча у Сомбор, свом стрицу, сомборском адвокату Димитрију Манојловићу. Плашећи се политичких последица адвокат је одбио да прими разгледницу, дописавши испод поруке уредништва: "Ја са Змајом никаква посла нећу да имам – не прима се", те је вратио разгледницу пошљиоцу у Беч. Ова дописница је данас скупоцен филателистички раритет, те би могла да послужи као логотип културних установа Сомбора (нпр. на улазницама), или као идеја за израду јединственог сувенира.

Знаменита места или спомен обележја као група културних знаменитости, обухватају просторе и објекте од посебног значаја за историју народа и представљају споменике, који појединачно или у групама указују на значајне догађаје, личности и места, као што су спомен гробља, појединачни споменици и споменичке целине. Од недавно се у туристичкој понуди Сомбора поново налази обновљени Спомен комплекс Батинске битке из 1944. године, у оквиру кога је Музеј Батинске битке, мост „51 дивизије“ преко Дунава и Спомен дом са спомеником у славу бораца Црвене Армије. На Партизанском и Црвеноармијском гробљу сахрањени су изгинули у Батинској бици и подигнути споменици партизанима и борцима Црвене армије Совјетског Савеза, дар грађана Сомбора, 1945. године. У највећем градском парку, „Парку хероја“, налази се већи број споменика, углавном бисти бораца Народно ослободилачког покрета. Испред факултета су споменици песникињи Исидори Секулић и песнику Јовану Дучићу.

Слика број 23. Спомен комплекс Батинске битке

Извор: ТО Града Сомбора

У циљу боље видљивости и истицања културних вредности потребно је кроз јавно-приватно партнерство, реновирати, очистити и обојити фасаде, реконструисати кровове и санирати поплочене површине (нарочито у оквиру старог градског језгра), у традиционалном стилу и дизајну од оригиналних материјала (камена, мермера, дрвета, опеке...). Да би се олакшао приступ уметничким вредностима и нагласио значај културно-историјских здања потребно је поставити путоказе и инфо табле са кратким историјским описом, легендама и специфичностима на главним трговима, шеталиштима, туристичко информативним центрима, паркиралиштима и другим местима окупљања у граду. Дуж обележених туристичких итинерера поред професионалне илуминације верских и културно-историјских грађевина, музеја, галерија, традиционалних ресторана, трговина и друго, обавезно је редовно одржавање зелених површина и башти (како би се нагласио имиџ „зеленог града“), занатског центра, продавница сувенира, објеката хране и пића, тоалета, итд. Потребно је уредити простор за паркинг туристичких аутобуса и омогућити инвалидним лицима да се несметано крећу бар у језгру града јер је тзв. „приступачни туризам“ у свету све заступљенији, а само у Србији је регистровано преко пола милиона инвалидних лица.

Интеррегионална сарадња Града Сомбора се остварује углавном братимљењем са више градова, односно, територијалних јединица, као што су:

- Баја, Република Мађарска (Споразум о братској сарадњи из 1966. године),
- Цеље, Република Словенија (Повеља о братимљењу из 1986. године),
- Кишпешта – XIX кварт Будимпеште, Република Мађарска (Споразум о успостављању братске сарадње из 2002. године),
- Велес, Република Македонија (Одлука о успостављању сарадње из 2011. године).

Сарадњу између региона, градова и општина у оквиру РС, Град Сомбор остварује са Пиротом, Бачком Тополом и Новим Пазаром.

Најважнија догађања, манифестације, прославе, јубилеје и слично, посебно када су оне повезане са поменутиим земљама, градовима и нацијама позивају се сви са којима постоји озваничена братска или добра сарадња. Предлаже се да се убудуће домаћин и гости представе програмима на задату тему или да се сви братски градови једном годишње окупе и представе Сомбору, а Сомбор њима, са свим својим потенцијалима (производима, услугама, туристичком понудом, музиком, песмом, игром, обичајима...).

С обзиром на један значајан период заједничке историје Сомбора и Баје од користи за обе стране био би упоредни преглед историјских и других архива што би помогло да се „прикупи расуто“ и отклони постојећи јаз и недоумице, што би и туризму донело индиректну корист.

Са Градом Пиротом би се требало консултовати и разменити искуства око правне заштите робних марки и брендова (стапарски ћилим, сомборски сир, лемешки кулен...), с обзиром на искуство при заштити пиротског ћилима и качкаваља уз заједнички пласман роба и услуга у туризму. ТО Града Сомбора и ТО Града Пирота би требало да се договоре на којим манифестацијама у Сомбору, Пироту и другим братимљеним градовима и општинама оба града, у земљи и иностранству би се заједнички представили.

Фолклорно наслеђе подразумева народну уметност која се спонтано развија као део традиционалне материјалне и духовне културе, што се на подручју Града Сомбора првенствено односи на народну ношњу, музику, игру и наиву у техници сламе, те старе и уметничке занате. Захваљујући 21 националности на овом простору, постоји обимно и разноврсно културно наслеђе. Народне игре и музика народа се негују у оквиру три културно-уметничка друштва (КУД) у граду Сомбору. Секције КУД-ова чувају фолклорну традицију, а кулинарске секције кухињу овог поднебља на бази традиционалних рецепата, што је важно за локалну гастрономску понуду, те би локални угоститељи требало да се чвршће повежу са овом секцијом и унапреде и иновирају своју понуду. Етничка разноврсност овог краја условила је различите укусе и начин исхране.

Слика број 24. Народне ношње сомборског краја

Извор: ТО Града Сомбора

Градско КУД „Сомбор“ од 1998. године негује традицију народа и народности Србије. Друштво има око 100 чланова у фолклорној, певачкој, драмској секцији и у народном оркестру. ГКУД „Раванград“ од 2001. године негује фолклор, а своје знање и искуство преноси на млађе нараштаје. Друштво има око 300 чланова свих узраста. Рад друштва се одвија кроз фолклорну, певачку, музичку, етно и драмску секцију.

Хрватско културно-уметничко друштво „Владимир Назор“ промовише културу и обичаје буњевачких и шокачких Хрвата у овом крају (прела, дужионице, Пресветог Тројства, Св. Фрање - дивојачког вашара...). Рад друштва се одвија кроз фолклорну, ликовну, тамбурашку, драмску, шаховску и секцију за неговање културе Хрвата – Буњеваца и Шокаца. Под кровом Сомборског певачког друштва основаног 1870. године, од 1985. године успешно је функционисао Мешовити омладински хор „Juventus cantat“ и Дечији хор „Војислав Воја Илић“. У оквиру Сомборског певачког друштва активни су Градски дечији хор „Шарени вокали“, вокални ансамбл „Quinta Divina“ и мешовити хор. У мађарској Грађанској Касини из 1867. године постоје певачка, секција заштите споменика историје и културе сомборских Мађара, секција пензионера, забавишна секција, секција неговатеља мађарских народних обичаја за основце, ликовна, драмска, омладинска и интернет секција.

Гастрономија као допунска туристичка вредност се огледа првенствено у бачким специјалитетима као што су: хлеб од пшеничног брашна, јела од поврћа (пасуљ, кромпирача), јела од теста (тесто са кромпиром, насуво са сиром, маком, гризом, бундевара, резанци, шнуфнудле, ваљушци, кифлице, крофне, гибанице, пите, попара, цицвара, мамаљуга), чорбе, бачка жута супа са домаћим кнедлама, рибли, пилећи, јунећи, од петла и паприкаш од дивљачи, ринфлајш (кувано месо) са сосовима (од рена, белог и црног лука, парадајза, вишње, јабуке), шунка, кобасица, димљена риба (штука, деверика) у маринади, штрудле са орасима, маком, вишњама, циметом, какаом, шненокле, гомбоце са шљивама, бухтле, ракија дудовача...

Домаћини би у народној ношњи етничке заједнице пре конзумирања јела требало да кажу нешто занимљиво, као нпр. како су настала, од чега се састоје, како се и за које прилике праве, са чим се најбоље „слажу“, шта се и када уз њих пије. За најављене посете потребно је информисати се унапред о укусима, афинитетима, вегетаријанцима, веганима, макробиотичарима, дијабетичарима, халал, кошер и сличним захтевима, посебно гостију који припадају веома различитим културама (Арапи, Кинези, Јапанци, Кореанци, Јевреји...). При већим групним посетама атмосферу подижу тзв. здравичари који би наздравили присутнима на српском и по могућству, на матерњем језику гостију (мађарски, чешки, словачки, немачки, италијански...).

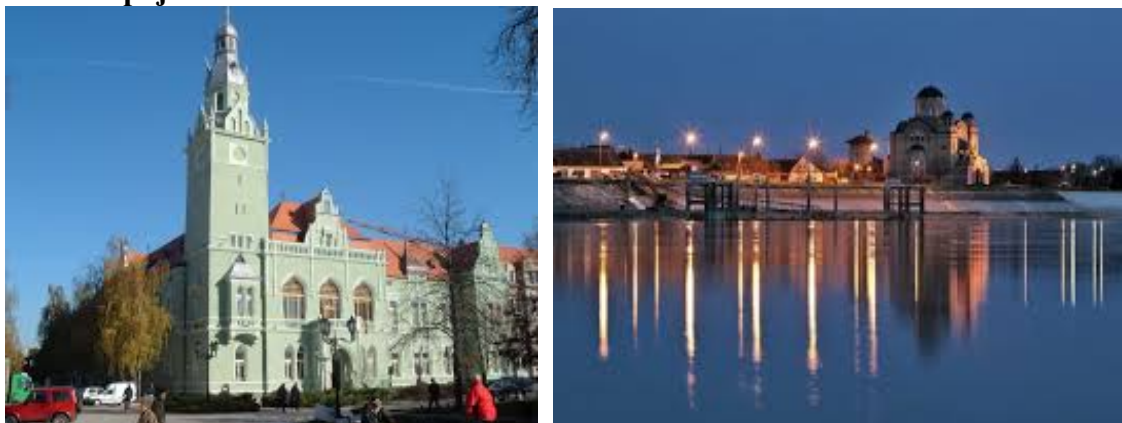
У Стратегији развоја туризма Републике Србије 2016-2025 се у комерцијалном интересу предлаже да се туристичка понуда Сомбора, Апатина, Оцака, Бача, Бачког Петровца и Бачке Паланке интегрише у једну ширу туристичку дестинацију, а затим формира Регионална туристичка организација (РТО) „Горње Подунавље са бачким каналима“, која би уколико њено пословање буде успешно, временом прерасла у Дестинацијску менаџмент организацију (ДМО), на бази јавно приватног партнерства. Стога, следи кратак преглед туристичке понуде ових микро туристичких дестинација. **Апатин** своју туристичку понуду базира на верским и историјским местима и објектима, музејима и галеријама, архитектури и природним добрима. Најзначајнији верски објекти су: православне цркве Сабор светих апостола у Апатину и Св. Георгија у Сонти, римокатоличке цркве Узнесење Маријино, Срце Исусово - Музеј подунавских Немаца, Св. Стефан и Св. Ловре. Посебно занимљива је јеврејска синагога са полихромним муралом на таваници, нетипичан за јудаизам, исписан хебрејским писмом обрнутог редоследа те се текст може читати једино преко огледала. Реткост представља и барокна статуа Црне Богородице (Мадоне), израђене од ебановине. У архитектонском смислу, истичу се: Градска кућа - зграда СО Апатин, маузолеј велепоседничке породице Шпајзер, Етно кућа Маргита, Дом културе и Основна музичка школа Стеван Христић. Занимљива природна добра су: СРП „Горње Подунавље“, река Дунав и трново дрво донесено из Јерусалима 1795. године у Апатин. Гостима се нуди чувено апатинско пиво, апатински аласки рибљи паприкаш и перкелт од штуче у чардама, а од недавно и квалитетни органски производи.

Осим у самом насељу, мањи смештајни капацитети постоје и у марици на Дунаву. У околини Апатина гради се туристички комплекс „Зелена глава“ површине 8,5 ha, у

оквиру кога су природно језеро, хотел са 30 соба, ресторан са конгресном салом и летњом баштом, 15 бунгалова, камп и ауто-камп, видиковац и сл.

На четири километра од Апатина налази се бања Јунаковић, изграђена 1983. године са лековитом термалном водом. Први термални извори отворени су 1913., а после детаљне анализе воде 1927. године, утврђено је да припадају истом реду вода попут оних у Карловим Варима у Чешкој, мађарској бањи Харкањ и хрватском Липику. Кроз Парк шуму „Јунаковић“ води Стаза здравља, а бицикличка стаза све до Апатина.

Слика број 25. Апатин

Извор: ТО Града Сомбора

Оџаци се у туризму промовишу као завичај првих војвођанских ратара и бачка престоница кудеље. Развијен је ловни туризам уз шетње кроз природу, фото-сафари, дружење уз логорску ватру и сл. ЈП „Војводинашуме“ је корисник ловишта "Камариште". Ловачко удружење "Мостонга" из Оџака газдује ловиштем "Лалинске ливаде", а ДТД – „Рибарство“ ловиштем „Српски Милетић” које има врло специфичну понуду искључиво барске дивљачи. Дунав, баре, језера и 42 km каналске мреже су рај за риболовце. Омиљени терени за лов на штуку, шарана, сома, смуђа, буцова, белу рибу и амуре на Дунаву су: Дунавац (Голић), преводница, црпна пумпа и викенд насеље. Циклотуризам се одвија на транс-европској бицикличкој стази „Euro velo 6“ која пролази кроз најлепше делове Општине. Осим у природним лепотама туристи уживају уз домаће гурманлуке, тамбураше, вечерње изласке и локалне манифестације. Установа за физичку културу Спортско-пословни центар „Оџаци“ у центру града је средиште културно-забавног и спортског живота мештана и гостију.

Слика број 26. Оџаци

Извор: ТО Града Сомбора

Бач по коме је читава Бачка добила име, удаљен је од Сомбора око 60 km. Велико римско насеље на овом тлу је страдало под нападима Варвара, о чему сведоче материјални докази. Први писани траг потиче из периода цара Јустинијана, који га помиње у писму из 535. године. Бач је затим био под влашћу Авара, угарских владара и Турака, све до XIII века када су га разорили Монголи. Бачку тврђаву типа "воденог града" – утврђења за одбрану у мочварним, равним пределима, у XIV веку је подигао угарски краљ Роберт Анжујски. У време Ракоцијеве буне (1703–1711) тврђава је уништена. Зграду Фрањевачког самостана подигао је витешко-монашки ред темплара током крсташких похода на исток 1169. године. У XIV веку припао је фрањевцима, али су га касније Турци делимично порушили и торањ претворили у минарет. Тако је кроз историју створено архитектонско шаренило, као основна карактеристика манастира.

Покрај Бача у дворишту пуном зеленила је манастир Бођани. Првобитну зграду подигао је у XV веку извесни Богдан, у знак захвалности што је на оближњем извору излечио вид. Пошто су је Турци срушили, зграда је поново саграђена, па опет спаљена у време Ракоцијеве буне. Четврто и најлепше здање које се до данас очувало, подигнуто је у XVIII веку. Поред живописа чувеног сликара Кристифора Жефаровића, ту је и музеј с уметничким и историјским сликама, црквеним посудама, штампарском пресом и предметима донетим на чување из манастира Манасија.

Настоји се да се у музејским просторима развија едукативни туризам, посећују се словачке и шокачке етно куће а гастрономске специјалитете нуде ресторани „Слован“ из Селенче, „Бачки Двор“, Чарда „Ранч“ и други. Бач је као културни предео номинован за упис на UNESCO листу светске културне баштине.

Слика број 27. Бач

Извор: ТО Града Сомбора

Бачки Петровац у својој туристичкој понуди има духовно и историјско наслеђе: Словачку евангелистичку цркву, римокатоличку цркву посвећену Св. Адалберту и баптистичку цркву у граду, евангелистичке и православне храмове у Кулпину и Гложану, Немачку евангелистичку и православну цркву у Маглићу, Музеј војвођанских Словака, Матица Словачка са Националним музејом, Завичајна кућа из 1799. године, Галерије „Зузке Медвеђове“ и „Урбанчек“, Словачко војвођанско позориште, Каштел Дунђерски, Пољопривредни музеј у Кулпину и друго.

У току је спровођење завршне фазе највеће туристичко - забавне атракције у Србији „Аqua Park Petroland“ на површини од 20 ha, који ће по завршетку 2019. године, бити један од најмодернијих паркова ове врсте на Балкану. Геотермална вода температуре око 40°C омогућиће коришћење комплекса преко целе године, што ће повећати број гостију у овом делу Бачке. Током 2018. године, ТО Града Сомбора би требало да договори локацију свог инфо пункта у центру овог парка како би информисала посетиоце о својој туристичкој понуди. Упоредо би се у туристичку понуду Града Сомбора уврстио једнодневни излет у Бачки Петровац. Петровчани су познати по производњи сирка метлаша, те су највећи извозници метли у Европи. У Етно центру „Ахој“ је „школа заната“ у којој се уз мајсторе може опробати у изради сувенира, а ту је и „школа укуса“ где се могу справљати традиционална јела. Најпознатији локални производ је љути Петровачки кулен, који се сервира са компотом од вишања.

Слика број 28. „Aqua Park Petroland“

Извор: ТО Града Сомбора

Бачка Паланка је позната по својим излетиштима: „Тиквара“, „Јегричка“, „Багер“, „Карађорђево“, „Полој“ – "Чипска шума" код Челарева и специјалном резервату природе "Багремара", које углавном посећују становници из ближег окружења. Најпосећеније плаже су: „Тиквара“, Градска плажа, „Попово“, „Мали лиман“, „Багер“ и „Флорида“. Културна понуда обухвата: Музеј града, Музеј пива „Carlsberg“ пиваре, Дворац Дунђерских у Челареву, Музеј Сремска кућа у Нештину, Културни центар и Библиотеку „Вељко Петровић“ у Бачкој Паланци. Најпознатија атракција у Бачкој Паланци је тзв. „Гинисов котлић“ у који стаје четири тоне чорбе.

Анализа туристичке понуде Сомбора, Апатина, Оцака, Бача, Бачког Петровца и Бачке Паланке у оквиру будуће шире туристичке дестинације „Горње Подунавље са бачким каналима“ указује да је оптималније успоставити партнерске односе на равноправним основама него третирати суседне микро туристичке дестинације као конкуренте. Без обзира на географску близину, могуће је у свакој од поменутих микро дестинација на бази локалних специфичности и нивоа квалитета ресурса, развити различите приоритетне туристичке производе који би међусобно били комплементарни. Код неких видова туризма где се евентуално не би постигла сагласност, нпр. у манифестационом туризму, потребно је удруживање, тј. просторно и временско обједињавање више истих или сличних манифестација у једну, како би се повећао обим и квалитет садржаја, привукао већи број посетилаца и повећала њихова потрошња. Критеријуми за избор места одржавања интегрисаних манифестација првенствено се везују за величину, опремљеност и атрактивност простора (амбијента) у коме се

одвијају. Уколико ни овај модел не би био за све прихватљив, манифестација би се могла наизменично годишње одржавати у два, три, четири или више места. Крајњи резултат би био да се на шест микро дестинација (града Сомбора и општина Апатин, Озаци, Бач, Бачки Петровац и Бачка Паланка) смањи превелики број манифестација, а повећа њихова самоодрживост, атрактивност, квалитет и посећеност. Исти принцип важио би и за остале туристичке производе, с тим да свих шест туристичких организација **одмах** ускладе своје планове и програме за наредни период. Обавезујуће је за све ТО да у своју понуду укључе излете у ближу околину у оквиру туристичке дестинације „Горње Подунавље са бачким каналима“, што би допринело продужењу боравка туриста на овом простору.

2.6. Материјална база туризма Града Сомбора

Материјалну базу туризма чине саобраћајнице и саобраћајна средства, смештајни и угоститељски капацитети без којих није могуће развијати туризам. Обим туристичког промета и квалитет услуга условљени су бројем и структуром смештајних и угоститељских објеката, дужином и квалитетом саобраћајница, стањем саобраћајних средстава и пословањем рецептивних туристичких агенција, што утиче на рентабилност туристичко - угоститељског пословања. Објекти материјалне базе туризма намењени су друштву у целини (путеви, средства јавног превоза), те локална заједница има обавезу да се стара о њиховом стању и унапређењу.

У Програму развоја АП Војводине 2014-2020 у делу „Туризам“, наглашавају се велике регионалне разлике у развијености туризма покрајине, које се огледају у броју туристичких долазака и ноћења по окрузима. Убедљиво доминира Јужнобачки округ. Следи га Севернобачки са двоструко мање туристичких долазака. Чак три (Средњобанатски, Севернобанатски и Западнобачки), од седам округа, забележили су смањен број туристичких долазака у 2011. години у односу на 2002. годину док су четири округа (Средњобанатски, Севернобанатски, Јужнобанатски и Западнобачки) имала смањен број ноћења туриста. У посматраном случају Западнобачког округа резултати у туризму су у потпуном нескладу са људским, природним и културним ресурсима потенцијалима и могућностима његовог развоја.

Анализирајући тренд туристичког промета у Граду Сомбору, закључује се да је просечна годишња стопа раста¹ броја долазака у периоду од 2007. до 2017. године била

¹ Просечна годишња стопа раста се израчунава за временске серије на основу геометријске средине ланчаних индекса.

негативна са $-0,3\%$, баш као и просечна годишња стопа раста ноћења $-5,7\%$. Није реткост да поједине туристичке дестинације у једном временском периоду имају негативну просечну годишњу стопу раста, а да се применом адекватних стратешких мера и инструмената у развоју туризма, након краћег временског периода забележе позитивне годишње стопе раста у дужем временском периоду. У прилог томе говоре и статистички подаци о туристичком промету за последње три године, од почетка 2015. закључно са 2017. годином, који показују тренд сталног раста броја долазака и ноћења.

Слика број 29. Укупан број долазака и ноћења туриста у Граду Сомбору 2007-2017

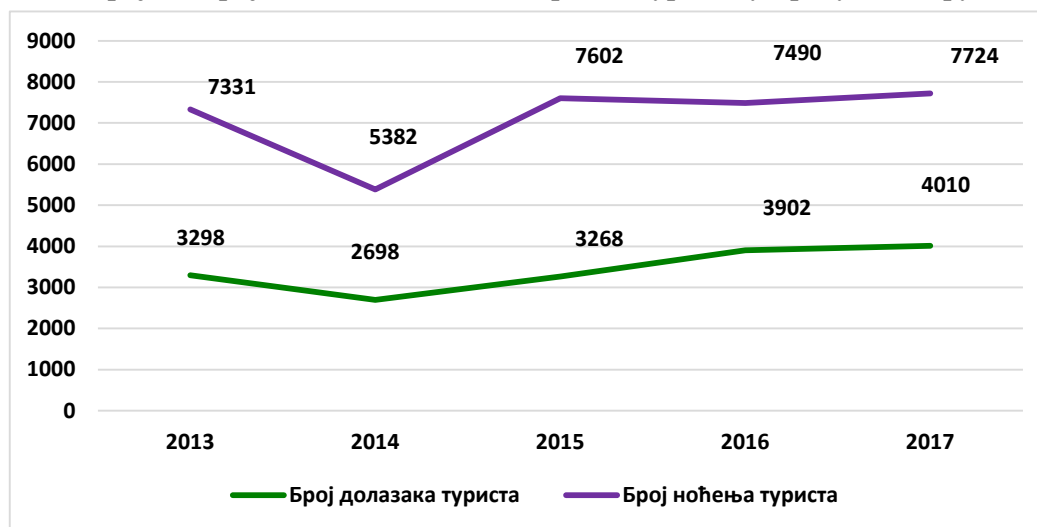

Извор: Регистар за туризам ГУ Града Сомбора, Обрада аутора

У 2017. години остварено је 12.335 долазака туриста, што је за $9,44\%$ више у односу на 2016. годину, уз 23.760 ноћења туриста, односно, $10,26\%$ више него у 2016. години. Просечна дужина боравка туриста била је готово идентична претходној 2016. години и износила је 1,93 дана. Највећи број долазака а посебно ноћења туриста, забележен је 2007. године када је у граду Сомбору одржано више ванредних спортских и културних догађања. Уследио је пад туристичког промета (нарочито ноћења), до 2010. године, мали раст, па нови благи пад до 2014. године, уз даљи раст закључно са 2017. годином, када се број долазака скоро изједначио са рекордном 2007. годином, уз и даље значајно заостајање у броју ноћења и дужини боравка у поређењу са 2007. и 2008. годином. Прогнозира се да ће до краја 2022. године спровођењем активности из Акционог плана овог документа, доћи до повећања квалитета туристичке понуде Града Сомбора са околином и увођења занимљивијих, привлачнијих садржаја, уз ценовну конкурентност и у другим привредним гранама, што ће генерисати минимум 45% раста укупног броја долазака и 35% раста броја ноћења у односу на 2016. годину. При том се и даље мора утицати на продужење боравка туриста, како би се повећао број ноћења, јер је у

економском смислу боље имати мање туриста који остају дуже и троше више, него велики број туриста који остају кратко и имају ниску дневну потрошњу.

Слика број 30. Број долазака и ноћења страних туриста у Граду Сомбору 2013-2017.

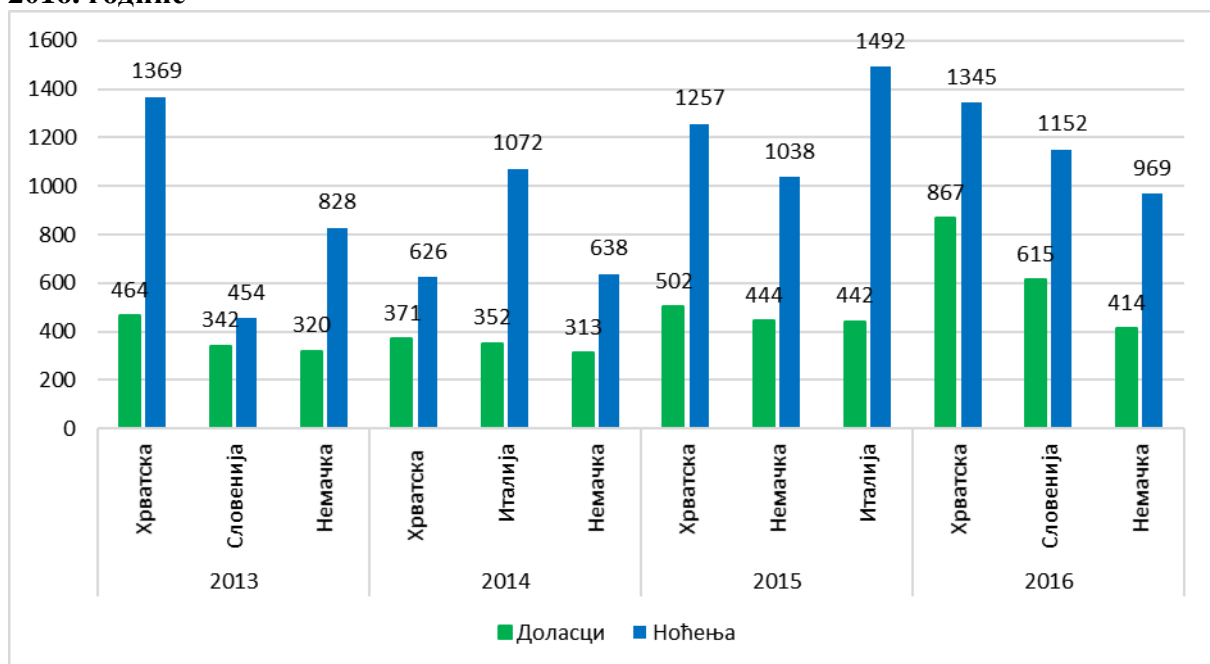

Извор: Регистар за туризам ГУ Града Сомбора, Обрада аутора

Према подацима о укупном броју долазака и ноћења страних туриста у периоду 2013-2017 уочава се њихов пад у 2014. у односу на 2013. годину, након чега следи скроман раст. Укупан број долазака страних туриста у 2017. години износио је 4.010, што је мање од једне трећине (32,51%), од укупног броја долазака туриста у Град Сомбор. У истој години евидентирано је 7.724 ноћења страних туриста, што је 32,51% од укупног броја остварених ноћења туриста на подручју Града Сомбора. Најдужи боравак страних туриста забележен је 2015. године, од 2,33 дана, да би се у 2017. години смањио на 1,93 дана. У 2017. години остварено је 2,77% више долазака и 3,12% више ноћења страних туриста него у 2016. години. Упркос овим повећањима, сви наведени показатељи (доласци, ноћења и дужина боравка) за Град Сомбор су процентуално испод републичких, јер је укупан број долазака у 2017. години у Србији у односу на 2016. годину порастао за 12,1%, (домаћих +7,9%, а страних +16,8%). Истовремено укупан број ноћења порастао је за 10,5% (домаћих + 7,4%, а страних +15,9%) у односу на 2016. годину. Просечна дужина боравка у данима у Србији у 2017. години износила је 2,69, односно 3,24 за домаће, а 2,12 за стране туристе. Да Сомбор у туристичком смислу не би заостајао за националним просеком, потребно је да оствари бар сличне резултате као Република Србија. У циљу даљег продужења боравка туриста потребно

је понудити више квалитетних разноврсних садржаја и организовати већи број међународних спортских, културних и пословних догађања у Сомбору. Уз повећање броја и унапређења квалитета смештајних капацитета и конкурентнију понуду, пре свега у самом Сомбору и СРП „Горње Подунавље“, прогнозира се раст укупног броја долазака туриста за 45% а ноћења за 35% на крају 2025. у односу на 2016. годину.

Слика број 31. Најзаступљенији страни туристи према земљама порекла 2013-2016. године

Извор: Регистар за туризам ГУ Града Сомбора, Обрада аутора

Анализом страних туриста према земљама порекла закључује се да највише туриста на подручје Града Сомбора долази из Хрватске, Словеније, Немачке и Италије. Они остварују и највећи број ноћења у континуитету у периоду од 2013-2016. године, са просечном дужином боравка од око 2,5 дана што је веома добар показатељ који потврђује исплативост улагања у унапређење туристичке понуде ове дестинације.

Не занемарујући важност дијаспоре и посете родбини и пријатељима, Граду Сомбору је потребна разноврснија (из више земаља), и платежнија инострана тражња која би се упознала са туристичком понудом и маркетингом од „уста до уста“ утицала на популаризацију овог краја, већи број долазака и повећање девизног прилива.

2.7. Смештајни и угоститељски објекти у Сомбору и околини

На подручју Града Сомбора нема довољно смештајних објеката, посебно одређених категорија и већег капацитета, али су постојећи задовољавајућег квалитета. У самом граду постоји један гарни хотел са три звездице, док је некадашњи хотел „Слобода“, тј. „InterNacion“ затворен и чека инвеститора. Најзаступљенији смештајни капацитети су осам некатегоризованих преноћишта, са укупно 86 смештајних јединица и 211 лежаја. Гостима Сомбора и околине на располагању је и девет категоризованих апартмана (три апартмана са једном, два са две, један са три и три са четири звездице) са укупно 36 лежаја у 20 смештајних јединица. Категорисана су и четири објекта у приватном власништву (три са две и један са једном звездицом), који располажу са укупно 17 соба и 42 лежаја. У понуди је и једна категорисана кућа са три звездице у којој су две смештајне јединице са укупно три лежаја. Четири различито категорисана сеоска туристичка домаћинства (са једном, две, три и четири звездице), располажу са укупно осам смештајних јединица и 17 лежаја. Код Сомбора је мотел категорије три звездице, са 12 смештајних јединица и 23 лежаја. У две некатегорисане виле налази се 28 смештајних јединица са 68 лежаја. Дом ученика средњих школа има 254 лежаја у 90 смештајних јединица које се сезонски за време распуста користе за прихват гостију. Угоститељску понуду Града Сомбора тренутно чини 15 ресторана, шест пизерија, 13 кафеа и четири чарде. У понуди су и два некатегорисана салаша и пет етно кућа.

Табела број 1. Смештајни капацитети на територији Града Сомбора у 2017. год.

Врста смештајних капацитета	Назив	Категорија	Број смештајних објеката	Број смештајних јединица	Број лежаја
Хотели	Гарни хотел „Андрић“	***	1	12	28
Преноћишта	„Бели Дворац“	-	8	29	91
	„Piccolina 2”	-		12	24
	„Lodge In”	-		22	44
	„Цврчак“	-		8	18
	"Лора"	-		2	5
	„Auraria M“	-		4	6
	"Карибо"	-		4	8
	"Фаркаш"	-		5	15
Приватни смештај (апартмани)	„Центар 1“	**	9	2	3
	„Центар 2“	*		3	3
	„Penthouse“	****		3	8
	„Меркур 1“	*		2	4
	„У срцу града“	****		1	2
	„Илић“	****		2	4
	„Ергзотика“	***		3	5

	„Ана“	**		2	4
	„Машић“	*		2	3
Приватни смештај - собе	„Вила Олга“	**	5	10	25
	„Релић“	**		3	6
	„Ана“	*		2	4+2
	„УГО за пружање услуга смештаја“, Бачки Моноштор	**		2	5
	„Зелени Сомбор“	*		3	5
Приватни смештај - кућа	„Зелени Сомбор“	***	1	2	2+1
Сеоско туристичко домаћинство	„Дида Хорњаков салаш“	****	4	3	5
	„Road 6 Ranch“	**		2	2
	„Томина оаза“	*		2	7
	„Ciconia nigra“	***		1	3
Мотел	„Кнез Петрол“	***	1	12	23
Виле	„Кронић“	-	2	23	60
	„Тамара“	-		5	8
Повремени капацитети	Дом ученика средњих школа	-	1	90	254

Извор: Регистар за туризам ГУ Града Сомбора, Обрада аутора

„-“, није категорисан; „/“ нема података; „СТД“- Сеоско туристичко домаћинство
 „УГО“- угоститељски објекат

Специфичну нестандартну смештајну и угоститељску понуду овог краја чине бачки салаше. „Салаш“ је реч мађарског порекла и означава пољопривредно газдинство са уређеним економским двориштем, стамбеним и производним објектима, ограђено жицом или живом оградом. Поједини салаше су задржали традиционалан војвођански начин живота, а многи су преуређени и прилагођени савременим потребама.

Недалеко од Сомбора је „Дида Хорњаков“ салаш са домаћом атмосфером и одличном кухињом. Овде се чува традиционална архитектура, начин живота и народни обичаји Буњеваца. Салаш има етно поставку и нуди разгледање и храњење домаћих животиња, оброк и освежење на традиционални салашарски начин. У склопу салаша налази се и радионица за ручну израду уникатних сувенира.

„Наш Салаш“ се налази пет километара од Сомбора у салашком насељу „Градина“, поред бицикличке стазе „Панонски пут мира“ на рути Осијек - Сомбор и у близини Великог Бачког Канала.

Салаш „Road 6 Ranch“ располаже са две удобне собе. Постоји могућност постављања шатора у дворишту са коришћењем купатила и употребом кухиње.

Пољопривредно газдинство „Томина оаза“ се налази уз Велики Бачки канал. Обезбеђен је смештај у комфорним собама (ТВ, интернет, клима). Ресторан прима до 60 гостију и нуди специјалитете као што су моношторски рибљи паприкаш, печена риба припремљена на тањирачи, јела од дивљачи итд.

„Ciconia nigra“ (Црна рода), је пољопривредно газдинство у непосредној близини СРП „Горње Подунавље“. Гости могу да се укључе у пољопривредне радове, припрему домаћих производа, израду ручних радова итд. У сарадњи са осталим пољопривредним газдинствима, етно-кућама, ресторанима, чардама, занатлијама, удружењима и организацијама, гостима се нуди возња бициклима, чамцима, бродићем, запрегама, фијакерима, шетња шумом, упознавање са пчеларством, посета произвођачима кулена и сухомеснатих производа, зачинске паприке, чамцијама, клонпарима, ковачима итд. Разгледа се црква Св. Петра и Павла и упознаје са шокачком народном ношњом и обичајима, уз гастрономске делиције у домаћинству, етно-кућама, ресторанима и чардама, присуствује манифестацијама итд.

У Моноштору крај СРП „Горње Подунавље“ је етно кућа „Мали Бодрог“.

Од четири чарде на овом подручју, две су на Дунаву, „Пикец“ и „Код царине“, а „Шебешфок“ и „Андрић“ на Великом бачком каналу. У њима се првенствено служи рибљи парикаш и вино и ужива уз тамбурице, песму и игру. Реч „чарда“ потиче из персијског језика, а данас је користе само Мађари и Срби. Означава настрешницу на четири стуба уз друм и воду као свратиште за одмор и окрепљење. Чарде су изгубиле првобитни значај али су добиле на важности у угоститељско-туристичкој понуди.

Најсевернија чарда на Дунаву у Србији „Пикец“ се налази у викенд насељу Барачка, код Бездана, на полуострву између Дунава и његовог рукавца. Поред локалних, ову чарду посећују гости из свих крајева Србије, али и из Хрватске, Мађарске, Немачке, Француске и других земаља. Уз чарду је мали пристан за чамце и јахте наутичара.

Чарда „Код царине“ се налази на левој обали Дунава, поред моста између Бездана и Батине у Хрватској. Некадашња барака за смештај и исхрану градитеља моста претворена је у чарду где се спрема чувени рибљи паприкаш на бездански начин и паприкаш од певаца.

Чарда „Шебешфок“ (мађарски „брзи вир“), је на обали Великог бачког канала, на путу од Бездана према Дунаву. Обележја ове чарде су музика тамбураша и рибљи

специјалитети, уз смештај у брвнарама и собама са купатилима. Место је познато по кајакашким регатама, уређеном сплаву и спортском риболову. У близини је Еколошка учионица „Барачка“, за обуку ђака и скаута за живот у природи и рибљи специјалитети надалеко у угоститељским круговима признатог власника Кицета.

Обнова хотела „InterNacion“ или изградња новог хотела категорије 4* са минимум 60 смештајних јединица (соба, студиа и апартмана) и конгресном салом је први приоритет у развоју смештајне понуде Града Сомбора. „Benchmarking“ и иновације у духу типичне панонске градње су оптималан смештајни концепт „Горњег Подунавља“, где би у зони нижег степена заштите, саобраћајно добро повезаним са Сомбором, требало подићи тзв. „глампинг“ насеље. Глампинг је одлично решење и за тзв. Тронеђу на Великом бачком каналу јер не захтева велике инвестиције, одговара туристима који воле комфорнији боравак у природи уз непосредно упознавање са локалним окружењем.

У Бањи Бездан, одељењу у склопу болнице „Радивоје Симоновић“, недостају квалитетни смештајни капацитети и савремени „Spa&Wellness“ садржаји. Боравак у четворокреветним и шестокреветним собама и четири камп кућице није прихватљиво решење и у несразмери је са веома квалитетним потенцијалима и стручним особљем ове бање. Бања се тренутно користи само у медицинске сврхе, те није у функцији туризма што би требало изменити и по могућству раздвојити пацијенте (лечилишни део) од туриста (дела за превенцију, уживање, релаксацију).

3. SWOT АНАЛИЗА РАЗВОЈА ТУРИЗМА ГРАДА СОМБОРА

SWOT анализа је енглеска скраћенице за „Strengths“ (снаге/предности), „Weaknesses“ (слабости/недостасци), „Opportunities“ (могућности/шансе) и „Threats“ (претње/опасности) и чини основу за израду стратегије развоја према којој се стратешки циљеви, односно тактичке стратегије, развијају максимално користећи снаге и могућности како би се у оптималном временском року ублажиле или превазишле слабости и претње. Анализа развоја туризма на територији Града Сомбора има за циљ да идентификује основне карактеристике и специфичности потенцијала за развој туризма, узимајући у обзир спољашње и унутрашње окружење. По идентификовању ових потенцијала приступа се њиховој даљој анализи.

SWOT анализа је једна од најчешће коришћених техника за ефикасно доношење стратешких одлука, политика, мера и инструмената за њихово ефективно остваривање. Стога су на радионици за израду SWOT анализе у Сомбору учествовале поред представника локалне самоуправе и друге заинтересоване стране из области културе, образовања, предузетништва, пољопривреде и медија, од значаја за даљи развој туризма овог града. Заступљеност приватног, јавног и цивилног сектора значајно је допринела формирању квалитетне базе за емпиријска истраживања од важности за израду Програма развоја туризма на територији Града Сомбора.

Партиципативним приступом и интерактивним учешћем свих присутних заинтересованих страна идентификоване су снаге, слабости, могућности и претње за развој туризма на простору Града Сомбора, што ће за крајњи резултат имати остваривање користи за локалну заједницу.

ПРЕДНОСТИ/СНАГЕ

- Довољан број квалификованог кадра
- Велики број познатих личности из науке, културе, уметности и спорта који су пореклом из Сомбора и околине
- Добра организованост локалне самоуправе
- Богато природно наслеђе (шуме, реке, баре, мочваре, канали и мањи број сланих језера)
- Термалне воде и лековито блато од значаја за развој здравственог и Spa&Wellness туризма

- Очувано старо градско језгро Сомбора (венци)
- Очувана амбијентална урбана архитектура и зеленило
- Статус туристичког места III категорије
- Дobar географски положај у оквиру дестинације Горње Подунавље
- Заштићена еколошка подручја (Резерват биосфере „Бачко Подунавље“ на UNESCO листи и СРП „Горње Подунавље“)
- Богато и очувано културно материјално непокретно наслеђе (споменици из НОБ-а, споменици и калварије различитих конфесија, народно градитељство на салашима)
- Богато нематеријално наслеђе (мултикултуралност, обичаји, ношње, фолклор, традиција, песме, игре, културно уметничка друштва)
- Каштели (Риђица, Растина, Алекса Шантић и Бачки Моноштор) на територији града Сомбора од око укупно 70 у Војводини
- Брендони (стапарски ћилим, бездански дамаст, рибли паприкаш, млевена паприка, лемешки кулен, сомборски сир, мед и производи од меда...)
- Богата гастрономска понуда (Бачки ручак, паприкаши од рибе, дивљачи и певаца, алева паприка у Бездану и Бачком Моноштору,...)
- Етно куће, салаши и чарде са очуваном архитектуром
- Многобројне етничке групе (Срби, Мађари, Хрвати, Буњевци, Роми, Немци, Шокци...) које одликује мултикултуралност, дијалог, верска толеранција
- Близина граница са Хрватском (25 km) и Мађарском (28 km)
- Стратешки документи Града Сомбора (Стратегија одрживог развоја, Просторни план, План детаљне регулације...)
- Активности Локалне акционе групе (ЛАГ) „Панонски фијакер“ у развоју туризма, а посебно руралног туризма
- Добра саобраћајна друмска повезаност – локални и магистрални путеви ка Хрватској и Мађарској уз Коридор X
- Пловност реке Дунав – Коридор VII
- Ценовна конкурентност понуде у односу на суседне земље
- Солидна инфраструктурна (саобраћајна, комунална, телекомуникациона и туристичка) опремљеност
- Културне, привредне и забавне манифестације

- Развијен ловни, риболовни, бициклички, етно и манифестациони туризам

Град Сомбор важи за један од најзеленијих градова Европе, чему доприноси и заштићено еколошко подручје Резерват биосфере „Бачко Подунавље“ уписано на Листу светске баштине. Сомбор је локалним и магистралним друмским путевима саобраћајно повезан са Хрватском и Мађарском уз Коридор X, а Дунавом као пловним коридором VII, са подунавским земљама Европе. Уз довољно квалификоване људске ресурсе, наведене предности иду у прилог чињеници да на дестинацији „Горње Подунавље са бачким каналима“ које као кључне вредности поседује природно и културно наслеђе, постоји довољно потенцијала за развој културног (тематских туристичких рута), руралног, еко, етно, манифестационог и наутничког туризма, те туризма специјалних интересовања. Покретно и непокретно материјално (урбана архитектура, старо градско језгро, споменици више конфесија из различитих периода и народно градитељство, нарочито на салашима), и нематеријално културно наслеђе (занати, обичаји, традиција, фолклор, начин живота етничких заједница, које вековима живе заједно на овом простору), су добра основа за креирање интерактивних садржаја усмерених на повећање атрактивности и конкурентности туристичке понуде. Додатну предност представљају четири каштела (Риђица, Растина, Алекса Шантић и Бачки Моноштор), који се након решавања имовинско правних односа, пренаменом могу ставити у функцију развоја туризма. Иако је то захтеван и дуготрајан процес, на бази јавно приватног партнерства, поменути каштели могу постати ексклузивни смештајни и угоститељски капацитети, музеји или објекти друге намене, који би били атракција за излетнике и туристе, уз економску корист за локалну заједницу.

Од значаја за развој туризма је велики број знаменитих и популарних личности из света науке, културе, уметности и спорта пореклом из Сомбора, које се могу користити при интерпретацији некадашњег и садашњег начина живота кроз модел „Story telling“ (приповедања), о којима ће се касније у тексту дати предлози за њихову примену у туризму. У складу са мултикултуралном средином постоји већи број манифестација по врсти и обиму, те њихове програмске садржаје треба модификовати и иновирати у циљу веће видљивости и посећености, уз интегрисање више мањих у једну већу, квалитетнију манифестацију али и уз осмишљавање оригиналних и специјализованих догађања. Сомбор поседује локалне брендове као што су стапарски ћилим, бездански дамаст, лемешки кулен, сомборски сир, мед и производи од меда које би требало објединити у јединствену тзв. сомборску корпу или пакет и укључити у комерцијалну

туристичку понуду и продају. Локална гастрономска понуда (Бачки ручак, паприкаши од рибе, дивљачи и певаца и сл.), осим на салашима и чардама требала би се наћи у редовној ресторанској понуди Града.

Уз повећање обима и квалитета понуде у области руралног и сеоског туризма, као и туризма специјалних интересовања уз одговарајућу промоцију, Сомбор би могао да постане привлачна и атрактивна туристичка дестинација, у мањој мери намењена транзитним путницима и излетницима, а у већој мери туристима и тиме оствари процентуално повећање туристичког промета приближно нивоу Републике Србије. Посебну предност чини међусекторска сарадња и подршка од стране локалне самоуправе развоју туризма. У том смислу надлежни за туризам и угоститељство би се морали много чвршће повезати са другим областима, природом, културом, пољопривредом, екологијом, занатима, креативним индустријама и другим, како би што више локалних производа и услуга било укључено у туристичку понуду Града Сомбора.

СЛАБОСТИ/НЕДОСТАЦИ

- Недовољан ниво свести локалног становништва о значају туризма као профитабилне привредне гране
- Недостатак иницијатива и инвентивности локалног становништва, па и једног броја запослених у туризму за његов развој
- Недовољан број специјализованог кадра у туризму, стручњака за писање пројеката, интерпретацију и презентацију природног и културног наслеђа
- Мали број туристичких водича посебно ван енглеског говорног подручја
- Непостојање анимације у туризму
- Слаба искоришћеност природних и културних потенцијала за потребе туризма
- Емиграција становништва ка већим градским центрима (Нови Сад, Суботица, Београд) и страним земљама
- Слаба сарадња носилаца активности у градском и сеоском угоститељству и туризму (неповезаност произвођача хране и пића са угоститељима, креативних индустрија и занатлија са носиоцима туристичке понуде)
- Неадекватна структура смештајних објеката (уситњеност, разбацаност)
- Непостојање квалитетног смештајног објекта (хотела са преко 50 лежајева) за пријем већих туристичких група на једном месту

- Неспровођење или делимично спровођење стратешких докумената од значаја за развој туризма на локалном нивоу (нпр. Препоруке из Мастер плана Горњег Подунавља, Акционог плана туризма 2014-2016 на основу Стратегије одрживог развоја Града Сомбора 2014-2020 итд.)
- Неразвијена туристичка супраструктура и инфраструктура (паркинг, тоалети, неприступачност за инвалидна лица, слаба декоративна градска расвета, обележеност, непостојање информативних табли, путоказа за објекте од културно историјског значаја...)
- Присуство дивљих депонија на територији града Сомбора
- Проблеми са водоснабдевањем и чистом пијаћом водом у селима
- Недовољна повезаност и проток информација између носилаца туристичке понуде
- Слабо текуће одржавање културних добара у државном власништву (непридржавање свих одредаба Завода за заштиту споменика културе о рестаурацији, конзервацији, адаптацији, санацији, ревитализацији и реконструкцији заштићених објеката).
- Недовољна искоришћеност локалних брендова у туризму (несертификовани производи)
- Недефинисан имиџ и бренд Града Сомбора
- Непостојање сталне фијакерске службе у Сомбору
- Недовољна заступљеност локалне гастрономије у угоститељској понуди
- Недовољна медијска заступљеност локалне понуде производа и услуга у туризму
- Слаб линијски међумесни и погранични аутобуски, железнички и водни саобраћај
- Слаба видљивост манифестација и њихова неусклађеност са годишњим календаром приредби Туристичке организације Војводине (ТОВ) и Туристичке организације Србије (ТОС)
- Мали број инфо пунктова и недовољно савременог промотивног материјала
- Неискоришћеност Дунава као пловног Коридора VII за развој крузинг и наутичког туризма

- Недовољна искоришћеност могућности за конкурисање код фондова за финансирање пројеката прекограничне сарадње
- Неискоришћеност термалних вода и лековитог блата у бањском и „Spa&Wellness“ туризму
- Неиздиференцираност туристичких производа
- Немогућност развоја пословног туризма због премалих капацитета за веће скупове (састанке, конференције, конгресе, семинаре и остале пословне догађаје)
- Већи број некатегорисаних сеоских домаћинстава
- Загађење животне средине услед неадекватних филтера на постројењима у ВУ „Протеинка“ Сомбор
- Недовољно коришћење потенцијала ТО Сомбора за увезивање туристичке понуде

Основне слабости у даљем развоју туризма Града Сомбора су осим ниског нивоа свести локалног становништва о значају туризма као профитабилне привредне гране и недостатак функционалних специјализованих знања у области туризма. Наведено указује на потребу чешћег неформалног образовања (обука, курсева, унапређења знања, а посебно вештина у угоститељству и туризму), ради специјализације кадрова првенствено у пружању услуга у руралном и сеоском туризму, интерпретацији и презентацији природног и културног наслеђа и анимацији излетника и туриста ради појачања њиховог доживљаја. Мада локални брендови постоје, они нису организовано укључени у туристичку понуду Града. Слабост представља и недефинисан имиџ и бренд Града Сомбора. С обзиром да је фијакер један од кључних симбола Града, а налази се и у логотипу ТО Сомбор, фијакерска служба би морала у зависности од временских услова, радити преко целе године.

Типични сомборски гастрономски специјалитети (паприкаш, сомборски сир, лемешки кулен, гомбоце..) морају бити на дневном менију угоститеља, посебно у самом Сомбору, без претходне најаве, осим када се ради о већим туристичким групама. Неки од специјалитета се могу назвати по познатим Сомборцима и њиховим гастрономским навикама и омиљеним укусима (нпр. омиљено јело, десерт или пиће Лазе Костића, Милана Коњовића, Габора Гросшмида, Димитрија Исаиловића, Платона (Павла) Атанацковића и других заслужних личности овог краја).

Уситњени и „разбацани“ смештајни капацитети, односно, мали број лежајева на више различитих локација у граду, онемогућују смештај веће туристичке групе од 50-так и више путника (нпр. из једног аутобуса) у једном смештајном објекту. Неискоришћен слободни стамбени простор у приватним домаћинствима у урбаним и руралним срединама би се могао искористити за смештај гостију, што би омогућило њихово боље одржавање. Додатну препреку за развој туризма представља некомплетна саобраћајна, комунална и туристичка инфраструктура и супраструктура, као и присуство дивљих депонија на територији Града, што негативно утиче на еколошки и туристички имиџ, посебно због близине СРП. Ове слабости би се могле превазићи доследнијим спровођењем постојећих стратешких докумената Града Сомбора (Генерални план Града Сомбора 2007-2027, Просторни план Града Сомбора, План капиталних улагања 2017-2020 и други).

Иако на простору Града постоји више галерија и музеја, уметничких колонија, малих креативних индустрија и удружења старих и уметничких заната, сувенирска понуда је осредња и недовољно креативна. За посетиоце Сомбора је „обавезно“ презентовање слике „Битка код Сенте“ (највећег уља на платну на територији бивше Југославије), при чему се посетиоцима мора омогућити приступ тоалетима. Предузетници би требало да што верније представе овај крај и људе кроз оригиналније сувенире, инспирисане симболима од којих би требало брендирати сувенир на тему јединствене сликарске композиције на овим просторима „Битка код Сенте“.

Ценовна неконкурентност са аспекта „вредности за новац“, односно, „доживљаја за новац“, се може превазићи увођењем занимљивих садржаја који би дугорочно побољшали конкурентност ове туристичке дестинације. Недовољна размена информација између носилаца активности и заинтересованих страна у туризму резултира неинтегрисаном и необједињеном понудом и несинхронизованошћу са осталим гранама привреде и другим областима (наука, уметност, образовање...) од значаја за квалитетну туристичку понуду. Произилази да још увек не постоје јасно издиференцирани приоритетни туристички производи, а да не постоји сагласност које производе би требало развијати. Стога, бројни и велики потенцијали остају неискоришћени, попут термалних вода и лековитог блата у бањи Бездан за потребе здравственог и „Spa&Wellness“ туризма, пловне реке Дунав и канала за развој наутичког туризма, могућности формирања разноврсних тематских културно туристичких рута и производа у корпоративном, пословном туризму. Туристичке

манифестације утичу на стварање имица и осликавају културни идентитет места, те би пажљивија селекција програмских тема и садржаја, њихова интеграција и „агресивнија“ промоција целокупне туристичке понуде, повећала првенствено домаћу, а касније и инострану тражњу, нарочито из Хрватске и Мађарске.

Паралелним отклањањем поменутих слабости уз чешће неформално образовање (курсеви за писање пројеката за програме прекограничне сарадње, интерпретацију и презентацију наслеђа, побољшање квалитета руралног/сеоског туризма, посебно на салашима и чардама), ублажиле би се слабости и повећале могућности за развој туризма, чему би допринело и интензивније коришћење првенствено ЕУ фондова и донација.

МОГУЋНОСТИ/ШАНСЕ

- Неформално образовање, обуке за интерпретацију природног и културног наслеђа, и писање пројеката за конкурисање код међународних организација за њихово финансирање
- Ревитализација културних добара са акцентом на каштеле
- Коришћење аутохтоних обележја и симбола (фијакер, ритски јелен, слика „Битка код Сенте“, разбоји за ткање дамаста у Бездану, стапарски ћилим...) ради креирања жељеног имица и брендирања у туризму
- Укључивање робних марки и брендираних производа (сомборски сир, стапарски ћилим, бездански дамаст, лемешки кулен...) у организовану туристичку понуду
- Увођење локалних гастрономских специјалитета у редовну ресторанску понуду
- Развијање туризма преко активности „на отвореном“ – „out door activities“ (шетње, радионице на отвореном, бициклизам, „hiking“², „free climbing“³ у резервату природе)
- Изградња и опремање пристана за туристичке бродове – крузере и марине у Бездану
- Увођење редовне фијакерске службе у оквиру ТО Сомбор или као самосталне предузетничке агенције/радње
- Изградња аутокампа и „глампинга“ на Тронеђи

² „hiking“ - пешачење по обележеним стазама

³ „free climbing“ - слободно пењање уз вештачку стену

- Интензивирање рада на пројектима прекограничне сарадње са Мађарском и Хрватском
- Повезивање локалних занатлија са ЈП „Војводинашуме“ (јавно-приватно партнерство) у циљу опремања кључних локалитета (Карапанца и други)
- Подстицање развоја заната у оквиру сувенирске понуде
- Привлачење нове циљне групе-дигиталних номада (смештај, услови рада, радни простор, доживљај...)
- Развијање органске производње локалних пољопривредних производа и њихово пласирање у форми тзв. „Сомборске корпе“
- Интегрисање више мањих у једну већу туристичку манифестацију или осмишљавање нове која би се састојала из више постојећих манифестација са атрактивнијим аутентичним садржајима
- Развијање туризма индустријског наслеђа (рута дамаста, преводнице, млинови, сушаре...)
- Унапредити сувенирску понуду
- Унапредити презентацију слике „Битка код Сенте“, одредити време презентације и омогућити приступ посетилаца санитарнијима
- Покретање развоја бањског, здравственог (естетска хирургија, стоматологија), „Spa&Wellness“ туризма у Бездану
- Развијање пословног туризма (изградити конгресни центар у оквиру библиотеке)
- Укључивање винара и виноградара из Кљајићева, Риђице и Сомбора у вински пут (укључити регистрована домаћинства у регионалне и националне културне руте и креирати нове)
- Инвестирање у промоцију Горњег Подунавља
- Инвестирање и оспособљавање сомборског аеродрома за туристички чартер саобраћај
- Промовисање културних добара кроз ревитализацију објеката, оживљавање старих и осмишљавање нових активности (музички концерти на старим инструментима, музика XIX века уз костимиране плесаче, евоцирање историје етничких група кроз изложбе одеће и опреме, прикази старих и заборављених обичаја и заната...)

- Подржавање приватних инвестиција у развој саобраћаја за потребе туризма (комби и аутобуски превоз, пловила за речни и каналски туризам, „rent-a-car“ служба...)
- Подржати све услуге и садржаје који утичу на продужење боравка гостију и већу потрошњу (веза град-природа-пољопривреда-екологија-село)
- Подржати отварање хостела у Сомбору, (давањем кредитних и пореских олакшица правним и физичким лицима при отварању смештајних објеката)
- Интегрисати туристичку понуду са Апатином, Оџацима, Бачом, Бачким Петровцем и Бачком Паланком и формирати Регионалну туристичку организацију „Горње Подунавље са бачким каналима“ која би ако се покаже успешном прерасла у Дестинацијску менаџмент организацију (ДМО)
- Оснивање тематских паркова и Панонског парка мира, као својеврсног инкубатора за разне облике едукације, изложби и слично кроз концепт мира кроз туризам
- Развијање партнерства између државних/локалних органа и локалне привреде (заједничке активности на пројектима, маркетингу, побољшању инфра и супраструктуре...)

У првој години спровођења овог документа неопходно је започети са едукацијом за интерпретацију природног и културног наслеђа у циљу повећања атрактивности и конкурентности туристичке понуде Града Сомбора. Требало би увести моделе занимљивог приповедања („storytelling“) и анимацију са атрактивним програмима у оквиру СРП „Горње Подунавље“. Организовати специјалистичке курсеве за носиоце активности и заинтересоване стране у сеоским срединама у циљу подизања свести становника о диверсификацији пољопривредних производа кроз туризам, охрабривања предузетника и оживљавања старих и уметничких заната првенствено за млађу женску популацију. Ови курсеви имају за циљ овладавање функционалним знањима и вештинама сеоског становништва у области руралног и агротуризма, од развоја производа, увођења иновација, па до маркетиншких активности. Укључити аутохтона обележја-симболе (фијакер, ритски јелен, слика „Битка код Сенте“ и сл.) и производе (сомборски сир, стапарски ћилим, бездански дамаст, лемешки кулен...), у организовану туристичку понуду Сомбора. Увести локалне гастрономске специјалитете у редовну ресторанску понуду, како би се повећао избор и квалитет туристичке понуде.

С обзиром да је Генералним планом Града Сомбора 2016-2020 предвиђена зона спорта и рекреације са изградњом и опремањем спортских терена и центара, ове потенцијале би требало постепено укључивати у туристичку понуду. Спортски комплекс „Мостонга“, са спортском халом, покривеним и отвореним базеном и простором за рекреацију требало би ставити у функцију туризма у смислу организовања спортских такмичења на покрајинском, националном и међународном нивоу.

Све наведене могућности за побољшање квалитета туристичке понуде, кроз увођење атрактивних и иновативних садржаја ће бити представљене у оквиру појединачних туристичких производа у посебном поглављу овог документа.

У складу са Стратегијом одрживог развоја Града Сомбора 2014-2020, идентификоване могућности за развој туризма су приоритет. То се првенствено односи на уређење Трмеђе, дела обале канала Озаци-Сомбор, где би се подигао камп са пратећом инфраструктуром (камп кућице, трим стазе, заштитна ограда, рецепција са санитарним блоком и салом за презентације, два тениска терена, трибина, чесма, сеница, асфалтирање земљаног пута, степениште, мобилијар, монтажни угоститељски објекат, дечије игралиште, терен за одбојку, плутајућу марину-прилаз за купање). У складу са препорукама из Стратегије развоја туризма РС 2016-2025, део кампа би могли бити тзв. глamping капацитети у стилу народног градитељства овог краја (тршчаре, попут оних у селима и на салашима).

У складу са Планом детаљне регулације, а у циљу развоја наутичког туризма, потребно је изградити марину код Бездана (на каналу Врбас-Бездан) и комплекс за потребе наутичког туризма у Барачкој са свим садржајима у складу са међународним прописима. У коридору међународног водног пута Е 80 – Дунав препоручује се изградња путничког пристаништа на локацији „Бездан“ и марина ван границе грађевинског реона насеља Бездан, у близини његове западне границе.

Укључивање у предстојеће пројекте прекограничне сарадње охрабрило би сарадњу Града Сомбора са пограничним општинама у Хрватској и Мађарској и допринело креирању атрактивне интегрисане туристичке понуде за тржишта Југоисточне и Западне Европе (ЈИЕ и ЗЕ). У оквиру IPA програма прекограничне сарадње између Србије и Хрватске се спроводи пројекат „Традиција за будућност – сеоски туризам преко границе“ на територији Западно-Бачког округа и Осигечко-Барањске жупаније у Хрватској, где је један од придружених партнера Удружење „Сомборски салаши“.

Пројектом се мотивишу пружаоци услуга у сеоском туризму, традиционалној

производњи и органски произвођачи хране са обе стране границе, кроз кластер „EkoRuralNet“ Барање и Бачке.

Пројекат „Проширење туристичке понуде прилагођене слепим и слабовидим особама“ одобрен је у оквиру INTERREG IPA CBC програма Србија – Хрватска 2014-2020. Град Сомбор учествује у имплементацији пројекта са пројектним партнерима, Институтом економских наука из Београда и Општином Ердут. Главни циљ пројекта је стварање услова за диверзификацију туристичке понуде у Западнобачком округу и Осијечко – барањској жупанији која ће бити прилагођена популацији слепих и особама са оштећењем вида.

У оквиру IPA прекограничног програма Србија-Мађарска планирана је обнова и ревитализација Бајског канала и бране Шебешфок. Циљ пројекта је успостављање заједничких мера за одбрану од поплава, побољшање квалитета воде, квантитативног и квалитативног мониторинга канала и хармонизација са стандардима ЕУ. Реконструкција канала је усклађена са плановима за повећање његове туристичке атрактивности. Партнер на пројекту са српске стране је ЈВП „Воде Војводине“, а придружени партнер Водопривредно предузеће „Западна Бачка“. Од изузетног значаја је прекогранична сарадња кроз обједињавање туристичке понуде суседних регија (Копачки рит, НП Дунав-Драва и Горње Подунавље) и заједнички наступ на туристичком тржишту преко јединственог туристичког кластера.

Једна од могућности за развој туризма Сомбора кроз обједињену понуду са суседним општинама је укључивање у вински пут преко винарија из Риђице, уз активности на сертификованој индустријској рути Савета Европе „Бездански дамаст“ и повезивање бициклистичких стаза до приградских насеља и до Дунава ка Бездану и Апатину, како би се за потребе туризма ојачао део дунавске бициклистичке руте – „Euro Velo 6“ (Атлантук - Црно море), која пролази кроз територију Града Сомбора.

Произилази да су спортско-рекреативне активности, бањски, здравствени, „Spa&Wellness“ и туризам специјалних интересовања, производи на које треба рачунати након треће године спровођења овог документа. Побољшање туристичке инфраструктуре и супраструктуре, уз адекватнију систематску промоцију императив је развоја туризма Града Сомбора.

ПРЕТЊЕ/ОПАСНОСТИ

- Одлив висококвалитетног кадра
- Ниска стопа наталитета и лоши демографски трендови (старење становништва)

- Стагнација у неформалном образовању, нарочито у области анимације и интерпретације у туризму
- Премало аплицирања на конкурсе и мали број пројеката уз њихову спору или никакву реализацију (добра идејна решења, која нису преточена у пројекте или се пројекти не реализују)
- Нерешени имовинско правни односи (каштели, државна имовина у заштићеним подручјима на којима су приватне куће и викендице, Велика чарда на Дунаву...)
- Неконкурентност туристичке понуде у односу на суседне земље (Хрватска и Мађарска)
- Недовољна заинтересованост носилаца активности на локалном нивоу за развој туризма (пружаоци услуга у приватном смештају, одсуство локалне гастрономске понуде у угоститељским објектима, неодлучност при прикључењу постојећим и креирању нових тематских културних рута)
- Нестабилни билатерални односи са Хрватском
- Нефлексибилна законска регулатива у области пословања фондација, приватних музеја, стандарда у руралном и сеоском туризму, на салашима и чардама
- Необједињена (уситњена и неповезана) туристичка понуда Града
- Ретка истраживања туристичког тржишта према циљним групама и тржишним сегментима (испитивање ставова корисника услуга)
- Недовољна искоришћеност фондова прекограничне сарадње са Мађарском и Хрватском
- Скромна интерсекторска сарадња (јавно – приватно партнерство), и сарадња са цивилним друштвом (укључивање удружења и ЛАГ-а у развој туризма)
- Заосталост саобраћајне, комуналне и туристичке инфра и супраструктуре
- Недостатак средстава за развој локалне и међународне инфраструктурне мреже
- Загађење природне средине због неуређених депонија, лош квалитет пијаће воде на селима
- Пасивност у оквиру тематске туристичке руте Путеви Дамаста – индустријско наслеђе
- Неизбрендирани производи: стапарски ћилим, бездански дамаст, сомборски сир...
- Привремени и повремени рад фијакерске службе

- Одсуство анимације и интерпретације културног наслеђа
- Недовољан број туристичких водича, посебно ван енглеског говорног подручја
- Непостојање рецептивне туристичке агенције
- Мали број финансираних пројеката из области туризма од стране државних и фондова АПВ.
- Ниска куповна моћ домаће туристичке тражње

Недовољан ниво свести локалног становништва о значају туризма за општи привредни одрживи развој је озбиљна претња за развој туризма Сомбора што захтева активније укључивање медија при промоцији и афирмацији туризма. Нестабилна политичка ситуација у региону Западног Балкана и нерешена питања са Републиком Хрватском, су кочница за развој туризма, што се рефлектује кроз оклевање потенцијалних инвеститора и долазак мањег броја излетника и туриста. Одлагање решавања имовинско правних односа везано за каштеле, одбија инвеститоре и онемогућава њихову туристичку валоризацију.

Да би се Програм развоја туризма Града Сомбора и остала стратешка документа спровела у пракси мора се инвестирати у струковно неформално образовање, уз континуирани маркетинг у складу са стратешким циљевима и диференцијацију производа у складу са резултатима истраживања тражње и сегментацијом тржишта.

Непостојање рецептивне туристичке агенције на територији Града Сомбора и слаба повезаност са рецептивним туроператорима у Србији, у циљу дистрибуције и комерцијализације издиференцираних туристичких производа, могло би довести до стагнације, па и назадовања у туризму. Недовољна хоризонтална и вертикална међусекторска сарадња и инертност при конкурисању за финансијска средства код међународних организација и ЕУ фондова, дестимулативно би деловала на развој туризма. На Фонд Западни Балкан⁴ као додатни финансијски извор прихода треба рачунати након четврте године спровођења овог документа.

Одрживи развој укључује заштиту животне средине, социјалну и економску компоненту и омогућава да се изађе у сусрет потребама садашњих генерација при чему задовољавање њихових потреба не доводи у питање могућности задовољавања потреба

⁴ У новембру 2016. године Скупштина Србије ратификовала је Споразум о оснивању Фонда за западни Балкан чији је циљ, јачање веза и подстицање евроинтеграција Албаније, БиХ, Црне Горе, Косова*, Македоније и Србије. Намена фонда је јачање сарадње и веза између земаља потписница и њихова интеграција у ЕУ и заједничко представљање у трећим земљама. Задатак овог фонда је промовисање културне сарадње, размене у истраживању, просвети и размена посета омладине.

будућих генерација. Везано за материјално културно и природно (резерват природе) наслеђе, то у пракси значи дугорочно коришћење потенцијала и његово обнављање, управо кроз коришћење, али без угрожавања. Важна је културолошка компонента одрживог развоја и те мере заштите наслеђа се морају поштовати, на које, према Фаро конвенцији⁵, имају право коришћења сви чланови заједнице. Стога се потенцира на интерпретацији наслеђа и његовој комерцијализацији уз поштовање принципа заштите. При планирању развоја туризма Сомбора морају се осмислити атрактивни садржаји који би утицали на равномернију и већу посећеност током сва четири годишња доба, продужење дужине боравка гостију и њихову већу потрошњу. То би у пракси у првој фази значило, да би транзитне путнике и излетнике требало мотивисати да бар једном преноће, а туристе који бораве једну ноћ, анимирати атрактивнијом и разноврснијом понудом излета, како би продужили боравак на територији Града Сомбора.

Фијакерска служба (у саставу ТО или у статусу предузетника), мора добити своје место у граду. Профилисање имица и брендирање Сомбора, уз осмишљене промотивне штампане и дигиталне материјале и садржаје за анимирање транзитних путника и потенцијалних туриста (тематски догађаји и манифестације, винске и гастрономске пробе на „отвореном“ и сл.) уз квалитетнију сувенирску понуду, повећали би интересовање гостију и утицали на продужење њиховог боравка и већу потрошњу. То би имплицирало унапређење путне, комуналне и туристичке инфраструктуре и супраструктуре, развој атрактивнијих садржаја за сваки од издиференцираних туристичких производа и генерисање нових пројеката у туризму.

Из свега наведеног може се закључити да би учесталија неформална едукација носилаца активности у туризму побољшала квалитет понуде у руралним срединама и допринела креирању више локалних и микро рута (стаза) на разне теме, првенствено на бази природног и културног наслеђа. При промоцији би требало користити личност и дело више знаменитих личности Сомбора и околине, како би се истакао допринос народа овог краја науци, култури, уметности, образовању, спорту... Током 2018. године требало би организовати одвојене обуке незапослених, послодаваца и запослених, да би се унапредила постојећа и стекла нова знања у области страних језика и пружања квалитетнијих услуга у смештајним објектима, хотелијерству, ресторатерству, сеоским домаћинствима, салашима, чардама... Потом би се спровела обука локалних

⁵ Оквирна Конвенција Савета Европе о вредностима културног наслеђа за друштво усвојена је 27. октобра 2005. у Фаро (Португалија) а ступила је на снагу 1. јуна 2011. године.

туристичких аниматора и интерпретатора, а онда и из области промоције и изградње имица Сомбора као микро туристичке дестинације у оквиру шире дестинације Горње Подунавље са бачким каналима. Винској рути би се придружила гастрономска рута, која би се као „еногастрономска“, повезала се другим рутама по Србији и суседним земљама. „Storytelling” моделе “living history” и „living heritage” усмерене на интерпретацију наслеђа треба користити при презентацији материјалне, а посебно нематеријалне културне баштине, што повећава атрактивност и конкурентност туристичке понуде.

Према Стратегији развоја туризма Републике Србије од 2016. до 2025. године, Сомбор припада дестинацији „Горње Подунавље са бачким каналима“ и заједно са Апатином, Оџацима, Бачом, Бачким Петровцем и Бачком Паланком чини један просторни оквир. Кључне атрактивности ове шире дестинације су: културно наслеђе, природна богатства (мочварна станишта, флора и фауна), Специјални резерват природе „Горње Подунавље“, Дунав са бачким каналима и мали градови и салаши. Издиференцирани кључни туристички производи које треба развијати у наредном периоду су: Наутика, Екотуризам, Етнотуризам, Рурални туризам, Културно тематске руте (бициклизам, гастрономија...), Специјални интереси и Манифестације.

У овом документу ће се на бази спроведених кабинетских и теренских истраживања, приказати сегментација туристичке тражње и диференцијација туристичких производа. По усвајању Програма развоја туризма Града Сомбора, потребно је успоставити контролу (мониторинг) према Акционом плану, на крају овог документа.

Уз финансијску помоћ донатора, наменских новчаних фондова међународних организација, интеграцијом више постојећих у неколико оригиналних и разноврсних манифестација, креирањем тематских културно туристичких рута и локалних стаза, уз интерактивнију промоцију и интерпретацију природног и културног наслеђа, са бољим коришћењем реке Дунав, дестинација „Горње Подунавље са бачким каналима“ уз лидерство Града Сомбора би у последњој фази спровођења овог програма развоја туризма могла да постане једна од најатрактивнијих у Војводини и Србији.

4. ВИЗИЈА, МИСИЈА И ЦИЉЕВИ РАЗВОЈА ТУРИЗМА ГРАДА СОМБОРА

ВИЗИЈА

Сомбор је безбедан господски град препознатљив по атрактивној туристичкој понуди заснованој на мултикултуралности и Резервату биосфере „Бачко Подунавље“ уписаног на UNESCO листу светске баштине. Заједно са осталим мањим градовима на широј дестинацији „Горње Подунавље са бачким каналима“ у пограничном простору, креирана је јединствена туристичка понуда у области наутичког, руралног, манифестационог, културног, еко и етно туризма и туризма специјалних интересовања (првенствено, цикло туризма).

МИСИЈА

Развој туризма у Граду Сомбору усмерен је на сатисфакцију корисника услуга креирањем привлачне туристичке понуде засноване на очуваним природним, културно - историјским и уметничким вредностима. Креирањем интегралног туристичког производа са општинама у „Бачком Подунављу“ повећава се број туриста, продужава дужина њиховог боравка и остварују већи приходи уз континуиран раст и развој овог сектора.

ОПШТИ, ПОСЕБНИ И ПОЈЕДИНАЧНИ ЦИЉЕВИ

У складу са визијом следе циљеви развоја туризма, односно пожељно будуће стање и активности за њихово остваривање. Реализација наведених циљева очекује се до краја 2025. године уз 2016-ту као базну годину. За даљи развој туризма Града Сомбора потребно је планско тржишно позиционирање на националном и међународном туристичком тржишту, што подразумева спровођење мисије ове туристичке дестинације.

ОПШТИ ЦИЉ

Одрживи економски развој локалне заједнице заснован на развоју туризма, предузетништва и јавног приватног партнерства.

Активности:

- Подстицај и јачање предузетништва у туризму – отварање нових смештајних објеката, успостављање сталне фијакерске службе у Сомбору и укључивање удружења старих заната у туристичку понуду Сомбора.
- Јаче подстицање развоја социјалног предузетништва и креативних индустрија – стари занати, повезивање са менаџерима из филмске и ТВ индустрије ради снимања филмова, серија и реклама на више локација Града Сомбора (СРП „Горње Подунавље“, салаши, чарде...), тим пре што Сомбор поседује сертификат за снимање филмова и представља тзв. „friendly“ дестинацију. Осмислити видео игрице у вези са историјом и наслеђем Сомбора ради занимљивије и ефикасније туристичке презентације.
- Заштита географског порекла и сертификација производа: стапарски ћилим, бездански дамаст, лемешки кулен, сомборски сир, млевена паприка.
- Креирање интегрисаног туристичког производа Града Сомбора са општинама Апатин, Оџаци, Бач, Бачки Петровац и Бачка Паланка у оквиру шире туристичке дестинације „Горње Подунавље са бачким каналима“.
- Оснивање Дестинацијске менаџмент организације (ДМО) „Горње Подунавље са бачким каналима“ на бази јавно-приватног партнерства коју чине Сомбор, Апатин, Оџаци, Бач, Бачки Петровац и Бачка Паланка.
- Креирање заједничких туристичких производа са Мађарском и Хрватском уз активније учешће у пројектима прекограничне сарадње цивилног и приватног сектора.

ПОСЕБАН ЦИЉ

Повећање броја долазака туриста од минимум 45% и броја ноћења за 35% на крају 2025. године (2016=100) уз одрживи економски развој заснован на развоју туризма и јачању предузетништва.

Активности:

- Унапређење постојећих и изградња нових смештајних капацитета у Сомбору и околини. Обнова хотела „InterNacion“ или изградња новог хотела категорије 4* са минимум 60 смештајних јединица (соба, студиа и апартмана) и конгресном салом. Отварање хостела и повећање броја приватних соба, апартмана, кућа,

сеоских туристичких домаћинстава уз увођење глampingа као новог облика смештаја.

- Покретање предузетништва при креирању сувенирске понуде (производи домаће радиности, стари и уметнички занати - рукотворине, локални пољопривредни производи, сувенири на тему културе и гастрономије). Организовање новогодишњег базара за промоцију и продају гастрономских и производа старих и уметничких заната од 15. децембра до 15. јануара.
- Отварање туристичко-информативног центра
- Повећање атрактивности понуде у Сомбору, сеоским насељима и руралним срединама, посебно на салашима, на Дунаву и каналима.
- Завршетак опремања визиторског центра „Карапанца“ и унапређење понуде (опремање просторија за прихват и боравак гостију уз увођење нових интерактивних едукативних тематских програма и садржаја) у оквиру СРП „Горње Подунавље“.
- Организовање неформалног образовања ради стицања функционалних знања (обуке у области туризма, хотелијерства и ресторатерства, смештаја и исхране у приватном смештају, локалних туристичких водича, аниматора, интерпретатора) за послодавце, запослене у јавном и приватном сектору и незапослене.

ПОЈЕДИНАЧНИ ЦИЉЕВИ

- 1. Креирање атрактивне и конкурентне туристичке понуде базиране на унапређењу туристичких производа: Манифестације, Етно и Еко туризам, Туризам специјалних интересовања, Рурални туризам и Тематске туристичке руте**

Активности:

- Интегрисати више културних манифестација у једну едукативно-забавног карактера и више грана спортова у једну масовнију манифестацију у сарадњи са свим врхунским спортистима и параолимпијцима овог краја.
- У наредних пет година развити бар једну нову специфичну манифестацију за подручје Бачке (видети детаљније под „Манифестације“)
- Повећати атрактивност туристичке понуде у руралном туризму осмишљавањем интерактивних активности за туристе, побољшањем програмских садржаја привредних и културних манифестација и сл.

- Повезивање са суседним општинама укључивањем у културно тематске руте и то: вински пут (преко винарија из Риђице), подршка сертификованој индустријској рути Савета Европе „Баздански дамаст“, повезивање бициклических стаза до приградских насеља и Дунава ка Бездану и Апатину, како би се истакао део дунавске бициклическе руте – „Euro Velo 6“ (Атлантук - Црно море), која пролази кроз територију Града Сомбора.
- Презентација и интерпретација културног и природног наслеђа у сврхе туризма уз помоћ „story telling“ модела (“living heritage” и “living history”). Ангажовање аниматора и интерпретатора при презентацији туристичке понуде културно-историјског и природног наслеђа.
- Осмишљавање прве „Зелене“ (ботаничке) градске туре у Србији (специјализовано разгледање града пешице, где би се на популаран и едукативан начин објасниле занимљиве карактеристике и порекло појединих стабала, биљака, цвећа и градске хортикултуре).
- Увођење сталне фијакерске службе у градском насељу Сомбор.
- Развој нових производа – увођење „Spa&Wellness“ садржаја у Бањи Бездан, еко туризма и нових садржаја у туризму специјалних интересовања (посматрање птица, оријентиринг, преживљавање у природи, вештачке стене за „лако“ пењање, тематске стазе и сл.) у оквиру СРП „Горње Подунавље“.

2. Побољшање квалитета туристичке понуде јачањем туристичке инфраструктуре и супраструктуре

Активности:

- Уређење Тронеђе, дела обале канала Озаци-Сомбор, где би се подигао камп (глампинг) са пратећом инфраструктуром.
- Изградња марине код Бездана (на каналу Врбас-Бездан) и комплекса за потребе наутичког туризма у Барачкој.
- Реализација пројекта саобраћајне сигнализације за означавање туристичких одређишта на територији града Сомбора на државним путевима I Б-12, I Б-15, I Б-16, II А-106, II А-107 и II Б-304.
- Изградња конгресног центра у оквиру библиотеке у Сомбору

- Спортски комплекс „Мостонга“, са спортском халом, ставити у функцију туризма у смислу организовања спортских такмичења и манифестација на покрајинском, националном и међународном нивоу.
- Продужити постојеће пешачке и бицикличке стазе и умрежити их са суседним градовима и општинама у Бачкој, Хрватској и Мађарској.

3. Проактивна промоција издиференцираних туристичких производа

Активности:

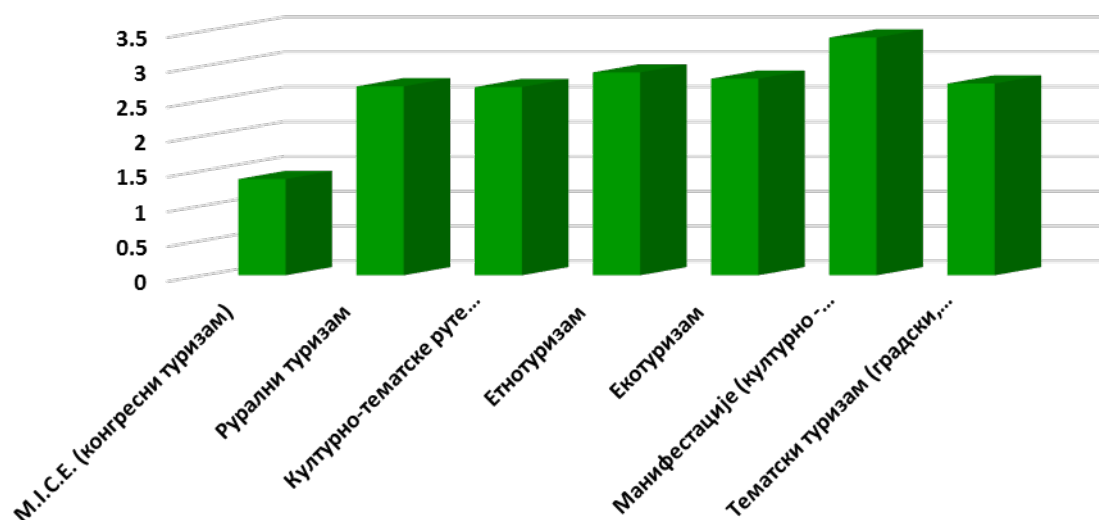
- Примена „герилског“, нетрадиционалног маркетинга, при промоцији издиференцираних туристичких производа уз помоћ друштвених мрежа (интернет презентацијом) и мобилним апликацијама на српском и више страних језика
- Наступи на главним сајмовима туризма у земљи (Београд, Нови Сад, Ниш и Крагујевац) и иностранству (Лондон, Берлин, Будимпешта, Загреб...) према циљним тржиштима наведеним у кључним туристичким производима
- Осмишљавање и штампање „карата знања“ (опште информације из области опште културе, природног и културног наслеђа и гастрономије), као сувенира и начина промоције Града Сомбора
- Креирање информационог резервационог система за производе руралног и туризма специјалних интересовања у оквиру СРП Горње Подунавље
- Креирање јасног и препознатљивог брэнда Сомбора на бази гастрономије и природног и културног наслеђа, уз побољшање програмских садржаја постојећих и увођење нових манифестација.
- Израда Стратегије брэндирања Града Сомбора

Активности усмерене на остваривање посебних и појединачних циљева, предвиђено време (рокови) за њихову реализацију, задужења и потенцијални извори финансирања приказани су у Акционом плану овог документа.

5. ПОСТОЈЕЋИ И ПОТЕНЦИЈАЛНИ ТУРИСТИЧКИ ПРОИЗВОДИ И ИСПИТИВАЊЕ ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ И ТРАЖЊЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА СОМБОРА

Израда овог документа је укључивала истраживања уз помоћ статистичких упитника за оцењивање постојећих и потенцијалних туристичких производа, динамике њиховог развоја и оцењивање сегмената туристичке тражње. На основу резултата обрађених истраживачких упитника са радионица, попуњених од представника заинтересованих страна са територије Града Сомбора (предузетника, запослених у туризму, култури, науци, образовању, владином и невладином сектору), дошло се до података о стању и перспективама развоја примарних и секундарних туристичких производа који би чинили унапређену туристичку понуду.

Графикон број 1. Потенцијални приоритетни туристички производи на територији Града Сомбора

Извор: Обрада аутора према спроведеним истраживањима

Према резултатима обрађених упитника идентификовани су кључни производи пожељне туристичке понуде коју чине: Манифестације (привредне, културно-уметничке и дечије), еко туризам и етно туризам, тематски туризам (градски, омладински, образовни и спортски) и туризам специјалних интересовања (првенствено заснован на активностима у природи) и тематске (културне, гастрономске, руте

ракије...) туристичке руте. Представници заинтересованих страна су препознали али и ниже рангирани, значај пословног туризма (M.I.C.E), који као кључни туристички производ и није предвиђен Стратегијом развоја туризма Републике Србије 2016-2025 за ову дестинацију.

Највише вреднован туристички производ који треба развијати су манифестације. На простору Града Сомбора се годишње одржи око 40 културних, забавних и привредних манифестација и десетак спортских. Најпосећеније манифестације су „Сомборско лето“, „Сомборски котлић“ и „Ravangrad Wine fest“. Неки обичаји као део традиције, имају карактер манифестације, попут Бодрог фест-а у Бачком Моноштору и Тројних сусрета у Бездану. Значајна еколошка манифестација везана за СРП „Горње Подунавље“ је еколошко-музички фестивал „Регенерација Дунава“ у Бачком Моноштору поводом дана Дунава (29. јуна), као спој едукативних, рекреативних и уметничких садржаја на тему природе овог Резервата, који окупља велики број младих из земље и окружења.

У наредних пет година треба развити бар још једну манифестацију културно забавног карактера као фактора привлачности тражње, коју би првенствено посећивали млади из земље и региона. Осим главног садржаја (музичких концерата и представа на отвореном), манифестацију би требало да прати више садржаја у оквиру ужег градског језгра (изложбе, перформанси, представе „светлости и сенке“).

При планирању и изради годишњег Календара манифестација обавезно се треба унапред усагласити са суседним општинама и Туристичким организацијама Апатина, Оцака, Бача, Бачког Петровца и Бачке Паланке, али и са Осијеком и Бајом, како би се ускладили термини манифестација и избегла дуплирања или пропуштања важних догађаја.

За манифестације, као и остале кључне туристичке производе Града Сомбора, у овом документу су касније дате препоруке за побољшање њиховог квалитета и развоја.

Ни један од наведених видова туризма се не сме ослонити на индивидуалне, неорганизоване и нерегистроване доласке и ноћења туриста. Због тога је улога рецептивних туристичких агенција, организатора путовања и ТО Града Сомбора од великог значаја. Све кључне производе је нужно повремено унапређивати атрактивним интерактивним садржајима како би се правовремено прилагодили потребама све захтевније и променљивије тражње.

Табела број 2. Очекивани период могућег развоја туристичких производа

Туристички производи	Краткорочно	Средњорочно	Дугорочно
Наутика		○	○
Рурални туризам	○	○	○
Културно-тематске руте (историјске, гастрономске, бициклизам, винске, руте ракије...)	○	○	
Етнотуризам	○	○	○
Екотуризам	○	○	○
Манифестације (културно - уметничке, привредне, дечије...)	○	○	
Тематски туризам (градски, омладински, образовни, спортски) и туризам специјалних интересовања	○	○	

Извор: Обрада аутора према спроведеним истраживањима

Резултати истраживања приказаних у табели број 2. у вези са очекиваним развојем туристичких производа, би се одвијали по следећој временској динамици:

- У периоду од наредних пет година, почевши од прве године, треба развијати Рурални туризам, Етно и Еко туризам.
- Средњорочно (у првој и после прве, до пете године) развој треба усмерити на: Наутику, Културно-тематске руте (историјске, гастрономске, бицикличке, винске, ракијске, руте познатих личности, тематске руте у природи итд.), као и туристичке производе Манифестације, Тематски туризам и Туризам специјалних интересовања.
- Дугорочни развој примарних туристичких производа има очекиване ефекте од пет па и након 10 година, те у том периоду треба наставити са унапређењем свих туристичких производа са акцентом на оживљавање и интерпретацију материјалног и нематеријалног културног наслеђа, активностима у оквиру тематских културних и гастро рута, које би повезивале Сомбор са другим дестинацијама у региону. Производе које треба развијати постепено од прве, а интензивно после 2025. године су спортско-рекреативне активности, бањски, здравствени, „Spa&Wellness“ и туризам специјалних интересовања.

Развој набројаних туристичких производа према горе наведеној временској динамици има за циљ оптимизацију маркетиншких трошкова и значајније одвајање за заштиту природног и културно-историјског наслеђа, при чему је потребно што више користити савремене технологије како би туристичке услуге биле што доступније корисницима.

Међународно туристичко тржиште је у сталном динамичном расту, развоју и променама, што се одражава на мотиве за путовање и појаву нових туристичких производа. С обзиром да су све присутнији мотиви путовања везани за сигурност и безбедност, (због пораста тероризма), упражњавање активног одмора у дестинацијама са очуваним природним ресурсима, понудом здравог начина живота и исхране и упознавања са културно-историјским наслеђем, Град Сомбор има велику шансу да постане нова тражена туристичка дестинација.

Да би се сагледали нови трендови у туризму једна од највећих „online“ туристичких агенција Booking.com, крајем 2017. године спровела је анкету на 18.509 испитаника широм света који су путовали у последњих 12 месеци или планирају путовање у 2018. години. Резултати анкете потврђују следеће:

1. **Технологија преузима примат** јер се све више путника уз помоћ технологија боље упознаје са дестинацијом и смештајем пре букирања. Дигитална технологија помаже корисницима приликом одлуке о дестинацији и преобликује начин на који се информишу, букирају и доживљавају путовање. Скоро трећина путника (29%) планира путовање на основу података на интернету, док половина (50%) не прави разлику да ли информације добија од особе или компјутера. Око 64% путника би волело „прво да испроба пре него што букира“ путем виртуелне стварности (VR), док око 50% подстичу персонализовани предлози да резервишу путовање ка одређеној дестинацији.
Препорука: Град Сомбор се мора прилагодити овом тренду повезивањем туристичке понуде са новим технологијама, не само у смислу информисања ради повећања видљивости и доступности ове дестинације већ и ради „on line“ букирања пакет аранжмана, смештаја, разгледања и сл.
2. **Жудња за искуством** је све израженија. Чак 45% путника има листу са путовањима из снова и већина њих (82%) жели да посети једну или више ових дестинација у 2018. години. Жудња за искуством и доживљајем уместо за материјалним, покреће жељу за што више незаборавних путовања. Смањеног стрпљења, са инстант жељама и оснажени технологијом, путници ће настојати

да искористе сваки дан слободног времена за путовање. Већина путника (47%) жели да посети неко од светских чуда, више од трећине (35%) намерава да проба локалне специјалитете, а 34% да отпутује на неко рајско острво или да има адреналинско искуство у неком од тематских паркова. Трага се за: јединственим културним дешавањима (28%), учењем нових вештина (27%), „ерис“ турама или путовањем железницом (25%), удаљеним и изазовним дестинацијама (20%).

Препорука: Запослени у култури, туризму и занатству у сарадњи са ТО Града Сомбора би требало да повежу више културних дешавања у насељима и на салашима са учењем вештина кроз радионице и колоније старих и уметничких заната, рукотворина, кулинарства, сувенира (нпр. дамаст, ћилим, сир, кулен, кломпе, мед...).

3. **Повратак у прошлост** је све траженији. Трећина путника (34%) жели да освежи успомене и посети омиљена места из детињства. Мешајући прошлост са будућношћу, спремни су да се врате на своје омиљене дестинације и истраже их на нови начин. Популарност ових „vintage“ одмора проистиче из осећаја носталгије и среће на коју та дестинација евоцира. Породични одмори се памте као најлепше успомене. Миленијалци⁶ су још сентименталнији: чак 44% младих између 18 и 34 године жели да се врати на омиљене породичне дестинације, те ће друштвене мреже у 2018. години бити преплављене сентименталним фотографијама које подсећају на детињство и младост.

Препорука: На основу архивских извора може се формирати мејлинг листа особа које су краће или дуже време живе на овом простору (служење војног рока, рад у фабрикама, на пројектима, културна, научна и пословна сарадња, дијаспора, раније присуство на важним јубилејима и скуповима на подручју Града Сомбора...). Ову „носталгичну“ циљну групу (нпр. са некадашњег југословенског простора, одсељено немачко и мађарско становништво...), би требало анимирати у зависности од њихове професије и афинитета и позвати да обиђу њихова „места сећања“, под претпоставком да су доступна и екипирана за посету. У вези са тим, потребно је сачинити списак објеката који су изгубили

⁶ „Миленијалци“ су генерација рођена од раних осамдесетих до раних двехиљадитих година, која поседује неке специфичне особине у односу на претходну, „генерацију икс“ (из шездесетих и седамдесетих), као и на ону пре ње, тзв. „беби-бум“ генерацију рођену после Другог светског рата.

своју намену и пропадају (касарне, фабричке хале, силоси и сл.), а који би се ставили у функцију туризма индустријског наслеђа, угоститељских објеката, мини тематских паркова и друго.

4. **Ходочасници поп културе** се везују за телевизијске емисије, серије, филмове, спортске и садржаје на друштвеним мрежама, који све више инспиришу на посету некој дестинацији. Читање блогова и препоруке на YouTube-у изродиће идеје за путовањем код 39% анкетираних путника, а локације са ТВ, филмова или музичких спотова анимираће више од 36% путника у овој години. Више од петине (22%) путника кренуће на путовање због великих спортских дешавања, од чега ће се 46% упутити у Русију на Светско првенство у фудбалу. Најпопуларније локације у 2018. за љубитеље великих серијских остварења су Хрватска, Шпанија и Исланд инспирисани „Игром престола“ (29%), Лондон – из „Шерлок-а“ и „Crown“-а (21% и 13%), Њујорк у „Billions“-у (13%) и Лос Анђелес у „Entourage“-у (10%).

Препорука: Присуство Града Сомбора у електронским и штампаним медијима и на друштвеним мрежама, блоговима и слично, мора бити много заступљеније и учесталије уз редовно ажурирање информација. Требало би искористити статус „friendly“ дестинације, повезати се са менаџерима из филмске и ТВ индустрије и позвати их да снимају филмове, серије, рекламне спотове и слично у Сомбору, СРП „Горње Подунавље“, на салашима и чардама, те осмислити видео игрице о Граду Сомбору на културне, историјске, уметничке или друге популарне теме.

5. **Wellness је све популарнији.** Скоро двоструко већи број људи у односу на претходну годину, планира да отпутује да би унапредило здравље. Истичу се путовања која укључују пешачење и планинарење (56%), активности инспирисане здрављем и wellness-ом, посете бањским центрима, коришћење „beauty“ третмана (33%), бициклизам (24%), спортске активности на води (22%), детокс третмани (17%), јога (16%), трчање (16%) и медитација (15%).

Препорука: Ове активности се могу првенствено развити у бањи Бездан али и у смештајним и спортским објектима где постоје услови за увођење „wellness“ и козметичких услуга (базени са воденим атракцијама и баром са здравим напитцима, третмани лица и тела, хидро масажне каде, ручне масаже, сауне и парна купатила, крио и друге терапије, капсуле здравља, педикир, маникир, професионално шминкање...). Пешачке и бицикличке стазе треба продужити

и умрежити са суседним градовима и општинама у Бачкој, Хрватској и Мађарској.

6. **Економска ситуација добија на важности.** Путници су све информисанији и за свој новац очекују све више погодности. Одлука о путовању се базира на финансијским могућностима, јер ће скоро половина (47%) путника приликом планирања путовања узети у обзир девизне курсеве, док ће 48% анализирати економску ситуацију на дестинацији пре доношења одлуке о путовању. Око 30% путника планира да обави куповину у „duty-free“ зони на аеродрому а 26% ће ићи на одмор специјално због шопинга, због артикала који су јефтинији него у њиховој држави. Туристи све чешће путују у сопственом аранжману (57%), не желећи да „прате масу“. У порасту ће бити индивидуална путовања и креирање персонализованих аранжмана уз помоћ апликација и технологије. Око 44% путника ће чешће користити туристичке апликације првенствено при планирању активности док су на одмору или геолокацијску технологију која усмерава ка смештају кликом на апликацију.

Препорука: Смештајни објекти на подручју града Сомбора би требало да у своје пословање уведу тзв. „revenue management“ где цене дневно варирају у зависности од текуће понуде и тражње. У туристичкој понуди према циљним групама из различитих земаља потребно је нагласити производе и услуге који су значајно јефтинији или јединствени, што се углавном односи на локалне производе (угоститељске услуге, дамаст, занатске и уметничке производе, ћилим, сир, кулен...).

7. **Бег са друштвом** је растући тренд јер је сегмент са највећим порастом у поређењу са 2017. годином, путовање са групом пријатеља (раст са 21% на 25%). Искуство је све важније, не само на дестинацији, него и са сапутницима са којима се стварају успомене. Бег са друштвом од свакодневних обавеза и притисака, ослобађа од стреса и учвршћује пријатељство. Путовања са пријатељима су и финансијски исплатива, јер је 42% испитаника изјавило да не би могло да плати квалитетнији смештај у самосталном аранжману.

Препорука: Град Сомбор не треба да гради имиџ „party“, већ породичне дестинације. Све је више путника који одседају у смештајним објектима ниже категорије како би имали више новца за разгледање, забаву, разоноду, провод и дегустацију локалних специјалитета. За ову клијентелу потребно је мапирати

најчешће фотографисане објекте, локалитете и места у урбаним и руралним срединама. За потребе тзв. дигиталних номада који често путују али настављају да раде са клијентима или послодавцима, користећи бежични интернет, паметне телефоне, интернет телефонију и „клауд“ апликације. За боравак ове циљне групе потребно је одредити више локација где постоји јака и стабилна интернет веза. Ови туристи су најчешће професори страних језика, независни писци и новинари, блогери, маркетинг менаџери, „web developer-и“, графички дизајнери, „on line“ продавци, лични тренери, фотографи, консултанци у различитим областима итд.

8. **Изнајмљивање приватних кућа и станова** је све популарније од стране путника али и власника смештаја који желе да угосте људе у свом дому. Око 33% би на одмору радије одсео у изнајмљеној кући или стану него у хотелу, док 21% размишља да понуди свој вишак стамбеног простора на сајту за резервацију смештаја. Путници углавном не желе да домаћини буду стално присутни у изнајмљеном смештају али хоће да доживе локално искуство и зато ће консултовати домаћина шта да виде, те се четвртина путника изјаснила да им је важно да њихови домаћини буду добро информисани о локалној понуди хране и локација које би требало посетити. Путници желе флексибилност у интеракцији са домаћинима кад то њима одговара, те им је важно да њихови домаћини буду увек доступни, али не и превише присутни (30%), док се сваки десети путник изјаснио да уопште не жели комуникацију са својим домаћинима.
- Препорука:** За праћење овог тренда, препоручује се објављивање конкурса за издавање станова, апартмана и кућа на простору Града Сомбора и креирање регистра приватног (тзв. комплементарног), смештаја, као допуна понуди у основним смештајним капацитетима. Тиме би се вишак стамбеног простора ставио у комерцијалну функцију издавања туристима. Власници салаша би требало да углавном одговарају на питања гостију без интимизације и претеране присности.

У Мастер плану „Горње Подунавље“ се са обзиром на велику хетерогеност ресурса на подручју Града Сомбора, препоручује развој више градских тура у Сомбору, руралног туризма на салашима и туризма специјалних интересовања, као и развој наутичког туризма ограниченог обима у СРП „Горње Подунавље“.

6. ИДЕНТИФИКАЦИЈА И ПОТЕНЦИЈАЛ КЉУЧНИХ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА

У Стратегији развоја туризма Републике Србије 2016-2025 године, Сомбор се заједно са Апатином, Оџацима, Бачом, Бачким Петровцем и Бачком Паланком посматра у оквиру туристичке дестинације „Горње Подунавље са бачким каналима“ која представља једну од четири дестинације у Подунављу Србије. Препознате кључне вредности (атрактивности) у оквиру поменуте туристичке дестинације су: Културно наслеђе, Природна богатства (мочварна станишта, флора и фауна), СРП Горње Подунавље, Дунав са бачким каналима, Мали градови и салаши. На бази поменутих вредности на овој туристичкој дестинацији до 2025. године очекује се развој кључних производа: Наутике, Екотуризма, Етнотуризма, Руралног туризма, Културно тематских рута (пешачење, бициклизам, гастрономија...) и Специјалних интересовања.

За све туристичке производе који ће се до 2025. године развијати на територији Града Сомбора и околине предвиђена је динамика развоја и то: краткорочно, у наредних годину дана, средњорочно, од краја прве до пете и дугорочно, од пете године и даље, уз објашњење сваког од кључних производа и њима припадајућих циљних сегмената, односно, потенцијалне (домаће и иностране) тражње и видова промоције и дистрибуције.

Издиференциране кључне производе је неопходно у континуитету развијати од прве до пете године и даље у складу са променама захтева тражње и трендова на домаћем, европском и светском туристичком тржишту.

6.1. Манифестације

У оквиру туристичке понуде манифестациони туризам представља врсту туризма која може да допринесе повећању обима туристичке тражње. Потреба човека да се забави, упознаје нове пределе и обичаје, уз промену своје животне и радне средине, утицала је на организовање разноврсних, атрактивних догађаја (манифестација), као дела туристичке понуде места или региона. Карактеристика манифестација као туристичког производа је ефикасно прилагођавање захтевима тржишта, без обзира на квалитет ресурсне основе у туризму. Фактори који утичу на повећање конкурентности и атрактивности догађаја су: да постоји интересовање различитих тржишних сегмената и

циљних група, да задовољава потребе публике (посетиоца, туриста) и створе позитивну атмосферу базирану на аутентичности и јединствености, да има културну, образовну и забавну компоненту, да може да се помера у простору и времену, да постоји инфраструктура за организовање и одржавање догађаја, да је лако прилагодљив тржишним променама, да максимизира фестивалски дух заснован на аутентичности теме самог догађаја и да има своју симболику.

У складу са мултикултуралношћу Града Сомбора годишње се одржи око 50 културно-забавних, спортских, привредних и других манифестација. Њихове програмске садржаје треба чешће модификовати и иновирати у циљу веће видљивости и посећености, уз интегрисање више мањих у једну већу, садржајнију манифестацију. Истовремено, потребно је осмислити нове, оригиналне специфичне специјализоване догађаје, уз одговарајућу промоцију, што би омогућило њихову самоодрживост.

Слика број 32. Манифестација „Сомборски котлић“

Извор: ТО Града Сомбора

<p>Облици производа</p>	<p>Културно туристичке манифестације: Сомборско лето је манифестација са богатим и разноврсним програмом. Свакодневно се организују концерти локалних и националних музичких бендова, етно и рок фестивали, наступи КУД-ова, позоришне представе, а ту су и програми за децу, ликовне колоније и изложбе. Програми се одржавају на Тргу Светог Ђорђа, Тргу Светог Тројства, на Градском купалишту „Штранд“ и на сомборским улицама. Најинтересантнији део Сомборског лета је етно-гастрономска манифестација „Сомборски котлић“ који</p>
--------------------------------	---

се две деценије одржава на Тргу Св. Тројства (Ћелавом тргу), кроз такмичења у кувању рибљег паприкаша и музички програм. Манифестација је настала по узору на сличну у Баји, граду побратиму Сомбора, удаљеном око 60 km.

Сомборска Фијакеријада је манифестација коју од 2003. године на хиподрому организује Коњички клуб „Западна Бачка“. Програм се састоји од свечаног дефилеа улицама града до тркалишта, представљања запрега, оцењивања фијакера и избора најлепшег коња. Главна награда на томболи је женско ждребе. За најмлађе посетиоце организује се ликовна колонија на тему коња. Сомбор је 1885. године увео први правилник о фијакерској служби, а 1975. године са 19 фијакера био је међу првима у Европи. Данас само један „фијакер стари улицама лута“ при лепом времену, субвенционисан од стране града. Предлаже се да фијакериста носи униформу и да се чује музика тамбурица и песме о Сомбору и Сомборцима, док се фијакер креће.

Дужионица (од израза „до жита“), је традиционално народно весеље поводом успешно окончане жетве, уз верске процесије Буњеваца и Хрвата, које се први пут организовало 1935. године. Манифестација се за и непосредно после Другог светског рата славила скромније. Од 1963. године до данас манифестација се шири и масовљава. Од 2001. године у организацији дужионице заједно учествују ХКУД „Владимир Назор“ и УГ „Буњевачко коло“. Поворка учесника у народним ношњама, са „бандашима“ и „бандашицама“ са великом житном круном на челу поворке, уз пратњу тамбураша, иде кроз град до „Жупаније“ где се предаје хлеб од новог жита Градоначелнику Града Сомбора.

На Тргу Св. Тројства игра се коло и друге буњевачке игре.

Остале културне манифестације су: Улица старих заната, Бодрог фест у Бачком Моноштору, Великогоспојинске вечери и Прва српска хармоника Војводине у Стапару, Мала Госпојина у Дорослову, Велико буњевачко прело, Дан Града Сомбора, Ноћ отворених музеја– шетња кроз Србију, СОМУС – Сомборске музичке свечаности, Сомборски позоришни маратон, Дечији фестивал „Шарени свет“, Ликовна колонија у Кљајићеву, Вељкови дани, Драмске вечери, Микини дани – смотре тамбураша у Бачком Брегу и многе друге.

Од привредних и еногастрономских манифестација истичу се: Сомборски котлић, Божићни вашар у оквиру Сомборске зимске чаролије, Дан веселих машина „Госпојински дани“ и „Ђурђевдански фестивал“ у Кљајићеву, Сеоска слава „Света Тројица“, „Кордунашко прело“, кирбаји у Чонопљи и друге.

Спортски догађаји (такмичења, турнири и сл.) су: Бицикличка трка око венца, Међународна бицикличка трка - Куп Србије, Сомборски полу маратон, „VIP Beach Volley“ - турнир у одбојци на песку, Спортиста године, Коњичке трке за пехар сомборских новина, Мотонаутичка подунавска регата (на току Дунава, од Сомбора до Новог Сада низводно), Меморијални турнир у Streetball-у „Милутин Суботић –Суба“ (на терену "Соколског дома" у знак сећања на трагично настрадалог капитена сомборског кошаркашког клуба) и друге.

Предлог за побољшање квалитета овог производа:

1. Интегрисати више културних манифестација у једну културно, едукативно забавног карактера и више грана

	<p>спортова у једну масовнију манифестацију.</p> <p>2. На манифестације етничких група позвати као госте и све друге етничке заједнице ради обogaћивања програмских садржаја и интеркултуралности.</p> <p>3. Продужити трајање Божићног базара у оквиру манифестације Сомборске зимске чаролије (од средине децембра до средине јануара). Укључити све излагаче и продавце и изместити базар у Главну или у Змај Јовину улицу.</p> <p>4. У наредних пет година развити бар једну нову манифестацију као додатни мотив доласка у Сомбор. То би могла бити манифестација културно забавног карактера намењена младима или деци на коју би долазили учесници и посетиоци из земље и региона. Осим музичких концерата и представа на отвореном, манифестацију би требало да прати више садржаја у оквиру Жупаније и Галерије Милан Коњовић (изложбе, перформанси, спектакл „светлости и сенке“). У креирање нове манифестације требало би укључити заинтересоване стране из области образовања, културе, уметности, јавног и цивилног сектора и медија, уз јачање међусекторске сарадње, што би покренуло развој других сродних туристичких производа.</p>
Циљни сегменти	<p>Деца</p> <p>Родитељи и деца</p> <p>Старија популација 65+</p> <p>Индивидуалци</p> <p>Тинејџери</p> <p>Млади парови без деце</p>
Циљна тржишта	<p>Домаћи туристи</p> <p>Туристи из ex YU држава</p> <p>Туристи из ЕУ земаља (без Хрватске и Словеније)</p>
Промоција	<p>Интернет презентација и друштвене мреже</p>

	<p>Наступи на сајмовима</p> <p>Радио и ТВ</p> <p>Штампани медији (брошуре, каталози, плакати, билборди...)</p>
Дистрибуција	<p>„On line“ интернет дистрибуција информација о месту одржавања манифестације (пријављивање учесника, резервација смештаја у хотелима и приватним смештајним капацитетима)</p> <p>Пружање информација и директна дистрибуција услуга у оквиру ТИЦ-а и ТО Сомбор</p> <p>Сарадња са организаторима путовања у, земљи и иностранству укључивањем Сомбора у њихове каталогe. Сарадња са општинама у ближој околини и/или са другим сличним дестинацијама у земљи у циљу заједничке промоције и дистрибуције информација и услуга.</p>

6.2. Етно и еко туризам

Етно туризам подразумева производе креиране у комбинацији гастрономије, традиције, материјалне и нематеријалне културе. Овај производ укључује боравак у руралним подручјима где се уз смештај нуде посете манифестацијама, фестивалима, интерактивни садржаји у вези са производњом пољопривредних и занатских производа, ручних радова итд. То би на простору Града Сомбора могао бити агро или рурални туризам усмерен на развој самозапошљавања и предузетништва. Ова врста туризма би се првенствено развијала на локалитетима: „Дида Хорњаков“ салаш, „Наш салаш“, етно-кућама „Мали Бодрог“ и „Јелена“ у Бездану, гостиона „Стари рибњак“ у Чонопљи и етно кући „Варга“ у Телечкој.

Екотуризам је подкомпонента одрживог туризма и концепта заснованог на природи који укључује руралне и културне елементе туризма. Повезан је са сеоским и културним туризмом, а примарна мотивација је посматрање уз уважавање природних карактеристика и културних вредности. Екотуризам је најпожељнији у заштићеним

просторима (попут резервата природе) и као средство одрживог развоја кроз заштиту и образовање посетилаца о одрживости и стварање користи за локално становништво.

Међународно друштво за екотуризам (The International Ecotourism Society - TIES) дефинише екотуризам као одговорно путовање у природна подручја која чувају окружење и подржавају благостање локалне популације. Стога би требало развијати само оне видове туризма који унапређују живот локалног становништва, штите окружење и стварају основу за бољу будућност. У Горњем Подунављу најзначајније активности у оквиру еко туризма су посматрање птица и фото-сафари, едукативни и научно-истраживачки туризам уз садржаје научно истраживачке станице на локалитету „Каландош“ и рекреацију у природи.

Глампинг (тзв. „гламурозни“ кампинг), је препознат као нови облик смештаја у Стратегији развоја туризма Републике Србије 2016-2025. Намењен је породицама, љубитељима природе и младима, а омиљен је код енглеских, холандских, немачких и чешких туриста. За глампинг нису потребне велике инвестиције, а при том се излази у сусрет туристима који настоје да буду у природи, а не губе превише од свог комфора и непосредно се упознају са локалним окружењем. Глампинг пружа нове пословне могућности за предузетнике, при креирању занимљивих путовања на којима се формира читав ланац вредности уз атрактиван превоз (фијакери, запреге, ципови...) и оригинални смештај од природног материјала у очуваној природи уз понуду „домаће“ хране и пића, занимљивих садржаја, локалних обичаја и сл. Ову врсту смештаја нарочито користе туристи из Словеније, Аустрије, Немачке и из Скандинавских земаља.

Идеалан тип смештаја за територију СРП „Горње Подунавље“ и на тзв. Тронеђи су глампинг – екоконачишта (укопана у земљу, кућице на шиповима на води и обали, јуртови), направљена од природних локалних материјала и технологија градње која је у архитектонском и организационом смислу у складу са еколошким принципима како би се очувало природно окружење.

Слика број 33. Врсте глампинга - основни преглед типова објеката

амбари/шупе/
помоћне
зграде

куће на води/
сплавови/
воденице

YURT
јуртови

Извор: Стратегија развоја туризма Републике Србије 2016-2025

Облици производа:

СРП „Горње Подунавље“ је 2001. године проглашен заштићеним природним добром од изузетног значаја (I категорије). Резерват је очуван ритски комплекс (Моношторски и Апатински рит) са специфичним природним, културно-историјским, туристичким, амбијенталним и другим вредностима.

Јуна 2017. године „Бачко Подунавље“ са своја четири заштићена подручја, од којих је једно СРП „Горње Подунавље“, проглашено је резерватом биосфере UNESCO програма „Човек и биосфера“. Тиме је начињен кључни корак у даљој заштити природе и њеног одрживог коришћења на подручјима уз Дунав и Мостонгу у Бачкој. Територија Града Сомбора у целости лежи на тзв. Бачкој лесној тераси, а примарни природни туристички потенцијали за развој еко туризма се налазе у заштићеном СРП „Горње Подунавље“ на левој обали Дунава, који обухвата Апатински и

Моношторски рит и „Карапанцу“. Екосистем Горњег Подунавља је један од ретко сачуваних природних предела у претежно аграрном окружењу Западне Бачке. У СРП „Горње Подунавље“ организују се едукативне радионице за децу и омладину, као вид промоције и упознавања са потенцијалима ради привлачења гостију и подстицања њихове потрошње.

Предлози за побољшање квалитета еко и етно туризма:

- Креирање туристичке понуде засноване на едукативним турама у оквиру тематских стаза за децу и одрасле на тему упознавања природе, флоре и фауне, преживљавања у природи и друге едукативне туре. У складу са Просторним планом посебне намене из 2012. године и Просторним планом у области заштите и одрживог коришћења природног наслеђа, треба наставити са радом и активностима у оквиру Посетилачког и едукативног центра. Предвиђени су: Инфо пулт са промотивним материјалом; Едукативно-изложбени простор са приказом различитих екосистема и заштићених врста Резервата; Одељење за научно-истраживачку делатност, промоцију и сарадњу са научним и европским институцијама (реализација развојних програма и пројеката); Одељење за екотуризам са водичима и Сала за конференције и презентације.

- Успостављање „Пан-европске еколошке мреже Natura 2000 - Идентификација станишта међународног значаја.“ (у складу са Просторним планом укључујући: „мониторинг са увођењем међународних стандарда и конвенција са научно –

истраживачком активношћу из еколошко – типолошких области, генетике, семенске и расадничке производње, заштите шума...“;

Формирање Одељења у оквиру Посетилачког и едукативног центра омогућило би формирање кључних туристичких производа који према Просторном плану обухватају и „екотуризам (посматрање птица, научно-истраживачки туризам, фото-сафари, едукативни туризам, рекреативне активности у природи).“

- Окончати радове у визиторском центру Карапанца, уредити и одржавати стазе Шаркањ бара и Бара Семењача, видиковце на локалитету Штрбац и Бестремент. Организовати промо тематску туру кроз СРП за домаће и стране туристичке новинаре и туроператоре.

- Спровести едукацију локалног становништва које издаје смештајне капацитете у области етно, руралног и екотуризма кроз радионице на теме: развој туристичких производа, стандардизација и пласирање производа.

-Повезати више локалних еко и етно манифестација са понудом СРП „Горње Подунавље“

- Покренути процес успостављања робне марке - брендирања сувенира и производа са ознаком „Горње Подунавље“ (нпр. шумски мед и мед од златног прута, маринирана димљена деверика, млевена паприка, дрвене кломпе...).

- Увести мини електро аутобусе и аутомобиле, „аqua бусеве“, такси на води, изнајмљивање више врста пловила и слично, за туристичка кретања по обали и води.

	<ul style="list-style-type: none"> - Интегрисати туристичку понуду Сомбора и Апатина кроз заједничко управљање, пропаганду, мониторинг и јавно-приватно партнерство СРП „Горње Подунавље“, уз коришћење истог назива у управљачком и маркетиншком смислу. - Спровести обуку специјализованих еко туристичких водича који би при вођењу туриста имали и едукативну улогу из области екологије, биологије, ботанике, зоологије, орнитологије, спелеологије, екосафари... - Изградити глампинг смештајне објекте за екотуристе уз одговарајућу логистику у оквиру СРП „Горње Подунавље“. - Организовати посете домаћинствима ради учешћа туриста у обављању традиционалних сеоских послова и типичног ручка на селу). - Уредити видиковце осматрачнице, одморишта, стазе за пешачење, бициклизам и јахање, поставити клупе, инфо табле, канте за сортиране отпатке итд.
Циљни сегменти	<p>Деца</p> <p>Родитељи и деца</p> <p>Индивидуалци</p> <p>Млади парови без деце</p> <p>Старија популација 65+</p>
Циљна тржишта	<p>Домаћи туристи</p> <p>Туристи из ex YU држава</p> <p>Туристи из ЕУ земаља (без Хрватске и Словеније)</p> <p>Туристи из других земаља Европе (Турска, Русија, Швајцарска и Лихтенштајн)</p> <p>Туристи ван европских земаља (Кина, САД и остале ваневропске земље)</p>
Дистрибуција	<p>Пружање информација и директна дистрибуција</p>

	услуга у оквиру ТИЦ и ТО Сомбор, као и визиторског центра „Карапанца“ Развој централног резервационог система за Еко туризам Интернет презентација и друштвене мреже Сарадња са организаторима путовања у земљи и региону
--	---

6.3. Специјална интересовања

Ова врста туризма се односи на путовања ради активног одмора, активности и доживљаја, у складу са специфичним интересовањима појединаца или група. Специјални интереси су селективни облик туризма (еногастрономске руте, пешачење, лов, риболов, јахање, активности у природи на отвореном, проучавање природе...), који се убрајају у производе од посебног значаја за развој туризма Републике Србије. Овај тренд у туризму се заснива на тзв. 3Е (Entertainment, Excitement, Education) принципу: забави, узбуђењу и образовању. Специјални интереси су сет туристичке понуде намењене туристима који желе да развијају сопствена интересовања и посећују места и локације која су у директној вези са њиховим личним интересовањима (припрема хране, „wellness“ на отвореном, разни хобији као што је оријентиринг, риболов, пешачење, брање лековитог и зачинског биља, проучавање флоре, фауне..). Ова клијентела не жели стандардизована и круто упакована масовна путовања, већ захтева већу дозу флексибилности на бази одрживости и индивидуалне оријентације. Стога је оптимално да програми у оквиру туризма специјалних интересовања буду подељени према циљним групама и сезони на тзв. грубе (“hard”)⁷ и благе (“soft”) активности. На простору Града Сомбора и у околини могуће је развијати благе (“soft”) активности и то: камповање, пешачење по обележеним стазама („hiking“), бициклизам, јахање, лов, риболов, речне експедиције, разне радионице и активности у природи (едукација, фото сафари), итд.

⁷ Грубе (“hard”) активности - у оквиру производа туризма специјалних интересовања најчешће се практикују: возња кануом и кајаком, проучавање кањона и пећина, планински бициклизам, „cross country“ скијање, планинарење, дуготрајно ходање узбрдо („trekking“), параглајдинг, летење змајем, рафтинг, слободно пењање („free climbing“), џип сафари - „Off Road 4x4“ итд.

Слика број 34. СРП „Горње Подунавље“ и бициклическе трке

Извор: ТО Града Сомбора

Облици производа

Креирање „тематских стаза“ у природи

У Маркетинг стратегији туризма Војводине, Горње Подунавље (Сомбор и Апатин) је представљено као дестинација активног одмора у природи са наглашеним орнитолошким вредностима. Један од водећих туристичких производа је тематска бициклическа и културна рута „Панонски пут мира“, који повезује Сомбор и Осијек (Хрватска). Додатну вредност представља СРП Горње Подунавље са више туристичких локалитета. Основа за развој туристичке понуде су едукативне стазе у Резервату (на тему биодиверзитета), њихово унапређење и изградња визиторских центара. Улазне капије су Моношторски рит, (главни улазни центар), Карапанца и Апатински рит, са око 50 km бициклических стаза унутар и ван Резервата.

Остале активности су: посматрање птица, наутика, рекреација, волонтерски кампови, културно-туристичка дешавања у селима (фолклор и школе старих заната), лов, риболов, шетње, камповање, бициклизам и јахање.

Спортски туризам: спорт је главни мотив путовања и боравка туристе који се појављује у такмичарском облику и као летњи и зимски рекреативни туризам. За развој спортског туризма неопходна су почетна

улагања како би се привукле инвестиције у инфраструктурне пројекте: путеве, стадионе, спортске комплексе, смештајне и угоститељске објекте прилагођене спортистима, од којих користи имају и локално становништво и посетиоци. Генералним планом Града Сомбора 2016-2020 предвиђена је зона спорта и рекреације са изградњом и опремањем спортских терена и центара, те би ове потенцијале требало постепено укључивати у туристичку понуду. Спортско риболовни туризам везан је за Дунав, рукавце, баре, мртваје, Чонопљанско језеро и планирану акумулацију Риђица.

Предлози за развој производа:

- Изградња тематског парка у сарадњи са ЈП „Војводинашуме“, тј. Шумским газдинством Сомбор, са едукативним пешачким стазама не тему флоре, фауне, орнитологије итд.

- Покретање прве тематске „зелене“ (ботаничке) градске туре - специјализовано разгледање града пешице, где би се на популаран али едукативан начин објасниле занимљиве карактеристике и порекло појединих стабала, биљака, цвећа и градске хортикултуре.

- Организовање излета попут „Излета у Растини“ (шетња кроз село до видиковца на "Дрвенцијином брегу") уз приче о дворцу у Растини и осталим знаменитостима.

- Интензивирање пројекта прекограничне сарадње са Хрватском и Мађарском у области развоја туризма специјалних интересовања (на једном заштићеном подручју у три државе, СРП „Горње Подунавље“, Парком природе „Копачки рит“ у Хрватској и НП „Геменц“ у Мађарској).

- Реализација пројекта „Баја – Сомбор зелене стазе“ (у оквиру програма INTERREG IPA Србија- Мађарска 2014-2020), уз реконструкцију објекта „Кајак центар Сомбор“ и изградњу одморишта за бициклисте са тоалетом и надстрешницама у Сомбору и Бездану.

- Спортски комплекс „Мостонга“, са спортском халом, покривеним и отвореним базеном и простором за рекреацију ставити у функцију туризма ради организовања спортских такмичења на покрајинском, националном и међународном нивоу.

- Конкурисати и изборити се за организацију националних и међународних такмичења у трчању, оријентирингу и другим активностима у природи.

- Реализација пројекта „Тромеђа“ предвиђа изградњу трим стазе дужине око 1200 m са подлогом од гуме, уз постављање јавне расвете и урбаног мобилијара.

Планирани су спортски терени за:

одбојку 9,00 m x 18,00 m, са подлогом од песка и тенис 11,00 m x 23,80 m x 2 са гуменом подлогом на једном и вештачком травом на другом терену, како би се користили и за друге спортове.

Ловни туризам је због високих прихода посебно занимљив за привлачење иностраних тржишта. Уз ниска улагања у инфраструктуру, обиље ловних терена погодних за готово све врсте лова, локалне водиче и добру организацију, овај облик туризма може донети значајан профит. Ловни туризам у СРП „Горње Подунавље” се одвија у ловишту „Козара” и ван Резервата у ловишту ловачког удружења „Западна Бачка” и ловишту „Колут”.

Предлог за унапређење производа:

С обзиром да ловни туризам спада у „агресивне“ форме уживања у природи предлаже се постепен

прелаз на организовање фото сафарија који би у дугорочном смислу донео веће приходе и подигао природну и туристичку атрактивност овог подручја.

Бициклизам (цикло туризам), у Сомбору има добру основу, али се ова „ниша производа“ може много више развити. Прва друмска трка у Сомбору одржана је 2001. године у организацији клуба „Vike 2000”.

Познати сомборски бициклисти су сениорски репрезентативци Србије Дејан Видаковић и Срђан Омаковић и јуниорски репрезентативци Алекса Козодеровић, Лазар Дедић и Стефан Силађев из Бициклистичког клуба Сомбор (БКС). У 2017. години организоване су прва хронометарска трка у СРП „Горње Подунавље”, а у 2018. години у плану су: Трка за Куп Србије у друмском бициклизму “ГЦП Трофеј Сомбора“, Међународна трка „Liberty Cycling Race“ и трка око Венаца, трка између Сомбора и Осијека на стази “Тронеђа” код Чичова у оквиру Купа Србије у цикло кросу. Део дунавске бициклистичке руте - Euro Velo 6 (Атлантук - Црно море), води преко територије Града Сомбора, те је потребно дуж насипа уредити делове бициклистичких стаза како би се повезали сви подунавски региони.

У Светозар Милетићу постоји Мотодром (moto-cross стаза) за љубитеље мотора и мото трка.

Предлог за унапређење производа:

- Регионалним просторним планом АП Војводине утврђене су и националне бициклистичке стазе уз основну каналску мрежу ДТД. Потребно је изградити бициклистичке стазе по насипу у оквиру трансевропског цикло коридора (EuroVelo 6), националне и локалне бициклистичке стазе и међусобно их повезати.

	<p>-Завршити изградњу бициклическе стазе и повезивања са другим бициклическим стазама у Србији и Хрватској</p> <p>- Изградња бициклических стаза уз приобаље канала Бездан-Врбас и повезивање рекреативних садржаја града са “Торњим Подунављем”</p> <p>- Организовање бициклическе трке око венаца</p> <p>- Организовање међународних бициклических трка</p>
Циљни сегменти	<p>Деца</p> <p>Тинејџери</p> <p>Индивидуалци</p> <p>Родитељи и деца</p> <p>Млади парови без деце</p>
Циљна тржишта	<p>Домаћи туристи</p> <p>Туристи из ex YU држава</p> <p>Туристи из ЕУ земаља (без Хрватске и Словеније)</p>
Промоција	<p>Интернет презентација</p> <p>Радио и ТВ</p> <p>Штампани медији (брошуре, каталози, плакати, билборди...).</p> <p>Израда каталога на српском, енглеском и мађарском језику са предлозима маршрута (итенерерима-еко, етно, цикло...) и описом авантура у природи, намењених организаторима путовања у земљи и иностранству. У каталогу би требало да пише и где се могу изнајмити бицикли, ципови и коњи са пратиоцима и локалним туристичким водичима или ренџерима, шта се све успут може видети, посетити, доживети, купити и сл.</p> <p>Студијске туре за новинаре и туроператоре</p>
Дистрибуција	<p>Информације и дистрибуција услуга у оквиру ТИЦ, ТО Сомбор и визиторског центра „Карапанца“</p> <p>Интернет презентација и друштвене мреже</p>

	<p>Радио и ТВ</p> <p>Организовање студијских путовања за новинаре и агенције</p> <p>Укључивање блогера који би писали о благим (“soft”) активностима и авантурама у природи са територије СРП Горње Подунавље</p>
--	---

6.4. Рурални туризам

Овај туристички производ је од посебног значаја за развој туризма Републике Србије. Мада је по обиму још увек скроман, овај облик туризма има изузетну перспективу на подручју Града Сомбора и у њега би требало у наредном петогодишњем периоду више инвестирати јер се очекује брз повраћај уложених средстава и запошљавање локалног, првенствено руралног становништва и јачање предузетништва. Рурални туризам на посматраном простору се заснива на боравку у сеоском домаћинству, са више интерактивних активности у руралном амбијенту, гастрономији, обиласку културно историјских знаменитости, одласку на реке, лову, риболову, пловидби, бициклизму... У том смислу, потребно је отворити туристичке пунктове у селима са више туристичких потенцијала, као што су: Бездан, Бачки Моноштор, Колут, Стапар, Дорослово, Светозар Милетић, Чонопља, Риђица и Телечка.

Нека домаћинства у руралним просторима немају задовољавајућу опремљеност, пратеће објекте и довољан број људи за обављање послова у области руралног туризма. Стога су неопходна одређена улагања и мере при решавању водоснабдевања, изградњи прилазних путева, интернета, здравствене службе, хигијене кућа, уређености дворишта, парковских површина, културно-историјских споменика, боље презентације нематеријалног наслеђа (обичаја, фолклора), продаје сувенира, отварања трговинских и занатских радњи, квалитетније и разноврсније понуде, обуке мештана за обављање послова у туризму итд.

Слика број 35. Сеоско туристичко домаћинство и салаш

Извор: ТО Града Сомбора

Облици производа

Туризам на сеоским домаћинствима (агротуризам) нуди услуге хране, пића и садржаја са имања пољопривредног газдинства или суседних пољопривредних газдинстава са територије истог Града/Општине.

Активности у природи у руралним местима подразумевају одмор и рекреацију у природи, излете у сеоске пределе, упознавање и уживање у сеоском начину живота.

Етно туризам је боравак у руралним подручјима где услуга уз смештај укључује и посету локалним манифестацијама, фестивалима, интерактивне садржаје у вези са производњом ручних радова, занатских и пољопривредних производа. У овај облик туризма се убрајају и едукативни, гастрономски и етногастрономски, туризам заштићених делова природе, културни туризам итд.

Предлог за унапређење квалитета овог производа:

- Вишак стамбеног простора у приватним домаћинствима у урбаним и руралним срединама би се могао искористити за смештај гостију, што би омогућило њихово боље одржавање и побољшање квалитета руралног/сеоског туризма, посебно на салашима и чардама.

	<p>- Повећати конкурентност понуде овог производа адекватним садржајима манифестација у руралним просторима (Сајам торти, колача и пољопривредних производа, СФРЈ Ракијада (Сто Фела Ракије Југославије), манифестације поводом 29. новембра – Дана СФРЈ у Бачком Моноштору, где се одржава и етно-фестивал Бодрог фест који негује моношторску традицију, културу и природна богатства села.</p> <p>Туристичку понуду чини представљање пољопривредних и производа старих заната, традиционалних јела, пића, обичаја, ношње, игре и песме и природног богатства села.</p> <p>- Организовати специјалистичке курсеве за носиоце активности и заинтересоване стране у руралним и сеоским срединама ради подизања свести становника о диверсификацији пољопривредних производа кроз туризам, охрабривања предузетника и оживљавања старих и уметничких заната првенствено за млађу женску популацију. Централна тема је побољшање квалитета и креирање садржајније понуде у руралном туризму у складу са потребама тражње, ефикасније промоције и обезбеђења ценовне конкурентности.</p> <p>- Спровести обуке заинтересованих страна у сеоским и руралним областима за коришћење ИПАРД⁸ програма, у сфери туризма.</p>
--	---

⁸ ИПАРД II ПРОГРАМ ЕУ - МЕРА 302 се односи на диверсификацију пољопривредних газдинстава и развој пословања. **Општи циљеви донација:** Подизање нивоа диверсификације и развоја економских активности у руралним подручјима. **Специфични циљеви:** Инвестициона подршка развоју туристичких објеката и услуга пољопривредним произвођачима и другим привредним субјектима у руралним областима, уз експанзију привредних активности у области руралног туризма; Подршка развоју туристичких рекреативних активности, посебно за породични и дечији туризам. **Инвестиције се односе на:** Улагање у изградњу и/или реконструкцију и/или опремање објеката за пружање туристичких и угоститељских услуга, соба, ресторана, објеката за рекреацију, игру, туристичке кампове, побољшање објеката на отвореном (за јахање, риболов у унутрашњим водама, бициклизам, тематске стазе), трошкове маркетинга, као што су штампање пропагандног материјала, креирање и одржавање сајта.

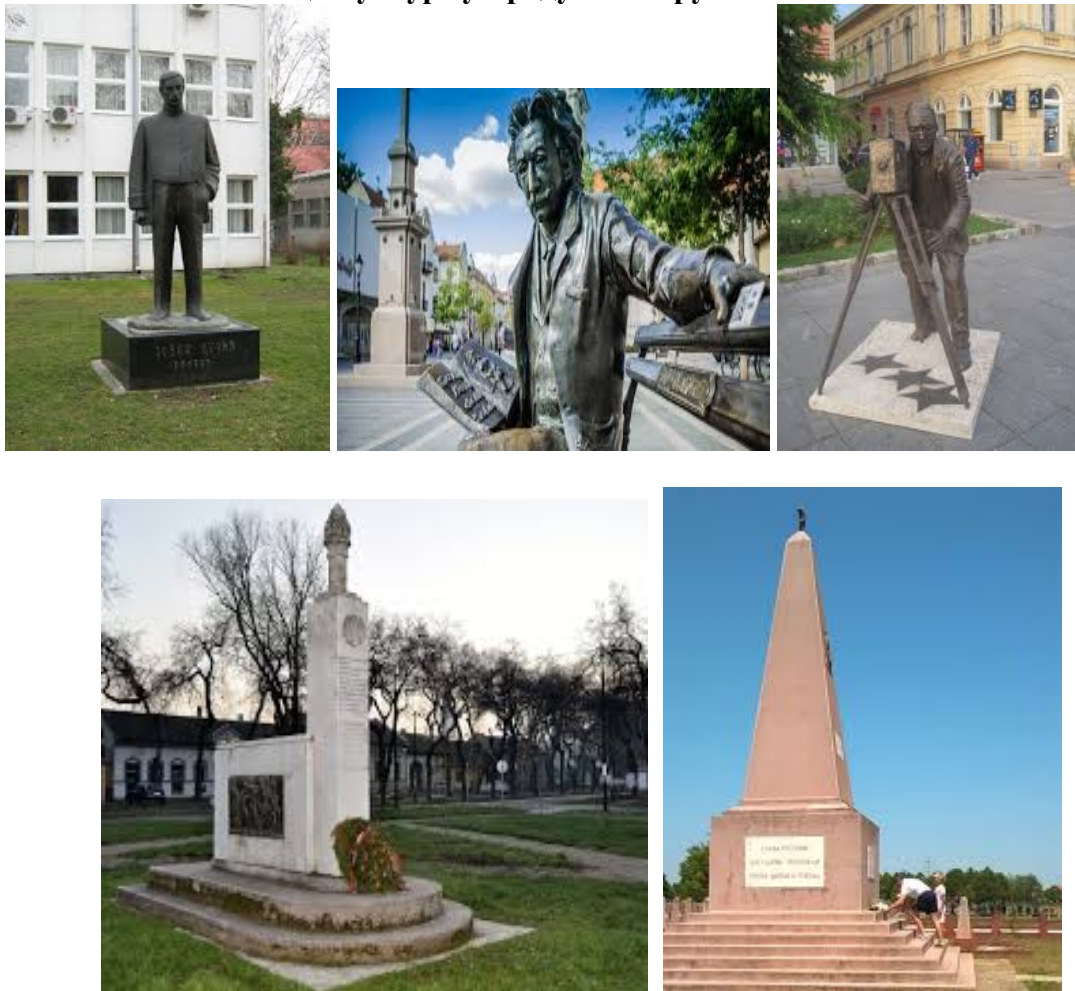
Циљни сегменти	Родитељи и деца Индивидуалци Старија популација 65+
Циљна тржишта	Домаћи туристи Туристи из ex YU држава Туристи из ЕУ земаља (без Хрватске и Словеније) Туристи из других земаља Европе (Турска, Русија, Швајцарска и Лихтенштајн)
Промоција	Интернет презентација Радио и ТВ Штампани медији (брошуре, каталози, плакати, билборди...) Студијске туре за новинаре и туроператоре
Дистрибуција	Развој централног резервационог система за рурални туризам на нивоу дестинације „Горње Подунавље са бачким каналима“ Креирање календара са датумом и садржајем локалних догађаја, славља и фестивала (убирање летине, кување зимнице, светковине и сл.) Пружање информација и директна дистрибуција услуга у оквиру ТИЦ и ТО Сомбор и „on line“ резервацијама Интернет презентација Организовање студијских путовања за новинаре и агенције Наступ на сајмовима

6.5. Културно-тематске руте и културни туризам

Културно тематске (културне, бицикличке, еногастрономске, уметнички правци, знамените личности...) руте као физички опипљиве деонице пута у простору, производ су од посебног значаја за развој туризма Републике Србије. Рута је дефинисана инвентаром материјалних и нематеријалних, културних и историјских елемената, повезаних тематски, концептуално или дефиницијом као и идентификацијом локација постојећих културних добара, повезаних у тачкастој, линеарној или регионалној

структури, који унутар јединственог контекста руте, чине обележену и интерпретирану континуирану целину.

Слика 36. Споменици културе у Граду Сомбору

Извор: ТО Града Сомбора

Облици производа

Туризам заснован на непокретном културном наслеђу: Посета споменицима културе, музејима, историјским и верским местима, археолошким локалитетима...

Културно наслеђе Сомбора чини материјално (урбана архитектура, старо градско језгро, споменици конфесија из различитих периода, народно градитељство, нарочито на салашима) и нематеријално културно наслеђе (занати, обичаји, традиција, фолклор, начин живота етничких заједница). Културно наслеђе је

основа за развој културног туризма. Повећање атрактивности културно туристичке понуде представљала би пренамена каштела Риђица, Растина, Алекса Шантић и Бачки Моноштор у сврхе развоја туризма.

Од значаја је велики број знаменитих и популарних историјских личности, научника, истраживача, књижевника, уметника, композитора, наутичара, певача, глумаца, спортиста, урбаних и народних легенди пореклом из овог краја, које се могу користити при интерпретацији некадашњег и садашњег начина живота, кроз моделе „Story telling“ („living history“ и „living heritage“).

Верски туризам се одвија у Водицама у Дорослову које ходочасници посећују од 1792. године. Потенцијалне локације за развој верског туризма су и Водице у Билићу, Стапару и на Буковцу.

Културни-историјски туризам се везује за град Сомбор у коме се налази највећи број културних добара, Батинску битку на Дунаву код Бездана са реконструисаним музејем и дворцем у Алекси Шантићу.

Предлози за унапређење производа:

- Укључивање у винске путеве Србије преко винарија из Риђице

- Већа посвећеност на сертификованој индустријској рути Савета Европе „Баздански дамаст“

- Повезивање бицикличких стаза до приградских насеља и до Дунава ка Бездану и Апатину, како би се ојачао део дунавске бицикличке руте – „Euro Velo 6“ која пролази кроз територију Града Сомбора.

- Развој тематске бицикличке и културне руте Панонски пут мира, који повезује Сомбор и Осијек

(Хрватска).

Креативне индустрије: Учешће у филмској индустрији, снимању филмских кадрова, реклама, појединих делова дестинације... Посета местима на којима су снимани познати филмови, серија и сл. Интерактивно учешће у производњи и изради: фотографија, производа примењене и ликовне уметности, старих и уметничких заната, индустријског дизајна... Организовање фестивала, представа и сл. Креативно предузетништво базирано на културном наслеђу, ткању, грнчарији, накиту, гастрономији, производњи модних шешира, рукавица, белом везу...

Нематеријално наслеђе у функцији развоја

туризма: Упознавање са обичајима, начином живота некада и сад, локалним говором, историјом, причама, легендама и митовима, знаменитим личностима овог краја уз помоћ „storytelling” модела.

Уметнички туризам у Сомбору се базира на културно туристичкој понуди: Позоришни маратон, Дечији музички фестивал „Шарени вокали”, Галерија „Милан Коњовић”, КЦ „Лаза Костић”, поставка Саве Стојкова, атељеа за израду витража „Станишић“, презентацији слике „Битка код Сенте“ у згради Жупаније итд.

Предлози за побољшање квалитета производа:

- Унапредити културну инфраструктуру града реконструкцијом палате Грашалковић (формирањем тзв. Палате културе), изградити летњу сцену, технички опремити објекат у складу са савременим стандардима. Реализацијом пројекта СОМНИБУС – Палата културе, у Граду Сомбору оформио би се јединствени *културни центар*, чиме би се употпунила културна понуда, повећали капацитети и видљивост и заокружио културни квартал у језгру старог града. Тај круг чине

	<p>Народно позориште Сомбор, Градска библиотека „Карло Бијелички”, Историјски архив, Галерија „Милан Коњовић”, Градски музеј и „нови“ Трг уметности.</p> <p>- Обновити и обележити улице са занатским радионицама и старим кућама и уврстити их у редовну туристичку посету уз опцију интерактивног учешћа и куповину производа.</p> <p>- Увести интерактивне радионице за посетиоце у Стапару где се тка стапарски ћилим и у Бездану где се тка дамаст.</p> <p>- Оснивање мини занатског центра за интерактивно учење и излагање производа старих уметничких заната у Сомбору</p> <p>- Увести аниматора, костимиране фијакеристе и ликове познатих сомборских личности који би дочекивали туристе у музејима и галеријама Сомбора.</p>
Циљни сегменти	<p>Деца</p> <p>Родитељи са децом</p> <p>Тинејџери</p> <p>Индивидуалци</p> <p>Старија популација 65+</p> <p>Млади парови без деце</p>
Циљна тржишта	<p>Домаћи туристи</p> <p>Туристи из ex YU држава</p> <p>Туристи из ЕУ земаља (без Хрватске и Словеније)</p> <p>Туристи из других земаља Европе (Турска, Русија, Швајцарска и Лихтенштајн)</p> <p>Туристи ван европских земаља (Кина, САД и остале ваневропске земље)</p>
Промоција	<p>Интернет презентација и друштвене мреже</p> <p>Апликације на паметним телефонима</p> <p>Радио и ТВ</p>

	<p>Штампани медији (брошуре, каталози, плакати, билборди...)</p> <p>Студијска путовања за новинаре и туроператоре</p> <p>Штампање карата знања⁹</p>
Дистрибуција	<p>Информисање и директна дистрибуција услуга у оквиру ТИЦ и ТО Сомбор и „on line“ резервације (за посету атракцијама у граду и околини) у циљу упознавања са културно туристичком понудом.</p> <p>Отварање рецептивне туристичке агенције у Сомбору.</p> <p>Сарадња са организаторима путовања у земљи и иностранству укључивањем туристичких атракција Града Сомбора у њихове каталогe.</p>

Слика број 37. Знаменити сомборци, улица Пеце Петровића

Извор: Градска управа Града Сомбора

⁹ Карте знања су истовремено и сувенир и својеврсни вид промоције Града Сомбора и околине. Циљ увођења карата је упознавање туриста и посетилаца са туристичком понудом Града Сомбора уз едукативну компоненту. Свака од 52 карте садржи по једно питање на српском и енглеском језику на првој страни, а одговоре на полеђини.

6.6. Наутички туризам

Просторни план подручја посебне намене СРП „Горње Подунавље“, између осталих туристичких производа, препознаје развој наутичког туризма заснованог на богатству наутичких, спортско рекреативних садржаја Дунава и канала. Овај вид туристичког производа подразумева коришћење пловног пута Дунава и канала ХС ДТД у сврхе туризма. У прве три године спровођења активности овог Програма развоја требало би се фокусирати на ревитализацију и отварање преводнице Бездан, пловидбеност каналске мреже, изградњу наутичке инфраструктуре и других пратећих садржаја.

Слика број 38. Дунав код Бездана

Извор: ТО Града Сомбора

У Граду Сомбору и околини интензивни развој наутичког туризма започео би на крају треће године спровођења овог документа, с тим да се до краја 2020. године уради следеће:

- Развије наутичка инфраструктура и основне туристичке активности у приобаљу Дунава, на каналима Врбас-Бездан, Бездан-Пригревица и Бајском каналу.
- Израде објекти за наутичаре са пратећим садржајима унутар СРП на локалитету Барачка.
- Изгради марина код Бездана на каналу Врбас-Бездан ван резервата и комплекс за потребе наутичког туризма у Барачкој са пратећим садржајима према постојећем Плану детаљне регулације, а у складу са међународним прописима. Израде необични мали крузери и бродићи у бродоградилиштима у Бездану и Бачком Моноштору, за туристичке туре по Дунаву и каналима.
- Изради путнички пристан у Бездану и марина ван границе грађевинског реона насеља Бездан у коридору међународног водног пута Е 80 – Дунав.
- Убрза ревитализација преводнице у Бездану.

- Уреди више мањих пристана и привезишта за мале бродове, глисере и чамце.
- Уреди Тронеђа, део обале канала Озаци-Сомбор, где би се подигао камп и глamping насеље са пратећом инфраструктуром и изградила мала марина за десетак пловила и плутајућа платформа за купалиште.

Слика број. 39. Изглед будућег посетилачког центра на Дунаву (Музеј Батинске битке, три границе)

Извор: Градска управа Града Сомбора

6.7. M.I.C.E (пословни и конгресни туризам)

Акроним „MICE“ (Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions), се односи на састанке, подстицајна/мотивациона путовања, конференције/конвенције, догађаје/изложбе и сајмове. Овај туристички производ је од посебног значаја за развој туризма Републике Србије. Према дефиницији UNWTO, пословни туризам подразумева активности лица која, из пословних разлога, путују ван места свог сталног боравка, што укључује једнодневна и вишедневна путовања (са ноћењем), али не и путовање које представља редован одлазак на посао (commuting), нити редовна радна путовања пословних људи у подручју где живе и раде. Свака подврста пословног туризма захтева посебан третман и специфичан приступ.

Овај производ је за сада слабо заступљен у туристичкој понуди Града Сомбора. Међутим, унапређењем хотелске понуде са конгресним салама, отварају се могућности за организовање разних скупова, саветовања, семинара и слично, што би у првој фази

требало повезати са организовањем разних манифестација и догађаја као додатним, опредељујућим „push“ фактором који се односе на туристичке потребе и мотиве који подстичу на посебно обликована туристичка кретања у за то специјализоване туристичке дестинације.

Циљни сегменти за овај туристички производ су индивидуалци (пословни људи, стручњаци, научници...), а циљна тржишта домаћи туристи и туристи из ex YU држава.

7. ФОРМУЛИСАЊЕ МАРКЕТИНШКИХ СТРАТЕГИЈА

У складу са научном и стручном литературом и позитивном праксом, позиционирање дестинације на тржишту односи се на то како се дестинација сагледава од стране садашњих и потенцијалних гостију у виду искустава и са њима повезаним користима, која се могу упоредити са другим конкурентским дестинацијама.

Маркетиншка стратегија представља подлогу на основу које се остварује стратешка визија, према којој је Сомбор безбедан господски град препознатљив по атрактивној туристичкој понуди заснованој на мултикултуралности и Резервату биосфере „Бачко Подунавље“ уписаног на UNESCO листу светске баштине. Уз јединствену туристичку понуду наугичког, руралног, манифестационог, културног, еко и етно туризма и туризма специјалних интересовања (бициклизам, кајакарење, јахање...) микро дестинација (Сомбора, Апатина, Оцака, Бача, Бачког Петровца и Бачке Паланке) у оквиру шире дестинације „Горње Подунавље са бачким каналима“ у пограничном простору, са сигурношћу се до 2025. године могу очекивати вишеструке економске, друштвене и друге користи од развоја туризма, под претпоставком инвестирања и текућег одржавања.

Овакав приступ је и у сагласности са Маркетинг стратегијом туризма Војводине из 2009. године, где су Сомбор и Апатин представљени као дестинација „Горње Подунавље“, богата орнитолошким вредностима у којој је активни одмор у природи суштина понуде. У њој се наглашава да Горње Подунавље као једну од кључних дестинација Војводине, одликује висок степен потенцијала за развој сеоског туризма у коме се као посебна „снага“ препознаје „уклопљеност у туристички амбијент“. Истиче се предност близине изворне природе у околини села која имају културни туристички потенцијал. Као водећи туристички производ наводи се тематска бициклистичка и културна рута Панонски пут мира, од Сомбора до Осијека, а као елеменат богатije понуде СРП „Горње Подунавље“ са више локалитета. Стратешко развојно опредељење туризма чине: активан, првенствено породични одмор, откривање историјске и културне баштине и природних резервата и лов и риболов као туристички производи на којима се може изградити конкурентска предност и определити циљни сегменти.

Да би се постојећи потенцијали што боље искористили у Маркетинг стратегији туризма Војводине за дестинацију Горње Подунавље предлаже се: Израда више туристичких пакет аранжмана (културних програма); Укључивање природних вредности у културну туристичку понуду – ловни, риболовни туризам, разни облици

активног провођења времена (бициклизам, кајакарење...) и сл.; Унапређење имиџа, веб сајтова, туристичких филмова и других маркетинг алатки; Боља уређеност са више пешачких стаза, клупа, канти за отпатке, јавних тоалета; бесплатна дистрибуција проспекта, мапа, брошура; Учешће на домаћим и страним сајмовима туризма; Постављање више малих пристаништа и привезишта за мале бродове, глисере, чамце, уз обилазак културно-историјских вредности и програме анимације; Креирање једнодневних манифестација, првенствено гастрофестивала; Оснивање рецептивних туристичких агенција које би понудиле и продавале све наведено и друго.

Маркетинг и менаџмент су најуже повезани са догађајима, искуством и доживљајима, као чиниоцима изградње ланца вредности у туризму. Основни задатак сегментације, као првог корака при изношењу производа и услуга на туристичко тржиште је откривање група туриста тзв. тржишних сегмената, које слично реагују на понуду туристичке дестинације. Овај корак је нужан јер циљна група мора бити задовољна са производом, услугом и ценом, дистрибуциони и комуникациони системи су лакши а конкуренција мања.

У маркетинг стратегији Града Сомбора требало би стратегију масовног тржишта, усмерену на „све и сваког“, заменити **стратегијом фокусирања** (на један тржишни сегмент, тржишну нишу или поједине купце), која би се наставила **стратегијом ограниченог стабилног раста тржишта**, али тек пошто се по обиму и структури пословања у туризму испуне циљеви раста и развоја.

Стратегија фокусирања на један тржишни сегмент је одговарајућа за простор СРП „Горње Подунавље“ јер постоји један јасно дефинисан тржишни сегмент са хомогеним захтевима. У том смислу, потребно је креирати наменски маркетинг микс а основну марку производа прилагодити одређеној групи корисника услуга (излетника и туриста). Тржишни сегменти и одређене циљне групе купаца у складу са сваким од приоритетних туристичких производа које треба развити, представљене су у наредном поглављу.

Конкурентска предност се постиже специјализацијом при креирању, дистрибуцији и промоцији производа и услуга усклађивањем маркетинг микса са потребама циљног тржишта. Ценовни оквир се мора прилагодити одређеној групи купаца уз коришћење свих расположивих канала дистрибуције и медија.

За урбане просторе Града Сомбора, стратегија фокусирања на један тржишни сегмент није одговарајућа, због високог степена ризика и мале флексибилности. Стога би

требало применити стратегију фокусирања на тржишне нише која укључује опслуживање више сегмената потрошача који траже специјалне користи од производа, чиме Сомбор, избегава директну конкуренцију са великим градовима (попут Београда, Новог Сада, Суботице), који опслужују веће сегменте. Ова стратегија омогућава диференцирање понуде на основу специфичних производних и маркетиншких предности Сомбора. Тежи се суочавању са конкурентима на производима и тржиштима где су они у слабијој стратешкој позицији и где су мало или нису уопште присутни (тзв. бочна стратегија). Циљ је да се продре на веће тржиште нападајући мање делове тржишта који нису добро или довољно покривени код конкурената.

Поред стратегије фокусирања на тржишне нише, за Сомбор је адекватна али и много захтевнија, стратегија фокусирања на индивидуалце и мање групе путника чија је куповна моћ довољно велика да је дизајнирање посебног маркетинг микса за њих исплативо. Ова стратегија подразумева тзв. „кастомизирани“ маркетинг у виду масовног прилагођавања понуде сваком потрошачу у одређеном тржишном сегменту. Ова маркетинг стратегија се најчешће користи за ексклузивније производе и услуге који се прилагођавају појединачним захтевима купаца. Тако би се примарна туристичка понуда Сомбора базирала на персонализованом приступу, што подразумева припрему индивидуално дизајнираних производа и комуникација на масовној бази како би се испунили захтеви сваког појединачног купца. Полазна основа за ову препоруку је да је за Сомбор као туристичку дестинацију, оптималније имати мањи број туриста који остају дуже и троше више, него велики број гостију, који се задржавају кратко и имају малу куповну моћ, тим пре што се тренутно за велике групе туриста не може обезбедити смештај у једном објекту.

ЗАКЉУЧАК

Град Сомбор има довољно потенцијала за развој профитабилног дугорочно одрживог туризма. Захваљујући квалификованим људским ресурсима, природном и културном наслеђу, Дунаву и каналима, близини Хрватске и Мађарске као земаља ЕУ, до краја 2025. године овај део Бачке и Војводине могао би постати једна од најатрактивнијих туристичких дестинација Србије.

У овом документу одређени су правци развоја уз помоћ опшних, посебних и појединачних циљева и са њима комплементарним активностима, који су детаљно према динамици спровођења, приказани у Акционом плану. Иако је туризам у оквиру многобројних стратешких документа на нивоу локалне заједнице препознат као развојна шанса и привредна грана у коју треба инвестирати, најновији резултати су несразмерни туристичким потенцијалима на простору града Сомбора, слабији од оних у 2007. и 2008. години, уз мањи проценат повећања броја долазака, ноћења и дужине боравка туриста од оствареног на републичком нивоу. Међутим, тренд раста туристичког промета у претходне три године и прва два месеца у 2018. години у Граду Сомбору, уз усвајање и почетак спровођења овог програма развоја туризма којег већина градова и општина у Републици Србији још увек нема, представљају предност и одличну полазну основу за убрзанији развој ове привредне гране.

Кључни туристички производи које треба развијати у потенцијалној туристичкој дестинацији „Горње Подунавље са бачким каналима“, односно Граду Сомбору су: Манифестације (културно-уметничке, привредне, спортске, дечије...), еко туризам и етно туризам, тематски туризам (градски, омладински, образовни и спортски) и туризам специјалних интересовања (првенствено заснован на „soft“ активностима у природи), тематске туристичке руте (културне, уметничких праваца, еногастрономске, бицикличке, знаменитих личности...) и културни туризам.

Наведене производе треба развијати према следећој динамици: у наредних пет година (почевши од прве године), Рурални туризам, Етно и Еко туризам. Средњорочно (у првој и после прве, до пете године), развој треба усмерити на: Наутику, Културно-тематске руте, Манифестације, Тематски туризам и Туризам специјалних интересовања. У периоду после пете до 2025. године требало би наставити са развојем свих наведених туристичких производа, а интензивирати развој бањског, здравственог, „Spa&Wellness“ туризма и туризма специјалних интересовања.

На основу кабинетских и теренских истраживања, контакта са локалним становништвом, стручним тимом за израду овог документа и институцијама за заштиту природе, културе и развоја туризма, дошло се до више закључака:

- **Туризам се мора развијати у сагласности са животном средином:** При увођењу нових туристичких локалитета и туристичких производа у понуду сви носиоци активности морају уважавати осетљивост екосистема и природе СРП „Горње Подунавље“, при чему је управљач (ЈП „Војводинашуме“), најодговорнији за спровођење концепта одрживог туризма који се заснива на иновативним туристичким производима, коришћењу концепта носећег капацитета, етичким кодексима и мониторингу, као индикаторима одрживог туризма.
- **Могу се развити само оне врсте туризма које локално становништво прихвата и у коме непосредно учествује:** Локално становништво мора бити укључено у развој туризма или на бази интерактивног учешћа, учествовањем у заједничким анализама, развоју акционог плана и оснивању локалних удружења или самопокретањем и повезивањем, када становници предузимају акције независно од спољашњих фактора, односно, институција које тада преузимају само саветодавну улогу.
- **За развој одрживог туризма кључна је сарадња свих носилаца активности:** Управљач заштићеног подручја (ЈП „Војводинашуме“), би требало да сарађује првенствено са представницима локалног становништва и ТО Града Сомбора кроз процес у коме сви актери деле заједничку визију развоја туризма и у коме се супротстављени ставови компромисно решавају.
- **У регији се мора интегрисано управљати туризмом:** Град Сомбор и општина Апатин не могу одвојено деловати, већ се туристичка понуда мора интегрисати кроз заједничко управљање, пропаганду, мониторинг и јавно-приватно партнерство при чему је у управљачком и маркетиншком смислу важно користити назив „Горње Подунавље“.
- **Препоручује се повезивање са суседним туристичким дестинацијама у Хрватској и Мађарској:** Статус UNESCO Прекограничног Резервата биосфере Мура-Драва-Дунав (TBR MDD) важан је за заштиту природе приобаља великих река и за квалитет туристичке понуде. Повезивање са заштићеним подручјима и

туристичким дестинацијама у суседним државама повећало би разноврсност природних и културних ресурса и конкурентност на европском тржишту.

- **Туристички развој кроз примену индикатора одрживости:** Примена индикатора одрживог туризма је гаранција туристичког развоја целокупног простора „Горњег Подунавља“. Међутим, индикатори се морају ускладити са типом дестинације, каква је Град Сомбор и активностима (у оквиру приоритетних туристичких производа) и интегрисати са сетом показатеља који се односе на природне пределе, еколошки осетљиве локалитете и традиционалне заједнице локалног становништва које овде живе.
- **Чвршће повезати туризам са доминантним привредним гранама и областима:** саобраћајем, културом, пољопривредом, информатиком, екологијом, а нарочито са одрживим развојем. Да би се то постигло потребна је боља сарадња између ТО Града Сомбора, туристичке привреде и других јавних, приватних (пословних) и невладиних организација од значаја за квалитетнију туристичку понуду. То би допринело и бољем сагледавању и вредновању просторних, природних, културних и туристичких добара.

Перспективна туристичка дестинација „Горње Подунавље са бачким каналима” би требало да се дугорочно тржишно позиционира формирањем ланца вредности на бази: високо квалитетног биодиверзитета, наутичких садржаја (на Дунаву, ритовима и каналима), те културног, природног и руралног амбијента Бачке. За бољу организованост у туризму потребно је утврдити јасну политику развоја, кључних носилаца активности и пропагандно-информативних акција.

Важно је подстаћи развој сеоског туризма на салашима, нагласити мултикултуралност, а посебно интеркултуралност (мешање народа и етничких заједница), која би унапредила међусобну сарадњу и комуникацију, прожимање култура и културних образаца којима се трансгенерацијски уклањају стереотипи и предрасуде, препознатљив бачки амбијент, пејзаж и уклопљеност у туристички простор Горњег Подунавља. Разноликост „пакета“ туристичке понуде у зависности од старосних група гостију и сезона, кретала би се од пасивног одмора уз шетње, до активног одмора, уз активности туриста при пољопривредним радовима, културној анимацији, рекреативним и спортским садржајима итд. Спровођење програма од стране салашара захтева њихову професионалну обуку уз примену стандарда и категоризацију објеката у сеоском туризму.

Развој здравственог и бањског туризма на посматраном подручју условљен је осавремењавањем бање Бездан и изградњом-туристичко-спортско-рекреативног центра са балнеолошким лечилиштем БМ-1, уз истовремени развој културног, руралног и наутичког туризма.

Боља организованост туризма на подручју Града Сомбора подразумева већу интегрисаност при развоју, обликовању и пласману туристичке понуде међу свим субјектима туризма из јавног и приватног (пословног) и невладиног сектора. Добра организација носилаца активности је посебно важна у процесу припреме за оснивање заједничке РТО „Горње Подунавље са бачким каналима“ између Сомбора, Апатина, Оцака, Бача, Бачког Петровца и Бачке Паланке која би допринела бољој хоризонталној повезаности туристичких субјеката на локалном и регионалном нивоу. На бази резултата свих анализа констатује се да Град Сомбор у оквиру будуће шире туристичке дестинације „Горње Подунавље са бачким каналима“ има велики али претежно неискоришћени туристички потенцијал. Да би при реализацији постављених циљева Град Сомбор стекао и задржао лидерску позицију, све пратеће активности се морају усагласити, сарадња унапредити, а људски, природни и културни ресурси усмерити ка заједничком циљу - што већем задовољству излетника и туриста кроз повећање обима и квалитета туристичких производа и услуга у циљу остварења финансијских прихода, који би се једним делом преусмерили у даље унапређење туристичке понуде. Укупан привредни развој Града Сомбора се мора много више базирати на оживљавању и унапређењу туризма који ће тако покренути развој низ других привредних грана и допринети бољем животу локалног становништва. Сагледавање и анализа постојећег стања туризма, утврђивање снага, слабости, могућности и шанси, конципирање визије, мисије, приоритета, општих, посебних и појединачних циљева, као и дефинисање потенцијалних пројеката при изради Програма развоја туризма Града Сомбора извршено је између осталог, и у циљу будућег спровођења Акционог плана. Међутим, како је Програм развоја туризма флексибилан документ и сам Акциони план је подложен променама. При стратешком планирању, а на основу Акционог плана овог Програма предлаже се израда конкретнијих **годишњих оперативних планова** са мањим степеном одступања у односу на Акциони план. Да би Програм развоја туризма имао и употребну вредност, требало би именовати особе/тела/институције, за његово спровођење.

Радно тело за имплементацију Програма развоја туризма Града Сомбора имало би задатак да омогући реализацију више пројеката из Акционог плана и координира са носиоцима пројеката, јавним институцијама и приватним сектором. У случају када је локална самоуправа или јавно предузеће носилац пројекта, Радно тело би лобирало да у складу са динамиком, средства за реализацију пројеката буду предвиђена годишњим буџетима Града и јавних институција.

Радно тело за имплементацију Програма и ТО Града Сомбора морају имати финансијску, управну и политичку подршку локалних власти, утицај на одлуке и решења надлежних органа Града, ауторитет да иницирају промене и добију подршку струке, првенствено туристичке привреде.

Требало би формирати и **Савет за мониторинг и евалуацију**, који би имао оперативну улогу при праћењу спровођења Програма, увиду у реализацију пројеката и отклањању евентуалних сметњи. Ово тело би процењивало степен и квалитет спровођења пројеката и одлучивало о прилагођавању годишњих оперативних планова, променама приоритета и/или предлагало нове циљеве и пројекте. Задатак Савета је да прати и укаже на унутрашње или спољашње промене у окружењу, пропуштање прилика или недовољно ефикасно спровођење пројекта.

Предлаже се да чланови Савета буду представници Канцеларије за ЛЕР, ТО Града Сомбора и ресорни чланови Градског већа.

Савет би се састајао квартално и припремао извештаје о:

- степену реализације пројеката
- утрошеним средствима
- конкретним резултатима
- тешкоћама при реализацији пројеката и
- предлозима за измену делова Акционог плана.

Праћењем спровођења, мониторингом и евалуацијом обезбедило би се оптимално трошење средстава, идентификовање и смањење негативних утицаја, како би се циљеви побољшали а пројекти унапредили. Циљ мониторинга и евалуације је постепено унапређивање Програма у складу са визијом туристичког развоја, уз обезбеђивање транспарентности процеса.

О свим поменутих активностима медији морају бити правовремено информисани о свим фазама реализације пројеката како би пратили процес, подизали свест и подстицали укљученост и поверење грађана.

Све будуће стратешке документе Града Сомбора би требало ускладити са препорукама и смерницама из овог програма развоја туризма како би се туризам уско повезао са осталим привредним гранама, науком, образовањем, културом, екологијом и другим областима, постигла усаглашеност и остварио континуитет при развоју, што би водило испуњавању услова за добијање престижнијег статуса друге, уместо садашње, треће категорије туристичког места.

Закључује се да је Програм развоја туризма Града Сомбора 2017-2025, као јавно власништво свих Сомбораца, пажљиво дефинисан од стране свих локалних заинтересованих страна и представља њихове идеје и иницијативе, које ће, по реализацији допринети повећању атрактивности ове туристичке дестинације и бити покретач иновативне туристичке привреде, одрживог развоја и отварања нових радних места.

АКЦИОНИ ПЛАН РАЗВОЈА ТУРИЗМА ГРАДА СОМБОРА 2017-2025

ОПШТИ ЦИЉ ОДРЖИВИ ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ ЛОКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ЗАСНОВАН НА РАЗВОЈУ ТУРИЗМА, ПРЕДУЗЕТНИШТВА И ЈАВНОГ ПРИВАТНОГ ПАРТНЕРСТВА

АКТИВНОСТИ	ЗАДУЖЕЊА/ ОДГОВОРНОСТИ	ПРЕДВИЂЕНИ РОК	НАЧИН ФИНАНСИРАЊА
1. Подстицање и јачање предузетништва у туризму - отварање нових смештајних објеката, успостављање сталне фијакерске службе у Сомбору и укључивање удружења старих заната у туристичку понуду Сомбора.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Предузетници	2018-2019	Сопствена средства Субвенционисана средства државе Средства донатора
2. Подстицање развоја социјалног предузетништва и креативних индустрија (стари занати, повезивање са менаџерима из филмске и ТВ индустрије ради снимања филмова, серија и реклама на више локација Града Сомбора (СРП „Горње Подунавље“, салаши, чарде...), осмишљавање видео игрица у вези са историјом и наслеђем Сомбора итд.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (предузетници, информатичари, удружења)	2018-2020	Сопствена средства Субвенционисана средства надлежних министарстава (привреде, туризма, културе, пољопривреде) Средства донатора
3. Заштита географског порекла и сертификација производа: стапарски ћилим, бездански дамаст, лемешки кулен, сомборски сир.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Завод за интелектуалну својину РС	2019 -2021	Сопствена средства

<p>4. Оснивање Регионалне туристичке организације (РТО) „Горње Подунавље са бачким каналима“ која би временом прерасла у Дестинацијске менаџмент организације (ДМО) на бази јавно-приватног партнерства.</p>	<p>ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора ЈП „Војводинашуме“ Заинтересоване стране са локалног нивоа (предузетници, удружења) свих општина у оквиру дестинације „Горње Подунавље са бачким каналима“</p>	<p>2018-2020</p>	<p>Сопствена средства Субвенционисана средства надлежних министарстава (привреде, туризма, културе, пољопривреде) Средства донатора</p>
<p>5. Креирање интегрисаног туристичког производа Града Сомбора са општинама Апатин Оџаци, Бач, Бачки Петровац и Бачка Паланка у оквиру туристичке дестинације „Горње Подунавље са бачким каналима“.</p>	<p>ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (предузетници, удружења...) Општине Апатин, Оџаци, Бач, Бачки Петровац и Бачка Паланка</p>	<p>2019-2025</p>	<p>Сопствена средства Субвенционисана средства надлежних министарстава Средства донатора</p>
<p>6. Креирање заједничких туристичких производа са Мађарском и Хрватском уз активније учешће у пројектима прекограничне сарадње.</p>	<p>ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Пограничне општине из Хрватске и Мађарске Заинтересоване стране у општинама све три државе (предузетници, удружења..)</p>	<p>2018-2025</p>	<p>Сопствена средства Субвенционисана средства надлежних министарстава Средства из Програма прекограничне сарадње Србија-Мађарска, Србија-Хрватска Средства донатора</p>

7. Санација, рекултивација и просторно уређење дивљих депонија на територији града.	Градска управа Града Сомбора	2018-2019	Сопствена средства Субвенционисана средства надлежних министарстава Средства донатора
ПОСЕБАН ЦИЉ ПОВЕЋАЊЕ БРОЈА ДОЛАЗАКА ТУРИСТА ОД МИНИМУМ 45% И БРОЈА НОЋЕЊА ЗА 35% НА КРАЈУ 2025. ГОДИНЕ (2016=100) УЗ ОДРЖИВИ ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ ЗАСНОВАН НА РАЗВОЈУ ТУРИЗМА И ЈАЧАЊУ ПРЕДУЗЕТНИШТВА			
АКТИВНОСТИ	ЗАДУЖЕЊА/ ОДГОВОРНОСТИ	ПРЕДВИЂЕН РОК	НАЧИН ФИНАНСИРАЊА
1. Унапређење постојећих и изградња нових смештајних капацитета у Сомбору и околини.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (предузетници, сеоска туристичка домаћинства, удружења, пољопривредна газдинства)	2018-2022	Сопствена средства Субвенционисана средства надлежних министарстава Средства донатора
1.1. Обнова хотела „InterNacion“ или изградња новог хотела категорије 4* са минимум 60 смештајних јединица (соба, студија и апартмана са око 150 лежаја) и конгресном салом.	Предузетници, приватници	2019-2022	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
1.2. Отварање хостела и повећање броја смештајних објеката - приватних соба, апартмана, кућа и сеоских туристичких домаћинства.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа	2018-2022	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора

	(предузетници, сеоска туристичка домаћинства, удружења, пољопривредна газдинства)		
1.3. Увођење глампинга као новог облика смештаја у зони нижег степена заштите СРП „Горње Подунавље“ и на тзв. „Тромеђи“.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (предузетници, сеоска туристичка домаћинства, удружења, пољопривредна газдинства)	2019-2021	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
2. Покретање предузетништва при креирању сувенирске понуде (производи домаће радиности, стари и уметнички занати - рукотворине, локални пољопривредни производи, сувенири на тему културе и гастрономије). Организовање новогодишњег базара ради продаје и промоције гастрономских и производа старих и уметничких заната од средине децембра до средине јануара месеца.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (предузетници, сеоска туристичка домаћинства, удружења, пољопривредна газдинства)	2018-2020	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
3. Отварање и опремање туристичко-информативног центра.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора	2018	Сопствена средства
4. Повећање атрактивности понуде у Сомбору, сеоским и руралним срединама, а посебно на салашима, на Дунаву и на каналима.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (предузетници, сеоска	2018 и даље	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора

	туристичка домаћинства, удружења, пољопривредна газдинства)		
4.1. Увођење мини електро аутобуса и аутомобила, амфибијског возила, таксија на води, уз могућност изнајмљивања више врста пловила за туристичка кретања по обали и води.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (СРП „Горње Подунавље“, ЈП „Војводинашуме“, предузетници, приватници и сл.)	2019 и даље	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
4.2. Повезивање више локалних еко и етно манифестација са понудом СРП „Горње Подунавље“.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (СРП „Горње Подунавље“, ЈП „Војводинашуме“ предузетници, приватници и сл.)	2018-2019	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
4.3. Организовање посета домаћинствима ради учешћа туриста у обављању традиционалних сеоских послова и типичног бачког ручка на селу.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (предузетници, сеоска туристичка домаћинства, удружења, пољопривредна газдинства)	2018 и даље	Сопствена средства
4.4. Организовање излета по сеоским насељима	ТОГ Сомбор	2018 и даље	Сопствена средства

по узору на „Излет у Растини“ уз едукативне, занимљиве интерпретације знаменитости.	Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (предузетници, сеоска туристичка домаћинства, удружења и сл.)		
4.5. Укључивање винарија (Драгић, ВРТ-Евродринк, Вучји подрум, Кућа добрих вина Станимировић, пивара „Sombrewery“, Раванград, пчелара УП „Аврам Максимовић“, Сомбор и ПД „Пчела“, Бачки Моноштор) у туристичку понуду уз дегустацију вина, пива, пчеларских производа и локалних гастрономских специјалитета.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (предузетници, сеоска туристичка домаћинства, удружења, пољопривредна газдинства, винарије)	2018 и даље	Сопствена средства Субвенционисана средства
5. Завршетак опремања визиторског центра „Карапанца“ и унапређење понуде (опремање просторија за прихват и боравак гостију уз увођење нових интерактивних едукативних тематских програма и садржаја) у оквиру СРП „Горње Подунавље“.	Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (удружења, туристичка домаћинства...) СРП „Горње Подунавље“ ЈП „Војводинашуме“ ТОГ Сомбор	2018-2019	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства из Програма прекограничне сарадње Србија-Мађарска, Србија-Хрватска Средства донатора
5.1. Креирање туристичке понуде засноване на едукативним турама у оквиру тематских стаза за децу и одрасле на тему упознавања природе, флоре и фауне, преживљавања у природи и друге едукативне туре.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (удружења, туристичка домаћинства...)	2018	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора

	СРП „Горње Подунавље“ ЈП „Војводинашуме“		
5.2. Успостављање „Пан-европске еколошке мреже Natura 2000 - Идентификација станишта међународног значаја.“ (Видети у предлозима за развој производа еко туризма).	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (удружења, туристичка домаћинства...) СРП Горње Подунавље, ЈП „Војводинашуме“	2019	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства из Програма прекограничне сарадње Србија-Мађарска, Србија-Хрватска
5.3. Уређивање и одржавање стаза: Шаркањ бара и Бара Семењача, видиковаца на локалитету Штрбац и Бестремент. Организовати промо студијску тематску туру кроз СРП за домаће и стране туристичке новинаре и туроператоре.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (удружења, туристичка домаћинства...) СРП „Горње Подунавље“ Туроператори ЈП „Војводинашуме“	2018-2019	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
6. Организовање неформалног образовања ради стицања функционалних знања (обуке у области туризма, хотелијерства и ресторатерства, смештаја и исхране у приватном смештају, локалних туристичких водича, аниматора, интерпретатора) за послодавце, запослене у јавном и приватном сектору и незапослене.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа Канцеларија за младе Културни центри Консултанци	2018-2019	Сопствена средства Субвенционисана средства надлежних министарстава (привреде, туризма, културе, пољопривреде) Средства донатора
6.1. Обука за локалне туристичке водиче и аниматоре.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Консултанци	2018-2019	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора

	Заинтересоване стране са локалног нивоа Канцеларија за младе Културни центри Музеји, Галерије		
6.2. Обука за запослене у ресторатерству, хотелијерству, сеоске домаћине и лица која нуде смештај у приватним собама, кућама, апартманима и глампинг смештају у циљу побољшања квалитета и креирања додатних вредности за пољопривредне производе.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Консултант Заинтересоване стране са локалног нивоа Канцеларија за младе	2019-2020	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
6.3. Обука за специјализоване еко туристичке водиче и обука власника који издају смештајне капацитете у области етно, руралног и екотуризма кроз радионице на теме: развој туристичких производа, стандардизација, категоризација и пласирање производа.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Консултант Заинтересоване стране са локалног нивоа Канцеларија за младе СРП „Горње Подунавље“ ЈП „Војводинашуме“	2018-2019	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
ПОЈЕДИНАЧНИ ЦИЉЕВИ ЦИЉ 1: КРЕИРАЊЕ АТРАКТИВНЕ И КОНКУРЕНТНЕ ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ БАЗИРАНЕ НА УНАПРЕЂЕЊУ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА: МАНИФЕСТАЦИЈЕ, ЕТНО И ЕКО ТУРИЗАМ, ТУРИЗАМ СПЕЦИЈАЛНИХ ИНТЕРЕСОВАЊА, РУРАЛНИ ТУРИЗАМ И ТЕМАТСКЕ ТУРИСТИЧКЕ РУТЕ			
АКТИВНОСТИ	ЗАДУЖЕЊА /ОДГОВОРНОСТИ	ПРЕДВИЂЕН РОК	НАЧИН ФИНАНСИРАЊА
1.Интегрисање више културних манифестација у једну едукативно-забавног карактера и више	ТОГ Сомбор Градска управа Града	2018-2019	Сопствена средства Субвенционисана

спортских грана у једну манифестацију у сарадњи са врхунским спортистима и параолимпијцима овог краја. (Видети у предлозима за унапређење туристичког производа Манифестације).	Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, културе, уметности, спорта, јавног и цивилног сектора и медија) Канцеларија за младе, Образовне институције Консултанти		средства Средства донатора
2. У наредних пет година развити бар једну нову специфичну манифестацију за подручје Бачке.	Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, културе, уметности, спорта, јавног и цивилног сектора и медија) Канцеларија за младе, Образовне институције	2018-2022	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
3. Повезивање са суседним општинама укључивањем у културно тематске руте и то: - вински пут (преко винарија из Риђице), - подстицањем активности на сертификованој индустријској рути Савета Европе „Баздански дамаст“ . - повезивањем бициклических стаза до приградских насеља и Дунава ка Бездану и Апатину, како би се у сврхе туризма искористио део дунавске бициклическе руте „Euro Velo 6“.	Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (предузетници, сеоска туристичка домаћинства, удружења, пољопривредна газдинства, винарије) Канцеларија за младе Медији Консултанти	2018-2025	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства из Програма прекограничне сарадње Србија-Мађарска, Србија-Хрватска Фонд Западни Балкан Средства донатора
4. Презентовање и интерпретирање природног и културног наслеђа у сврхе туризма уз помоћ	ТОГ Сомбор Градска управа Града	2018-2025	Сопствена средства Субвенционисана

<p>„story telling” модела “living heritage” и “living history”. (Видети у опису туристичких производа: Културни туризам заснован на материјалном и нематеријалном наслеђу, Рурални и Етно и Еко туризам).</p>	<p>Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, културе, уметности, јавног и цивилног сектора и медија) Канцеларија за младе, Образовне институције Музеји, галерије Консултанти</p>		<p>средства Средства донатора</p>
<p>5. Реализовање пројекта СОМНИБУС – Палата културе у Граду Сомбору ради успостављања јединственог културног центра, комплетирања културне понуде, повећања капацитета и видљивости уз формирање јединственог кварта културе у језгру старог града.</p>	<p>ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, културе, уметности, јавног и цивилног сектора и медија) Институције културе Канцеларија за младе</p>	<p>2018-2019</p>	<p>Сопствена средства Субвенционисана средства</p>
<p>6. Осмишљавање прве „Зелене“ (ботаничке) градске туре у Србији (специјализовано разгледање града пешице, где би се на популаран и едукативан начин објасниле занимљиве карактеристике и порекло појединих стабала, биљака, цвећа и градске хортикултуре).</p>	<p>ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, екологије, културе, уметности, јавног и цивилног сектора и медија) Канцеларија за младе Образовне институције</p>	<p>2019</p>	<p>Сопствена средства</p>

7. Увођење сталне фијакерске службе у градском насељу Сомбор.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора	2018	Сопствена средства
8.Развијање нових производа – увођење „Sра&Wellness“ садржаја у Бањи Бездан, еко туризма и нових садржаја у туризму специјалних интересовања (посматрање птица, оријентиринг, преживљавање у природи, вештачке стене за „лако“ пењање, тематске стазе...) у оквиру СРП „Горње Подунавље“ Видети опис у производима: Специјална интересовања, Рурални туризам и „Sра&Wellness“.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, културе, уметности, спорта, јавног и цивилног сектора и медија) Канцеларија за младе СРП „Горње Подунавље“ ЈП „Војводинашуме“	2020-2025	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
ЦИЉ 2: ПОБОЉШАЊЕ КВАЛИТЕТА ТУРИСТИЧКЕ ПОНУДЕ ЈАЧАЊЕМ ТУРИСТИЧКЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ И СУПРАСТРУКТУРЕ			
АКТИВНОСТИ	ЗАДУЖЕЊА/ ОДГОВОРНОСТИ	ПРЕДВИЂЕНИ РОК	НАЧИН ФИНАНСИРАЊА
1. Уређење Тронеђе, дела обале канала Озаци-Сомбор, где би се подигао камп (глампинг) са пратећом инфраструктуром.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, спорта), јавни, цивилни и приватни сектор	2018-2020	Сопствена средства Субвенционисана средства државе Средства донатора
2. Изградња марине код Бездана (на каналу Врбас-Бездан) и комплекса за потребе наутичког туризма у Барачкој.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора	2019-2022	Сопствена средства Субвенционисана средства државе

	Приватни сектор		Средства донатора
3. Реализација пројекта саобраћајне сигнализације за означавање туристичких одређишта на територији града Сомбора на државним путевима I Б-12, I Б-15, I Б-16, II А-106, II А-107 и II Б-304	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Приватни сектор	2018-2020	Сопствена средства Субвенционисана средства државе Средства донатора
4. Изградња конгресног центра у оквиру библиотеке у Сомбору.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Цивилни и приватни сектор	2020 и даље	Сопствена средства Субвенционисана средства државе Средства донатора
5. Реконструкција спортског комплекса „Мостонга“, са спортском халом и ставити у функцију туризма у смислу организовања спортских такмичења и манифестација на покрајинском, националном и међународном нивоу.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Приватни сектор	2018-2022	Сопствена средства Субвенционисана средства државе Средства донатора
6. Продужење пешачке и бициклистичке стазе и њено умрежавање са суседним градовима и општинама у Бачкој, Хрватској и Мађарској.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, спорта), јавни, цивилни и приватни сектор	2018-2025	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства из Програма прекограничне сарадње Србија-Мађарска, Србија-Хрватска Фонд Западни Балкан Средства донатора
7. Обезбеђење паркинг простора за туристичке аутобусе и јавни тоалет за туристичке групе, посетилачки-туристички инфо центар са сувенирницом.	Градска управа Града Сомбора ТОГ Сомбор Заинтересоване стране јавног, цивилног и	2018-2019	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора

	приватног сектора		
ЦИЉ 3: ПРОАКТИВНА ПРОМОЦИЈА ИЗДИФЕРЕНЦИРАНИХ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА			
АКТИВНОСТИ	ЗАДУЖЕЊА/ ОДГОВОРНОСТИ	ПРЕДВИЂЕН РОК	НАЧИН ФИНАНСИРАЊА
1.Примењивање „гериле маркетинга“ при промоцији издиференцираних туристичких производа уз помоћ друштвених мрежа (интернет презентацијом) и мобилним апликацијама на српском и више страних језика.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, културе, уметности, спорта, јавног и цивилног сектора и медија) Канцеларија за младе СРП „Горње Подунавље“ ЈП „Војводинашуме“	2018 и даље	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
2. Наступање на главним сајмовима туризма у земљи (Београд, Нови Сад, Ниш и Крагујевац) и иностранству (Лондон, Берлин, Будимпешта, Загреб...) према циљним тржиштима наведеним у кључним туристичким производима.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора	2018 и даље	Сопствена средства
3. Осмишљавање и штампање „карата знања“ (информације из области опште културе, природног и културног наслеђа и гастрономије), као сувенира и начина промоције Града Сомбора.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, културе, уметности, спорта, јавног и цивилног сектора и медија)	2018	Сопствена средства

	Канцеларија за младе СРП „Горње Подунавље“ ЈП „Војводинашуме“		
4. Креирање информационог резервационог система за производе руралног и туризма специјалних интересовања у оквиру СРП Горње Подунавље.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (удружења, туристичка домаћинства, предузетници...) СРП „Горње Подунавље“ ЈП „Војводинашуме“ Канцеларија за младе Приватници Консултанти Туроператори	2020-2022	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора
5. Отварање инфо пункта у центру „Aqua Park Petroland-a“ како би се посетиоци информисали о туристичкој понуди Града Сомбора.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Канцеларија за младе	2018-2019	Сопствена средства
6. Креирање јасног и препознатљивог бренда Сомбора на бази гастрономије и природног и културног наслеђа, уз побољшање програмских садржаја постојећих и увођење нових манифестација.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, културе, уметности, спорта, јавног и цивилног сектора и медија) Канцеларија за младе СРП „Горње Подунавље“ ЈП „Војводинашуме“	2018 и даље	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства из Програма прекограничне сарадње Србија-Мађарска, Србија-Хрватска Фонд Западни Балкан Средства донатора

	Приватници Консултанти		
7. Израда Стратегије брендирања Града Сомбора.	ТОГ Сомбор Градска управа Града Сомбора Заинтересоване стране са локалног нивоа (из области образовања, културе, уметности, спорта, јавног и цивилног сектора и медија) Канцеларија за младе СРП „Горње Подунавље“ ЈП „Војводинашуме“ Приватници Консултанти	2023-2025	Сопствена средства Субвенционисана средства Средства донатора

РЕФЕРЕНЦЕ

1. Бошковић, В. (2013), Хотелско-ресторатерска понуда на територији општине Апатин и Сомбор, Нови Сад
2. Генерални план Града Сомбора 2007-2027. свеска 1. Скупштина општине Сомбор
3. Град Сомбор (2016), Профил заједнице
4. Документација ТО Града Сомбора
5. Дрча, Г. (2013), *Креирање туристичког доживљаја на салашима Војводине*, мастер рад, Београд: Универзитет Сингидунум
6. Ђорђевић, Ј. и група аутора (2014), *Стратегија развоја културног и руралног туризма у Општини Апатин и Граду Сомбору*, Публикација пројекта SY_CULTour Нови Сад : Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство. Универзитет у Новом Саду
7. Загорац, Д. (2010), *Гастрономска мапа Србије*. Резултати истраживања Одељења за заштиту природне и културне баштине, Завод за проучавање културног развоја Републике Србије, Београд.
8. Кицошев, С., Бубало-Живковић М., Ивков, А. (2006), *Становништво Бачке*. Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
9. Кошић, К. (2009). *Рурални туризам Војводине и одрживи развој* (докторска дисертација). Природно-математички факултет у Новом Саду.
10. Кошић, К. Пејановић Р, Радовић Г. (2013), *Значај салаша за рурални туризам Војводине*, оригинални научни рад, Нови Сад: Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду.
11. Лазић, Л., Степановић, М., Ромелић, Ј., Кицошев, С., Јованов, Ј., Стојановић, В., Павић, Д., Кошић, К. (2006), *Сомбор на длану*, стручна монографија, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад
12. Ловрета, С. и група аутора, *Мастер план туристичке дестинације „Горње Подунавље“* (2007), Београд: Научно истраживачки центар, Економски факултет
13. Пивац Т. (2006) *Туристичка валоризација урбаних центара Бачке*, оригинални научни рад. Зборник радова Департмана за географију, туризам и хотелијерство 35/2006. Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду.

14. План Детаљне регулације централне зоне „Венац“ у Сомбору (2009) ЈП за просторно и урбанистичко планирање урбанизам и заштиту споменика културе. Сомбор
15. План капиталних улагања (2017), Град Сомбор
16. Програм развоја АП Војводине 2014–2020.
17. Просторни план Града Сомбора ЈП за просторно и урбанистичко планирање и заштиту споменика културе Сомбор. Март 2014.
18. Просторни план подручја посебне намене Специјалног резервата природе "Горње Подунавље" 2012. ЈП "Завод за урбанизам Војводине", Нови Сад
19. Радовић, Г., Пејановић Р. и Његован, З., (2012), Значај и улога интегрисаног руралног туристичког производа у Републици Србији. *Економски видици*, 17(4), 577-591.
20. Стојановић, В. Велојић, М., Шакић, Р. (2014), *Стратегија одрживог туризма у Специјалном резервату природе Горње Подунавље*. Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад: Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду.
21. Стратегија културног развоја Града Сомбора 2015 – 2020
22. Стратегија одрживог развоја Града Сомбора 2014-2020. Акциони план за области: Туризам 2014-2016.
23. Стратегија одрживог развоја Града Сомбора 2014-2020. Акциони план за области: млади, нво, култура, спорт, медији и односи са јавношћу 2014-2016.
24. <https://www.sombor.rs/dokumenti-organa-grada/strategije/strategija-ordzivog-razvoja-grada-sombora-2014-2020-godina/>
25. <https://www.sombor.rs/dokumenti-organa-grada/lokalni-akcioni-planovi/>
26. <https://www.sombor.rs/investirajte-u-sombor/plan-kapitalnih-ulaganja/?script=lat>
27. <https://www.sombor.rs/o-somboru/profil-zajednice/?script=lat>
28. <https://www.sombor.rs/dokumenti-organa-grada/planska-dokumenta/?script=lat>
29. www.visitsombor.org/rs/ponuda/kultura
30. <http://www.sycultour.eu>

**ЛИСТА УЧЕСНИКА РАДИОНИЦА ЗА ИЗРАДУ ПРОГРАМА
РАЗВОЈА ТУРИЗМА ГРАДА СОМБОРА 2017-2025, 21-22.
НОВЕМБАР 2017. ГОДИНЕ**

1. Лајош Тепавац, радник
2. Сава Дојић, градски већник
3. Мирослав Ковачић, градски већник
4. Клара Шолаја Карас, дипл. ек.
5. Алојзије Фирањ, радник, ХКУД „Владимир Назор“
6. Јелена Петровић, дипл. ек. „Новитет“, Бездан
7. Љиљана Ђуришић, секретар МЗ Стапар
8. Соња Коњевић, дипл. ек. председник МЗ Нова Селенча
9. Борислава Ристивојевић, МА историчар, Историјски архив Сомбор
10. Драган Вујаковић, економиста, Фестина ленте
11. Мирослав Вељковић, шумарски техничар, ЈП „Војводинашуме“
12. Мирослав Берић, секретар МЗ Гаково
13. Милан Томић, секретар МЗ Алекса Шантић
14. Душан Ђерић, секретар МЗ Растина
15. Стеван Штрангар, пчеларско друштво „Пчела“, Бачки Моноштор
16. Марко Гундић, секретар МЗ Риђица
17. Невена Живадиновић Кусонић, кустос, Градски музеј Сомбор
18. Данијела Ивановић, дипл. ек. Градска управа града Сомбора
19. Страхиња Пекез, Мр. туризма
20. Александра Стојков, проф. енглеског и МА менаџмента, студио страних језика
Ела, камп „Зелена прича“
21. Јована Арбутина МА менаџмента, Бања Јунаковић, Апатин
22. Биљана Клипа, Црвени крст, Сомбор
23. Николина Зорић, МЗ Бачки Брег
24. Зоран Илић, дипл. ек. ЈКП „Простор“
25. Драган Ненадов, дипл. ек. ЈКП „Простор“
26. Драгана Дробњак, дипл. ек. ЈКП „Енергана“
27. Милорад Стојнић, стоматолог, Бачки Брег
28. Марко Стипанков, дипл. правник УГ „Еуро бачка“
29. Аница Перишкић, пчеларка, УГ „Подунав“, Бачки Моноштор
30. Јелисавета Бешењи, УГ „Подунав“, етно кућа „Мали Бодрог“, Бачки Моноштор
31. Жарко Влашкалић, пилот, ДБМА, КПМ
32. Роберт Хорват, секретар МЗ Бездан
33. Дејан Митић, председник УГ „Подунав“ Бачки Моноштор
34. Зденка Митић, секретар УГ „Подунав“, Бачки Моноштор
35. Јована Вујковић, ПКС, РПК
36. Сабина Мандић, дипл. ек. ЈКП „Водоканал“
37. Михајло Шкорић, дипл. ек. Центар за социјални рад, Сомбор
38. Слађана Секулић, мр. ек., ЈКП „Водоканал“
39. Јасмина Бобић, дипл. инг. арх. ЈКП „Водоканал“
40. Видоје Кулић, лекар, Удружење пчелара Сомбор
41. Милена Манојловић, предузетник, ТА „Ocean travel“
42. Гизела Жужић, Удружење пензионера, Сомбор
43. Милан Брдар, предузетник, етно кућа „Јелена“
44. Жарко Пудар, директор „Агробездан“

45. Биљана Пудар, председница ТУ „Викенд“, Бездан
46. Николина Ковачић, млађи саветник, одсек за ЛЕР
47. Мирјана Ивковић, самостални стручни сарадник за правне послове, ТО Града Сомбора
48. Јасмина Медић, организатор туристичко услужне делатности „Галерија Милан Коњовић“
49. Ангелина Нађ, стручни сарадник, ТО Града Сомбора
50. Игор Петровић, стручни сарадник, ТО Града Сомбора
51. Татјана Бошњак, дипл. туризмолог, туристички водич, Фондација „Мост“
52. Љиљана Гусић, секретар МЗ Станишић
53. Јагода Кочић, менаџер, ЈАГ „Панонски фијакер“
54. Горан Гагић, ЈАГ „Панонски фијакер“
55. Раде Марјановић, дипл. економиста, Одељење привреде и туризма Града Сомбора
56. Богдан Влатковић, пољопривредни произвођач, Растина
57. Катица Јокић, медицинска сестра, Општа болница Сомбор
58. Јованка Павић, радник, Риђица
59. Љубомир Филаковић, дипл. правник, УСР Сомбор
60. Ненад Белић, ветеринарски техничар, Ветеринарска станица, Сомбор
61. Мира Ковачев, радник, УЖ „Стапарска ружа“
62. Слободан Вукобратовић, предузетник
63. Петар Карас, предузетник
64. Бранислав Хаџи-Бојанић, МА правник, УСР Града Сомбора
65. Ксенија Рацков, туристички радник, градско удружење пензионера Сомбор
66. Драго Ганић, витражиста, Удружење старих уметничких заната Сомбор
67. Михаел Плац, шеф одсека за ЛЕР, Град Сомбор
68. Сава Мајсторов, новинар
69. Валентина Петровић, ЈКП „Простор“, Сомбор
70. Татјана Матарих, васпитач
71. Милош Алексић, дипл. тренер Спортски савез Града Сомбора
72. Слободанка Купусаревић, предузетница
73. Иван Шимунов, дипл. инг. шумарства, помоћник градоначелнице Града Сомбора
74. Силвија Живић, економиста, УГ „Развој“ Бездан
75. Мирко Стригић, градски већник
76. Ђуро Тодорић, директор ТО Града Сомбора
77. Мирко Безбрадица, помоћник градоначелнице
78. Саша Милић, директор Културног центра „Лаза Костић“
79. Ђорђе Зорић, директор ВУ „Протеинка“ Сомбор
80. Драгана Фаркаш, власница „Наш салаш“
81. Зоран Симендић, директор ЕД „Сомбор“
82. Јован Вукобратовић, пољопривредни произвођач, Растина
83. Жељко Жижа, предузетник и одборник у Скупштини града Сомбора, Бездан
84. Жарко Митић, сниматељ РТВ Фортуна, Сомбор
85. Немања Сарач, градски већник
86. Веиновић Стеван, угоститељски радник, Растина

